

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Χαράλαμπος Γολέμης, Ένδιαφέροντα τά νέα άπ' τήν Εύρώπη • **Άγγελος Έλεφάντης**, «Όποιος δέν έλθει στήν διαδήλωση, τελειώνει πολιτικά» • **Παύλος Κλαυδιανός**, Πρός ΟΝΕ, πλησίτοι • **Σίσι Βελισσαρίου**, Γνώση καί εύρωπαϊκή ταυτότητα • **Κώστας Σταμάτης**, Τό Πανεπιστημιακό άσυλο • **Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης**, Οί μειονοτικές γλώσσες στήν Έλλάδα καί ό έπιστημονικός διάλογος • **Έλένη Συρίγου-Ρήγου**, Είς τήν Σύμνη διοικούν αί γυναίκες • **Ζάκ Λακάν**, Ό Κάντ μέ τόν Σάντ • **Άγγελος Έλεφάντης**, Για μία φούχτα δολάρια • **Παντελής Μπουκάλας**, Ένας φλογερός πρίγκιπας-μάγος • **Λουκία Ρίτσαρντς**, «Η ζωή εΐναι ώραία» • **Γιώργης Γιατρομανωλάκης**, Σκνές μελλοντικῶν γεγονότων • **Κώστας Βούλγαρης**, Ένα βιβλίο ζητά γήφο έμπιστοσύνης.

Μηνιαία Έπιθεώρηση • Νοέμβριος 1998 • τεύχος 58 • δρχ. 1000

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Νοέμβριος 1998
τεύχος 58 • δρχ. 1000

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 15.000 δρχ.

Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 7.500 δρχ.

Φοιτητική (12 τεύχη): 10.000 δρχ.

Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 20.000 δρχ.

Ευρώπη

Έτήσια (12 τεύχη): 17.000 δρχ.

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 20.000 δρχ.

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης

Εθνική Τράπεζα τής Ελλάδος

ύποκ. Πλατεία Μητροπόλεως 146

αριθ. λογ. 403988-23

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή

στή διεύθυνση του περιοδικού

ΕΚΔΟΤΗΣ-ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης

Κέκροπος 2 Άθήνα 10558

τηλ. 3239.645 • FAX 3227.706

Έκτύπωση: Άφοί Χρυσοχοῦ

Στυμφαλίας 8,

Περιστέρι, τηλ. 5719937

ΔΙΑ ΓΥΜΝΟΥ ΟΦΘΑΛΜΟΥ

Χαράλαμπος Γολέμης, Ένδιαφέροντα νέα απ' τήν Ευρώπη	5
Άγγελος Έλεφάντης, «Όποιος δέν έλθει στήν διαδήλωση, τελειώνει πολιτικά»	7
Παῦλος Κλαυδιανός, Πρός ONE, πλησίστιοι	9

Σίου Βελισσαρίου, Γνώση και ευρωπαϊκή ταυτότητα	12
Κώστας Σταμάτης, Τό Πανεπιστημιακό άσυλο	18
Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης, Οί μειονοτικές γλώσσες στήν Ελλάδα και ό επιστημονικός διάλογος	21
Έλένη Συρίγου-Ρήγου, Είς τήν Σύμην διοικοῦν αί γυναίκες	23
Ζάκ Λακάν (μετάφραση Γιώργου Φαράκλα), Ό Κάντ μέ τόν Σάντ (6' μέρος)	25
Άγγελος Έλεφάντης, Για μία φύχτα δολάρια	34
Παντελής Μπουκάλας, Ένας φλογερός πρίγκιπας-μάγος	35

ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΝΩΡΙΖΩ

Λουκία Ρίτσαρντς, «Η ζωή είναι ώραία»	36
Γιώργης Γιατρομανωλάκης, Σκηνές μελλοντικών γεγονότων	39
Κώστας Βούλγαρης, Ένα βιβλίο ζητά ψήφο έμπιστοσύνης	45

Ἐνδιαφέροντα τὰ νέα ἀπ' τὴν Εὐρώπη

Ἐχουν περάσει περίπου ἕξι χρόνια ἀπὸ τότε πού λίγοι ἀριστεροί, κομμουνιστές καὶ οἰκολόγοι σέ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς χῶρες, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς δικῆς μας, ἐξέφρασαν γιὰ πρώτη φορά τὴ διαφωνία τους, ὄχι ἀπὸ ἀντιευρωπαϊκὴ σκοπιὰ, γιὰ τὴ Συνθήκη τοῦ Μάαστριχτ καὶ τὴν προβλεπόμενη ἀπὸ αὐτὴ Οἰκονομικὴ καὶ Νομισματικὴ Ἑνωσι, τὴν ONE. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ ἀπόψεις τῶν διαφωνούντων στό θέμα ἀρχῆς πού ἀφοροῦσε τὴ σκοπιμότητα τῆς νομισματικῆς ἐνοποίησης δέν ἦταν ἴδιες. Κάποιοι ἦταν ἀπολύτως ἀρνητικοί, θεωρώντας ὅτι αὐτὴ θά ἔπρεπε νά εἶναι τὸ ἐπιστέγασμα καὶ ὄχι ἡ προϋπόθεση μιᾶς (μακροχρόνιας) διαδικασίας πολιτικῆς ὀλοκλήρωσης καὶ πραγματικῆς σύγκλισης τῶν εὐρωπαϊκῶν οἰκονομιῶν, ἐνῶ κάποιοι ἄλλοι τὴν ὑποστήριζαν ὑπὸ ὄρους, ἐπειδὴ πίστευαν ὅτι τὸ μοναδικὸ νόμισμα εἶναι τὸ μόνο ἀποτελεσματικὸ μέσο γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ἀσυδοσίας τοῦ διεθνoῦς κερδοσκοπικοῦ κεφαλαίου, πού μπορεῖ νά ἀκυρώσει κάθε μεμονωμένη ἐθνικὴ προσπάθεια ἀσκήσεως οἰκονομικῆς πολιτικῆς πού δέν ἱκανοποιεῖ τὶς «ἀγορές». Ἐκεῖ, ὅμως, πού ὅλοι συμφωνοῦσαν ἦταν ἡ ἀπόλυτη ἀντίθεση μὲ τὴ συγκεκριμένη πορεία πρὸς τὴν ONE, ἡ ὁποία βασιζόταν στὰ γνωστὰ κριτήρια ὀνομαστικῆς σύγκλισης τῆς συνθήκης, τὰ ὁποία ἔπρεπε νά ἐκπληρώσουν οἱ χῶρες-μέλη μέσα σέ ἀσφυκτικὲς προθεσμίες, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνεξέλεγκτη διαχείριση τοῦ μελλοντικοῦ εὐρωπαϊκοῦ νομίσματος ἀπὸ τὴν «ἀνεξάρτητη» Εὐρωπαϊκὴ Κεντρικὴ Τράπεζα. Ἦταν κοινὴ ἡ πεποίθησι ὅτι ἡ συγκεκριμένη διαδικασία καὶ ἡ θεσμικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνωσι ἐνίσχυαν καὶ παγιώναν τὴν κυριαρχία τοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ, πού βασανίζει ἐδῶ καὶ δεκαπέντε χρόνια τὶς εὐρωπαϊκὲς κοινωνίες, αὐξάνοντας τὴν ἀνεργία, τὸν κοινωνικὸ ἀποκλεισμό καὶ τὶς κάθε μορφῆς ἀνισότητες. Γιὰ ὅσους διατηροῦσαν κάποιες ἐλπίδες ὅτι τὸ μέλλον θά εἶναι καλύτερο ἀπὸ τὸ παρελθόν, ἤρθε ἡ νέα Συνθήκη τοῦ Ἄμστερνταμ, ἡ ὁποία, μὲ τὸ σύμφωνο «σταθερότητας» πού περιέχει, ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὶς εὐρωπαϊκὲς κυβερνήσεις σχεδόν κάθε δυνατότητα νά ἀσχίσουν κάποια πολιτικὴ πού νά ἀποκλίνει ἀπὸ τὶς ἐπιταγές τῆς «μοναδικῆς» σκέψης.

Σήμερα μπορεῖ «ἡ ζωὴ» νά ἔλυσε, πρὸς τὸ παρόν, τὸ θέμα τῆς σκοπιμότητας τῆς νομισματικῆς ἐνοποίησης, ἀφοῦ τὸ εὐρῶ βρῖσκεται πρὸ τῶν πυλῶν, ὅμως οἱ ἀντιρρήσεις γιὰ τὸ νεοφιλελεύθερο περιεχόμενο τῶν Συνθηκῶν τοῦ Μάαστριχτ καὶ τοῦ Ἄμστερνταμ εἶναι περισσότερο ἀπὸ ποτὲ ἐπίκαιρες. Τὸ ἐνδιαφέρον, μάλιστα, στοιχεῖο τῆς περιόδου πού διανύουμε εἶναι ὅτι διευρύνεται τὸ μέτωπο τῶν διαφωνούντων, ἀφοῦ ὁ νεοφιλελευθερισμός, ἔχοντας πρὸ πολλοῦ χάσει κάθε ἴχνος κοινωνικῆς συναίνεσης, ἀμφισβητεῖται στό ἐπίπεδο τῆς ἐπίσημης πολιτικῆς καὶ ἀπὸ μὴ «συνήθεις ὑπόπτους». Ἡ ἀμφισβήτηση, πού στήν πιὸ «καθαρὴ» μορφὴ τῆς ἐκφράζεται ἀπὸ τὴ νέα «κοκκινοπράσινη» γερμανικὴ κυβέρνησι, ἢ γιὰ νά εἶμαστε πιὸ ἀκριβεῖς ἀπὸ τὸν ὑπουργό τῆς τῶν Οἰκονομικῶν Ὁσκαρ Λαφονταίν, συνδέεται μὲ τὴν ἀνάγκη καταπολέμησης τῆς ἀνεργίας στήν Εὐρώπη, πού μετράει σήμερα γύρω στὰ εἴκοσι ἑκατομμύρια θύματα. Αὐτός καθ' ἑαυτός ὁ στόχος τῆς αὔξησις τῆς ἀπασχόλησις δέν εἶναι νέος στήν Εὐρωπαϊκὴ Ἑνωσι, ἀλλωστε πρόσφατα πραγματοποιήθηκε, μετὰ ἀπὸ πίεσι τῆς γαλλικῆς κυβέρνησις, εἰδικὴ σύνοδος κορυφῆς γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ στό Λουξεμβούργο. Τὸ καινούργιο εἶναι ὁ τρόπος ἀντιμετώπισης τοῦ προβλήματος. Ἐνῶ μέχρι σήμερα οἱ προτάσεις τῆς πολιτικῆς ἀπασχόλησις (καὶ οἱ σοσιαλδημοκρατικὲς) στηρίζονταν στήν προώθησι τῶν λεγόμενων «διαρθρωτικῶν ἀλλαγῶν» στήν ἀγορὰ ἐργασίας, δηλαδή στίς «εὐελιξίες», σέ αὐξήσεις μισθῶν μικρότερες ἀπὸ

τήν αὐξηση τῆς παραγωγικότητας, στή μείωση τῆς φορολογίας καί τῶν ἀσφαλιστικῶν εἰσφορῶν τῶν ἐπιχειρήσεων, μέ ἀπόλυτο σεβασμό στίς περιοριστικές νομισματικές, δημοσιονομικές καί εἰσοδηματικές πολιτικές πού ἐπέβαλε ἡ Συνθήκη τοῦ Μάαστριχτ, τώρα γίνεται λόγος καί γιά πολιτική αὐξηση τῆς συνολικῆς ζήτησης σέ ἐθνικό καί εὐρωπαϊκό ἐπίπεδο.

Αὐτή ἡ δειλή ἀπόπειρα ἐπαναφορᾶς στήν Εὐρώπη μιᾶς μορφῆς κεύσινανικῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς, στή θέση τοῦ ἄκρατου μονεταρισμοῦ καί τῶν «οἰκονομικῶν τῆς προσφορᾶς», πού ἀποτελεῖ τήν οἰκονομική ὀρθοδοξία γιά περίπου δύο δεκαετίες, ἀμφισβητεῖ ντέ φάκτο τίς ἴδιες τίς συνθήκες τοῦ Μάαστριχτ καί τοῦ Ἄμστερνταμ, ἰδιαίτερα ὡς πρός τίς ἀρμοδιότητες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Κεντρικῆς Τράπεζας, ἔστω καί ἂν ὅσοι τήν προτείνουν δέν θέτουν τέτοιο θέμα. Ὁ λόγος εἶναι ἀπλός. Γιά νά βελτιωθεῖ ἡ ζήτηση, λένε σήμερα οἱ περισσότερες εὐρωπαϊκές κυβερνήσεις (καί κυρίως ὁ Λαφονταίν), χρειάζεται μιά γενναία μείωση τῶν ἐπιτοκίων ὥστε νά αὐξηθοῦν οἱ ἰδιωτικές ἐπενδύσεις καί ἡ κατανάλωση καί μιά ἐξίσου σημαντική αὐξηση τῶν δημόσιων ἐπενδύσεων. Ὅμως, αὐτό δέν εἶναι τόσο εὐκολο ὅσο φαίνεται. Σύμφωνα μέ τή Συνθήκη τοῦ Μάαστριχτ, ἡ ἄσκηση τῆς νομισματικῆς πολιτικῆς στήν Εὐρωπαϊκή Ἐνωση ἔχει ἀνατεθεῖ στήν Εὐρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ). Αὐτή ἀποφασίζει, χωρίς ὅποιαδήποτε παρέμβαση ἀπό κυβερνήσεις ἢ ἄλλα θεσμικά ὄργανα τῆς Ἐνωσης (Συμβούλιο Ὑπουργῶν, Εὐρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Εὐρωπαϊκή Ἐπιτροπή), τό ἐπίπεδο τῶν ἐπιτοκίων στή ζωή τοῦ εὐρώ, μέ ἀποκλειστικό στόχο τή διατήρηση τῆς σταθερότητας τῶν τιμῶν. Κανείς δέν μπορεῖ νά τήν ἀναγκάσει νά μειώσει τά ἐπιτόκια ἂν δέν τό θέλει, ἔστω καί ἂν ἡ ἐμμονή της μπορεῖ νά ὀδηγήσει ὅλες τίς εὐρωπαϊκές οἰκονομίες σέ ὕφεση. Ἄλλωστε, ὅπως εἶπε πρόσφατα καί ὁ πρῶτος διοικητής της Βιμ Ντιούινσμπεργκ, τό πρόβλημα τῆς ἀνεργίας ἀντιμετωπίζεται μόνο μέ «διαρθρωτικές» ἀλλαγές στήν ἀγορά ἐργασίας, δηλαδή μέ αὐξηση τῶν «εὐελξιῶν» καί τῆς «ἀπασχολησιμότητας». Οὔτε, ὅμως, ἡ αὐξηση τῶν δημόσιων δαπανῶν εἶναι εὐκολη ὑπόθεση. Τό σύμφωνο σταθερότητας τῆς Συνθήκης τοῦ Ἄμστερνταμ προβλέπει ὅτι ὅποιαδήποτε ἀδικαιολόγητη ἀπόκλιση τοῦ δημόσιου ἐλλείμματος ἀπό τό ὄριο τοῦ 3% ὡς ποσοστό τοῦ ΑΕΠ ὄχι μόνο ἀπαγορεύεται ἀλλά οἱ χώρες πού θά ὑπερβαίνουν θά τιμωροῦνται μέχρι καί μέ πρόστιμο. Στήν πραγματικότητα, μάλιστα, ἀκόμα καί αὐτό τό ὄριο εἶναι ἀπλῶς μιά θεωρητική δυνατότητα, ἀφοῦ ὑπάρχει δέσμευση τοῦ Συμβουλίου Ὑπουργῶν ὅτι, μέχρι τό 2002, τά ἐλλείμματα στή ζωή τοῦ εὐρώ πρέπει νά μετατραποῦν σέ πλεονάσματα ἢ τό πολύ πολύ νά μηδενιστοῦν. Ἔτσι, οἱ προτάσεις ὀρισμένων κυβερνήσεων νά ἐπιτραπεῖ ἡ ἐξαίρεση τῶν δημόσιων δαπανῶν ἀπό τούς περιορισμούς τοῦ συμφώνου σταθερότητας, νά μή λαμβάνονται δηλαδή ὑπόψη κατά τόν ὑπολογισμό τοῦ ἐλλείμματος, ἔχουν μέχρι στιγμῆς ἀπορριφθεῖ κατηγορηματικά (ἀπό τήν ΕΚΤ, βέβαια).

Πᾶμε, λοιπόν, πρός σύγκρουση τῶν κεντροαριστερῶν ἢ συμμαχικῶν κυβερνήσεων τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν —Γερμανίας, Γαλλίας καί Ἰταλίας— μέ τόν «κεντροκοτραπεζισμό», πού θά μπορούσε νά φτάσει μέχρι καί στήν ἐκ βάθρων ἀναθεώρηση τῶν Συνθηκῶν τοῦ Μάαστριχτ καί τοῦ Ἄμστερνταμ; Μέ δεδομένη τήν ἱστορική προτίμηση τῶν σοσιαλδημοκρατικῶν κομμάτων πού ἀσκοῦν σήμερα τήν ἐξουσία στους εὐρωπαϊκούς «συμβιβασμούς» (μὴν ξεχνᾶμε ὅτι ἡ συγκεκριμένη ΟΝΕ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς συμφωνίας Κολ-Μιτεράν), ἀλλά καί λόγω τῆς «μόλυνσης» πού ἔχουν ὑποστει, ἐδῶ καί πολλά χρόνια», οἱ σοσιαλδημοκρατικές ἀντιλήψεις γιά τήν οἰκονομική πολιτική ἀπό τόν νεοφιλευθερισμό, ἡ ἀπάντηση εἶναι μᾶλλον ἀρνητική. Αὐτό, ὅμως, δέν σημαίνει ὅτι τά νέα ἀπ' τήν Εὐρώπη δέν εἶναι ἐνδιαφέροντα.

Χαράλαμπος Γολέμης

«Ὅποιος δέν ἔλθει στή διαδήλωση τελειώνει πολιτικά»

ΦΩΝΗ ΛΑΟΥ-ΟΡΓΗ ΘΕΟΥ

ΤΕΡΜΑ ΣΤΙΣ ΣΦΑΓΕΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΑΔΙΚΙΕΣ! Ο ΛΑΟΣ ΤΟΥ ΠΑΟΚ ΠΑΙΡΝΕΙ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΑ ΧΕΡΙΑ ΤΟΥ ΚΑΙ ΔΙΑΔΗΛΩΝΕΙ ΓΙΑ ΝΑ ΕΚΦΡΑΣΕΙ ΤΗΝ ΟΡΓΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΓΑΝΑΚΤΗΣΗ ΤΟΥ. ΟΛΟΙ ΣΤΗΝ ΚΑΜΑΡΑ ΤΗΝ ΤΕΤΑΡΤΗ 4 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ ΣΤΙΣ 6 μ.μ. ΟΠΟΙΟΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΔΕΝ ΕΡΘΕΙ ΣΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ-ΘΡΑΚΗΣ

“ΤΕΛΕΙΩΝΕΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑ”! Ο ΛΑΟΣ ΤΟΥ ΠΑΟΚ ΔΕΝ ΞΕΧΝΑ ΚΑΙ ΘΑ ΤΙΜΩΡΗΣΕΙ ΤΟΥΣ ΑΠΟΝΤΕΣ!

“ΟΙ ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ ΦΙΛΩΝ ΠΑΟΚ”

Τά παραπάνω πού διαβάσατε στό τρύκ τῶν «Συνδέσμων Φίλων ΠΑΟΚ» καί ἡ ὀγκώδης διαδήλωση στίς 4 Νοεμβρίου πού ἀκολούθησε στή Θεσσαλονίκη ὀφείλονται σέ ἕνα πέναλτυ πού, κατά τούς ὀπαδούς καί παράγοντες τοῦ ΠΑΟΚ, ἀδίκως κατελόγησε ὁ διαιτητής στόν ἀγῶνα τῆς ὀμάδας τους μέ τόν Ὀλυμπιακό. Ἀλλά οἱ ποδοσφαιρικοί ἀγῶνες παίζονται μέ διαδηλώσεις ἤ μέσα στό γήπεδο; Παίζονται μέ τήν μπάλα ἤ μέ πολιτικές ἀπειλές κι ἐκβιασμούς; Τρελάθηκαν οἱ ἄνθρωποι;

“Ὅχι ἀκριβῶς. Σ’ αὐτή τήν ἱστορία τρέλας κανεῖς δέν εἶναι τρελός.

Διαβάζουμε στίς ἐφημερίδες ὅτι, σύμφωνα μέ τίς τελευταῖες ἀποφάσεις τῆς UEFA, στίς 32 εὐρωπαϊκές ὀμάδες πού συμμετέχουν στό πανευρωπαϊκό Πρωτάθλημα θά διανέμονται ἀπό τοῦ χρόνου 128 δισεκατομμύρια δραχμές, ὡς «κίνητρο». Τά χρήματα αὐτά θά προέρχονται ἀπό τηλεοπτικά δικαιώματα καί διαφημίσεις· θά τά πληρώνει ὁ «καλωδιωμένος» φίλαθλος. Δέν θά μοιράζονται ὅμως «κομμουνιστικά»: οὔτε ὁ καθένας ἀνάλογα μέ τήν «ἐργασία» του οὔτε ὁ καθένας ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες του (ἀνώτερο στάδιο τοῦ κομμουνισμοῦ). Θά μοιράζονται ἀξιοκρατικά, ὥστε νά αὐξάνεται ὁ ἀνταγωνισμός καί ἡ ἀποδοτικότητα τοῦ ἀθλήματος. Δηλαδή:

Καθεμία ἀπό τίς 32 ὀμάδες τοῦ πρωταθλήματος στήν πρώτη φάση θά λαμβάνει 212 ἑκατομμύρια. Στή δεύτερη φάση, στήν ὀποία προκρίνονται 16 ὀμάδες, ἡ καθεμία λαμβάνει 639 ἑκατ. Στήν τρίτη φάση, τῶν 8, κάθε ὀμάδα παίρνει 850 ἑκ. Ὅσες προκριθοῦν στούς 4 λαμβάνουν 1.072 ἑκάστη. Στούς 2 τῶν τελικῶν, ἡ μέν τροπαιούχος, γιά τήν ἰδέα, εἰσπράττει 2 δισεκατομμύρια 40 ἑκατ. Κι ἡ δεύτερη, γιά τήν παρηγοριά, λίγα φιλά: 1.700 ἑκατ.

Ἐπιπλέον καθεμία ἀπό τίς 32 ὀμάδες, γιά κάθε ἀγῶνα στίς δύο πρώτες φάσεις, εἰσπράττει 106 ἑκατ. σέ περίπτωση νίκης καί 68 σέ περίπτωση ἰσοπαλίας. Ὑπολογίζεται ὅτι ἡ ὀμάδα πού θά κατακτήσει τό πρωτάθλημα, θά μαζεύει, φασούλι τό φασούλι, περίπου 7 δισεκατομμύρια.

Καί οἱ διανομές συνεχίζονται. Στίς ἐθνικές ὀμοσπονδίες διανέμονται 64 δισεκατομμύρια, ἀνάλογα μέ τόν ἀριθμό τῶν ὀμάδων τους πού προκρίνονται στούς 32. Καί οἱ ὀποῖες ὀμοσπονδίες μοιράζουν τό ἀναλογοῦν μερίδιο στίς προκρινόμενες ὀμάδες τους.

Ἐννοεῖται ὅτι κάθε ὀμάδα παίρνει καί τό μερίδιό της ἀπό τά εἰσιτήρια τῶν ἀγῶνων. Ἔτσι,

ἡ ἔξοδος στήν Εὐρώπη μιᾶς ομάδας ἀνταμείβεται μέ πολλές ἑκατοντάδες ἑκατομμύρια ἢ καί δισεκατομμύρια δραχμές, ἂν τά καταφέρει νά φτάσει στούς 16, στούς 8 ἢ τούς 4.

Στήν Ἑλλάδα τό χρήμα αὐτό, τό πρίμ, πηγαίνει στίς δύο πρῶτες ομάδες τοῦ πρωταθλήματος, δηλαδή κατά τεκμήριο στόν Ὀλυμπιακό καί τόν Παναθηναϊκό, ἔκτός ἀπροόπτου. Τοῦτο τό ἀπρόοπτο, κατά τεκμήριο πάλι, διεκδικοῦν μέ τίς περισσότερες πιθανότητες ἡ ΑΕΚ καί ὁ ΠΑΟΚ, ἀλλίως περιορίζονται στό κύπελλο UEFA, ὅπου τό χρήμα εἶναι πολύ λιγότερο. Γι' αὐτό ὁ ἀγῶνας γιά τή φανέλα καί τά ἰδανικά εἶναι πάντα πολύ σκληρός.

Εἶναι φυσικό μέ τόσο χρήμα μπροστά στά πόδια νά θολώνει τό κεφάλι. Κανείς δέν θέλει νά «κλωσήσει» τήν τύχη του, ὅταν μάλιστα συνοδεύεται καί ἀπό ἄλλο χρήμα, προερχόμενο ἀπό τίς κρατικές ἐπιδοτήσεις, τίς φοροαπαλλαγές ἢ τά κεφάλαια τῶν ἰδιοκτητῶν, τίς χορηγίες.

Ἐπομένως δέν εἶναι διόλου παράξενο πού ὁ ΠΑΟΚ ὀργανώνει διαδήλωση γιά νά ἀκυρωθεῖ τό πέναλτυ ὑπέρ τοῦ Ὀλυμπιακοῦ οὔτε ὅτι βιάζεται εὐθέως τό «κράτος τῶν Ἀθηνῶν» (ἐννοεῖται ἐδῶ, κυρίως, τό παντοδύναμο ντουέτο Κόκκαλη-Βαρδινογιάννη πού «μαγειρεύει» τό πρωτάθλημα) οὔτε ὅτι φάλλεται ὁ Ἐθνικός Ὑμνος ὥστε ἡ κινητοποίηση ν' ἀποκτήσει ἐθνικό ἔρεισμα, ὁ ἀγῶνας νά γίνει ἀλυτρωτικός, ἐθνικοαπελευθερωτικός. Κι ὡς γνωστόν στούς ἐθνικολαϊκούς ἀγῶνες χρησιμοποιοῦνται ὅλα τά μέσα ὥστε ὁ λαός, «ἐνωμένος σάν γροθιά», νά κατανικήσει τούς δυνάστες, «ν' ἀποτινάξει τό ζυγό».

Ἔτσι καί ὁ λαός τοῦ ΠΑΟΚ, παίρνοντας τήν κατάσταση στά χέρια του, βγάζει τό πρόβλημα ἀπό τόν φυσικό του χώρο, τό γήπεδο ὅπου παίζεται τό τόπι (καί τά λεφτά), καί τό τοποθετεῖ στό πεζοδρόμιο ὅπου δέν μποροῦν νά περάσουν οἱ ραδιοεργασίες τῶν ἰσχυρῶν. Καί γιά νά δείξει ὅτι τό πρόβλημα ἀφορᾷ τήν κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης —καί γενικότερα τῆς Μακεδονίας— καλεῖ ἀπειλητικά ὄλους τούς τοπικούς πολιτικούς νά συμμετάσχουν στή διαδήλωση, εἰδάλλως «τελειώνουν πολιτικά». Δέν καλεῖ τούς πολιτικούς ὡς ὀπαδούς τοῦ ΠΑΟΚ, πού εἶναι φυσικό νά στηρίζουν τήν ομάδα τους, ἀλλά ὄλους τούς πολιτικούς, γιατί ὅλοι οἱ πολιτικοί εἶναι ὑπόχρεοι νά σταθοῦν ἀλληλέγγυοι στό «ἐθνικό» ζήτημα, ἀνεξαρτήτως πολιτικῶν ἰδεολογιῶν καί ποδοσφαιρικῶν προτιμήσεων.

Καί γιά τοῦτο σύμπασα ἡ πολιτική ἡγεσία τῆς Θεσσαλονίκης, στίς 4 Νοεμβρίου, στάθηκε ἀλληλέγγυα στήν ἀγανάκτηση τοῦ λαοῦ τοῦ ΠΑΟΚ. Ἦταν ὅλοι ἐκεῖ. Καί ὁ Σπύρος Βούγιας.

Εἴχαμε χαρεῖ εἰλικρινά τό ἐλπιδοφόρο καί ἀπροσδόκητο 16 % τοῦ Σπύρου Βούγια στίς τελευταῖες δημοτικές ἐκλογές στή Θεσσαλονίκη. Ἐμοιαζε μέ ἀντίσταση στόν εὐτελισμό τῆς πολιτικῆς ζωῆς αὐτό τό ἀνέλιπτο ποσοστό. Ἄρχεσε ἕνα πέναλτυ γιά νά προσγειωθοῦμε. Εἴχαμε ξεχάσει τή μυρουδιά τῶν 128 δισ. τῆς UEFA.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Ἐστερόγραφο 1. Μᾶς κατηγοροῦσαν πάντα τούς ἀριστερούς ὡς χυδαίους οἰκονομιστές γιατί ἡ μηχανιστική μας σκέψη ἀνήγαγε, λέει, τά πάντα στόν οἰκονομικό παράγοντα, καίτοι ὑποστηρίζαμε ὅτι ὁ παράγοντας αὐτός εἶναι καθοριστικός μόνον «σέ τελευταία ἀνάλυση». Ὁραῖα. Ἐμεῖς οἰκονομιστές ἀλλά αὐτοί τά κονομᾶνε, σέ πρώτη, μόνη καί παντοτινή ἀνάλυση.

Ἐστερόγραφο 2. Δέν γνωρίζω τά ποδοσφαιρικά φρονήματα τοῦ Σπύρου Βούγια. Ἴσως εἶναι Πανοσιολογία, ἀλλά δέν ἐνδιαφέρει. Πολιτική ἀλληλεγγύη ὑπό ἀπειλή, κάτω ἀπό τό φόβο μή μαυρισθεῖ ἀπό τό λαό τοῦ ΠΑΟΚ —ἢ τόν ὅποιονδήποτε τέτοιο λαό, δέν εἶναι ἀλληλεγγύη ἀλλά συμμόρφωση στήν ποδοσφαιρική βουλγατά: ἀκραῖος ἐξευτελισμός καί τῆς πολιτικῆς καί τοῦ ποδοσφαίρου.

A.E.

Πρὸς ΟΝΕ, πλησίστιοι

Καταθέτοντας τὸν προϋπολογισμό τοῦ 1999, ἡ κυβέρνηση εἶχε νὰ ὑπηρετήσει δύο ἐντελῶς ἀντίπαλες ἀνάγκες. Ἐφ' ἑνὸς τίς δύσκολες πολιτικά εὐρωεκλογές καὶ ἄφ' ἑτέρου τὸ γεγονός ὅτι στό τέλος τοῦ ἔτους ἔπρεπε νὰ ἔχουν ὑλοποιηθεῖ ὅλοι οἱ στόχοι πού εἶχαν τεθεῖ ὡς προϋπόθεση γιὰ τὴ συμμετοχὴ στὴν ΟΝΕ: Ἦταν ἀνάγκη, λοιπόν, νὰ ἐπιστρατευθεῖ κάθε διαθέσιμο ἐπικοινωνιακὸ εὐρημα γιὰ νὰ ἐμφανισθεῖ αὐτός ὁ προϋπολογισμός ὄχι μόνο ἥπιος, ἀλλὰ καὶ ὁ πρῶτος μὲ τὸν ὁποῖον ἡ κυβέρνηση ἀρχίζει, ἐπιτέλους, νὰ δίνει κάτι στό λαό ἔναντι τῶν θυσιῶν του. Ἦπιος, λοιπόν, καὶ φιλότιμος, πλὴν ὅμως «σώφρων καὶ ἐγκρατής».

Τὸ σπουδαιότερο ἐπιχείρημα ἐπιδίωξε νὰ τὸ ἀντλήσει ἀπὸ τὴ φορολογικὴ τῆς πολιτικῆς. Δέν υπέβαλλε γιὰ φήφιση οὔτε καν φορολογικὸ νομοσχέδιο, ἄρα δέν ἐπιβλήθηκε καμία νέα φορολογία. Ἀντίθετα μὲ τὴ μείωση τῶν ἔμμεσων φόρων, ἰδιαίτερα τὰ λαϊκὰ στρώματα βρέθηκαν καὶ μὲ —φορολογικά— κέρδη στό χέρι. Σέ μεγάλο βαθμὸ αὐτὸ πέρασε καὶ στόν κόσμον, τουλάχιστον κατ' ἀρχάς.

Φυσικά ἡ πραγματικότητα εἶναι διαφορετικὴ. Ἐντελῶς συνοπτικά, θὰ ἀναφέρω ὅτι τὸ 1999 θὰ ἐπιβληθοῦν νέα φορολογικὰ βάρη μὲ τούς ἑξῆς τρόπους: Πρῶτον μὲ τὴν μὴ τιμαριθμοποίηση τῆς φορολογίας πού ἐπιβαρύνει μὲ 70 δις περίπου τούς φορολογουμένους, μὲ τὴν ἐφαρμογὴ κατὰ πρῶτον τὸ 1999 μέτρων πού πάρθηκαν τὸ 1998 (ἡ αὔξηση τῆς φορολογίας μέσω τῶν ἀντικειμενικῶν κριτηρίων εἶναι χαρακτηριστικὴ καὶ ὄχι μοναδικὴ περίπτωση), μὲ ἕνα μίνι φορολογικὸ νομοσχέδιο πού ψηφίστηκε λίγες ἑβδομάδες πρὶν καὶ αὐξάνει κατακόρυφα πρόστιμα, χαρτόσημα, τέλη, κάθε δηλαδή ἐπαφὴ τοῦ πολίτη μὲ τὸ Δημόσιο. Ὡς τέταρτος τρόπος ἐπιβάρυνσης θὰ μπορούσε νὰ ἀναφερθεῖ τὸ γεγονός ὅτι σέ ἕνα φορολογικὸ σύστημα πού λειτουργεῖ μὲ «σφάλμα» εἰς βάρος κάποιων (ἐδῶ τῶν μισθωτῶν, συνταξιούχων, μὴ φοροφυγᾶδων) κάθε νέα ἐπιβάρυνση (π.χ. αὔξηση ἀντικειμενικῶν ἀξιῶν ἢ μὴ τιμαριθμοποίηση) ἐπιβαρύνει περισσότερο ὅσους εἶναι θύματα τοῦ «σφάλματος», ἐνῶ κάθε ἐλάφρυνση ἐπιφέρει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο.

Ὅσο γιὰ τίς περικοπές τῶν ἔμμεσων φόρων, νὰ ἀναφέρουμε κατ' ἀρχάς ὅτι ἀποφασίστηκαν ὄχι γιὰ ἐλαφρύνσεις ἀλλὰ γιὰ νὰ μειωθεῖ ὁ πληθωρισμός. Ἐπιπλέον ὅμως νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι πλὴν τοῦ πετρελαίου θέρμανσης οἱ ἄλλες μειώσεις φόρων (βενζίνης, αὐτοκινήτων) ὡς φόροι εἶναι ἀντιστρόφως προοδευτικοὶ καὶ πριμοδοτοῦν τούς ἔχοντες. Ἀκόμη καὶ ἡ μείωση —σωστότερη— τοῦ Φ.Π.Α. τοῦ ρεύματος εὐνοεῖ αὐτούς πού καταναλώνουν πολύ.

Εἶναι σίγουρο τελικά ὅτι καὶ ὁ προϋπολογισμός τοῦ 1999 μέσω καὶ τῶν ἐσόδων του (φόρων κλπ.) ὅσο καὶ μέσω τῆς πολιτικῆς δαπανῶν του ἐπιβαρύνει τουλάχιστον τὰ τμήματα ἐκεῖνα τοῦ πληθυσμοῦ πού εἶναι πιὸ ἀσθενῆ εἰσοδηματικά ἢ κοινωνικά. Πολύ περισσότερο ἂν συνυπολογίσουμε τίς ἐπιπλέον δαπάνες πού δημιουργεῖ γιὰ πολλές οἰκογένειες ἢ πολιτικῆ τῆς κυβέρνησης σέ διάφορους τομεῖς, π.χ. στὴν ἐκπαίδευση. Γιὰ παράδειγμα, ἂν μιά οἰκογένεια ἔχει παιδί πού πηγαίνει στό Λύκειο μόνο στά αὐξημένα φροντιστήρια θὰ καταβάλλει ὀλόκληρη τὴν αὔξηση μισθοῦ τοῦ 1999.

Ἐχουμε λοιπόν ἕναν προϋπολογισμό λιτότητας καὶ αὐτὸ τὸ ἔτος. Ὅμως ταυτόχρονα πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι, παρὰ τὸ ὅτι ἀπὸ τὸν ἴδιο τόν κ. Γ. Παπαντωνίου ὀνομάστηκε προϋπολογισμός ἐνταξῆς καὶ ὄχι σύγκλισης γιὰ νὰ ὑπογραμμίσει τὴν αὐστηρότητά του, μπροστὰ μας δέν ἔχουμε

ἕναν προϋπολογισμό, ὁ ὁποῖος καθὼς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐκκαθαρίσει κάθε τί πού ἔμεινε ἄλυτο καί συσσωρευόταν ἕως τώρα, ὑψώνει σέ δυσθεώρητα ὕψη τόν πήχη τῆς λιτότητας. Ἡ κυβέρνηση ἐπιστράτευσε πάλι τή ρητορεία τοῦ ἐθνικοῦ ἢ συλλογικοῦ καλοῦ ἀπό τήν ἔνταξη στήν ΟΝΕ, ἄρα καί τῆς ἀνάγκης θυσιῶν, ἀλλά σέ λογικές δόσεις.

Μέ τήν εὐκαιρία μάλιστα παρουσίας τοῦ προϋπολογισμοῦ 1999, θά σημειώσουμε ὅτι καί ὀλόκληρη ἡ διαδρομή τῶν 5 ἢ καί 8 ἐτῶν πού ὑποτίθεται ὅτι οἱ ἐτήσιοι προϋπολογισμοί προετοιμάζαν τήν οἰκονομία γιά τήν ἔνταξη τῆς στή διαδικασία τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνοποίησης, ἰδιαίτερα στήν περίοδο τοῦ ΠΑΣΟΚ, χαρακτηρίζονταν ἀπό μία προσπάθεια ἡ λιτότητα νά μὴν ξεπεράσει ὀρισμένα ὄρια ἀνοχῆς πού θά ἀπειλοῦσαν τήν ἰσορροπία τοῦ πολιτικοῦ συστήματος τοῦ δικομματισμοῦ.

Πόσο τό κατάφεραν αὐτό, μέ τί τρόπο, γιά ποιό λόγο καί τί μέρος αὐτῆς τῆς προσπάθειας κατέλειπε πραγματικό ὄφελος γιά τό βιοτικό ἐπίπεδο τῶν λαϊκῶν στρωμάτων καί τήν ποιότητα τῆς καθημερινότητάς μας, εἶναι ἕνα διαφορετικό, ἄν καί πολύ σοβαρό, ζήτημα. Συνοπτικά μπορούμε νά ἐπισημάνουμε μερικά ζητήματα.

Πρῶτον οἱ ἀντιστάσεις καί ἀντιδράσεις πού ὑπῆρξαν εἴτε ἀπό τήν ἀντιπολίτευση εἴτε ἀπό τίς κοινωνικές ὀργανώσεις εἴτε ἀπό τό ἐσωτερικό τοῦ ΠΑΣΟΚ συχνά ἐξαγγελίες μέτρων σκληρῶν, κατέληγαν σέ κάπως ἥπιότερες ὑλοποιήσεις. Αὐτό συνέβη ἰδίως σέ θεσμικά ζητήματα π.χ. ἐργασιακά, ἀσφαλιστικά κ.ἄ. Δεύτερον, ἡ κυβέρνηση τοῦ ΠΑΣΟΚ εἶχε ἄπειρες δυνατότητες μέ βάση τά λογιστικά τῦχ πού χρησιμοποιήθηκαν καί στίς εὐρωπαϊκές χώρες καί τήν ἑλληνική πραγματικότητα πού ἔδινε ἀκόμη μεγαλύτερη εὐχέρεια νά ἀποκρύψει ἰκανό μέρος τῶν ἐλλειμμάτων καί τοῦ Δημοσίου Χρέους καί νά τό μεταφέρει στό μέλλον. Τρίτον, στήν Ἑλλάδα πρέπει νά γνωρίζουμε, παρά τήν προπαγάνδα, ὅτι τό ὑπάρχον κράτος πρόνοιας εἶναι πολύ πτωχό. Ἐπομένως ἡ περίοδος τῆς λιτότητας εἶχε νά περικόψει δαπάνες τοῦ Δημοσίου κυρίως ἄλλωνομένων π.χ. δαπάνες τόκων ἢ λειτουργικές δαπάνες. Ἡ κυβέρνηση δηλαδή, ἀντίθετα ἀπ' ὅτι στήν Εὐρώπη, εἶχε ὀξύ πολιτικό πρόβλημα στά ἔσοδα ὄχι τόσο στίς δαπάνες διότι ὁ κοινωνικός μισθός εἶναι πολύ μικρός. Τέταρτον, στήν Ἑλλάδα ὑπῆρχε τόσο ἐκτεταμένη σπατάλη δημοσίων πόρων, πού καί τό στοιχειῶδες νοικοκύρεμα εἶχε ἀμέσως κάποιο ἀποτέλεσμα.

Συμπέρασμα; Δέν θά πρέπει κανεῖς στά σοβαρά νά θεωρήσει ὅτι τό ἔλλειμμα τό 1999 εἶναι στά ἀλήθεια 1,9% τοῦ ΑΕΠ ἢ ὅτι τό χρέος 105% τοῦ ΑΕΠ. Ἀκόμη καί ἄν συνυπολογίσει ὅτι κατά ἕνα μεγάλο μέρος αὐτή ἡ μείωση ἐξασφαλίστηκε πέραν τῆς λιτότητας καί τῶν λογιστικῶν τῦχ ἀπό πώληση δημόσιας περιουσίας, μία προσφυγή πού, ἄς σημειώσουμε, θά «ἀξιοποιεῖται» κάθε χρόνο στό μέλλον γιά νά καλύπτονται ὅλες οἱ ἀστοχίες τῶν προϋπολογισμῶν. Μ' ἄλλα λόγια, χωρίς νά ὑποτιμᾶ κανεῖς τήν ἀξία τῆς μείωσης τῶν ἐλλειμμάτων καί τοῦ χρέους, ἢ τήν μείωση τοῦ πληθωρισμοῦ, μπαίνοντας ἡ Ἑλλάδα στήν ΟΝΕ —κάτι πού ὅπως ὅλα δείχνουν θά γίνει, τό ἔχουν ἤδη ἀποφασίσει οἱ Εὐρωπαῖοι ἑταῖροι— μπαίνει ἔχοντας ἄλυτα κι αὐτά τά ζητήματα τά ὁποῖα ὑποτίθεται ὅτι, ἀφήνοντας τά ἄλλα τά σοβαρά, συγκέντρωσε ὅλες τίς προσπάθειές τῆς ἡ Κυβέρνηση.

Ὅσο καί ἄν ἐφαρμοσθεῖ χαλαρά στό μέλλον τό ἀπαράδεκτο Σύμφωνο Σταθερότητας —καθόλου ἀδιάφορο ἰδίως γιά τήν Ἑλλάδα— αὐτή ἡ χώρα θά εἶναι ὑπό μεγάλη πίεση. Ἀμφιβάλλει κανεῖς γιά τήν πολιτική πού θά ἀσκηθεῖ τότε; Ἡ πιστεύει κανεῖς τόν Γ. Παπαντωνίου ὅταν λέει ὅτι ἀπό τό 2000 ἀρχίζει μιά ἄλλη, πλούσια ζωή;

Παῦλος Κλαυδιανός

Νταλέμα - Ὀτσαλάν

Ἦταν γενναία ἡ ἀπόφαση τῆς κυβέρνησης Ντ' Ἀλέμα νά μὴν ἐκδόσει τὸν Κοῦρδο ἡγέτη τοῦ PKK Ὀτσαλάν. Γενναία γιατί, παρά τίς ἐμφανεῖς δυσκολίες καί τίς ποικίλες ἐσωτερικές καί ἐξωτερικές πιέσεις, σάθηκε πρῶτ' ἀπ' ὅλα στό ἐπίπεδο τῆς υπεράσπισης τῶν ἀρχῶν, ἀρχῶν πού ταιριάζουν καί σέ μιά δημοκρατική κοινωνία ὅπως ἡ ἰταλική, στήν Εὐρώπη καί τήν Ἀριστερά. Γενναία ἐπίσης, γιατί συμβάλλει ὥστε τό Κουρδικό ζήτημα νά γίνει «ἐσωτερικό» πρόβλημα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσης. Καί τέλος γιατί εἶναι ράπισμα στήν ἀμερικανική καί κυρίως στήν τουρκική «θεωρία» ὅτι δέν ὑπάρχει κουρδική μειονότητα στήν Τουρκία κι ὅτι οἱ Κοῦρδοι εἶναι τρομοκράτες. Πάντα γιά τούς δυνάστες, ὅσοι παλεύουν γιά τόν ἔθνικό τους αὐτοπροσδιορισμό θεωροῦνται ληστές, συμμορίτες, τρομοκράτες. Ἡ θέση τῆς ἰταλικῆς κυβέρνησης εἶναι μιά πρώτη ἐπίσημη ἀπόρριψη τῆς θεωρίας αὐτῆς καί ἴσως τό πρελούτιο γιά τήν ἐξεύρεση πολιτικῆς λύσης στό κουρδικό.

Ἡ θέση τῆς ἰταλικῆς κυβέρνησης, χωρίς περιστροφές, εἶναι μιά πράξη πού ἀπορρέει ἀπό τήν πολιτική παιδεία τῆς Ἀριστεράς, εἶναι μιά ἀξία.

Καιρό εἶχαμε νά δοῦμε ἀπό τήν Ἀριστερά μιά τόσο γενναιοφρονα πράξη.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ, πάλι, μηνιαῖος

Γιά χρόνια μηνιαῖος (1976-1983), ὕστερα δεκαπενθήμερος (1983-1986), ἀπό τό 1986 ὡς τό 1995 μηνιαῖος, ἀπό τό 1995 μέχρι τόν περασμένο μήνα δεκαπενθήμερος. Τώρα γυρίζουμε πάλι σέ μηνιάτικη ἐκδοση· δέν μᾶς ἔπαιρνε ἄλλο, ὁ δεκαπενθήμερος... ἀκτιβισμός. Ἴσως αὐτή ἡ νέα περιοδικότητα δώσει τή δυνατότητα στό περιοδικό νά βελτιωθεῖ ποιοτικά. Πάντως δέν ἐξαφανιζόμεστε· θά τό παλέψουμε κι ἄλλο.

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

ΓΝΩΣΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ:

Ίδεολογικές κατευθύνσεις του «Λευκού Βιβλίου»

γιά τήν εκπαίδευση καί κατάρτιση

τῆς Σίους Βελισσαρίου

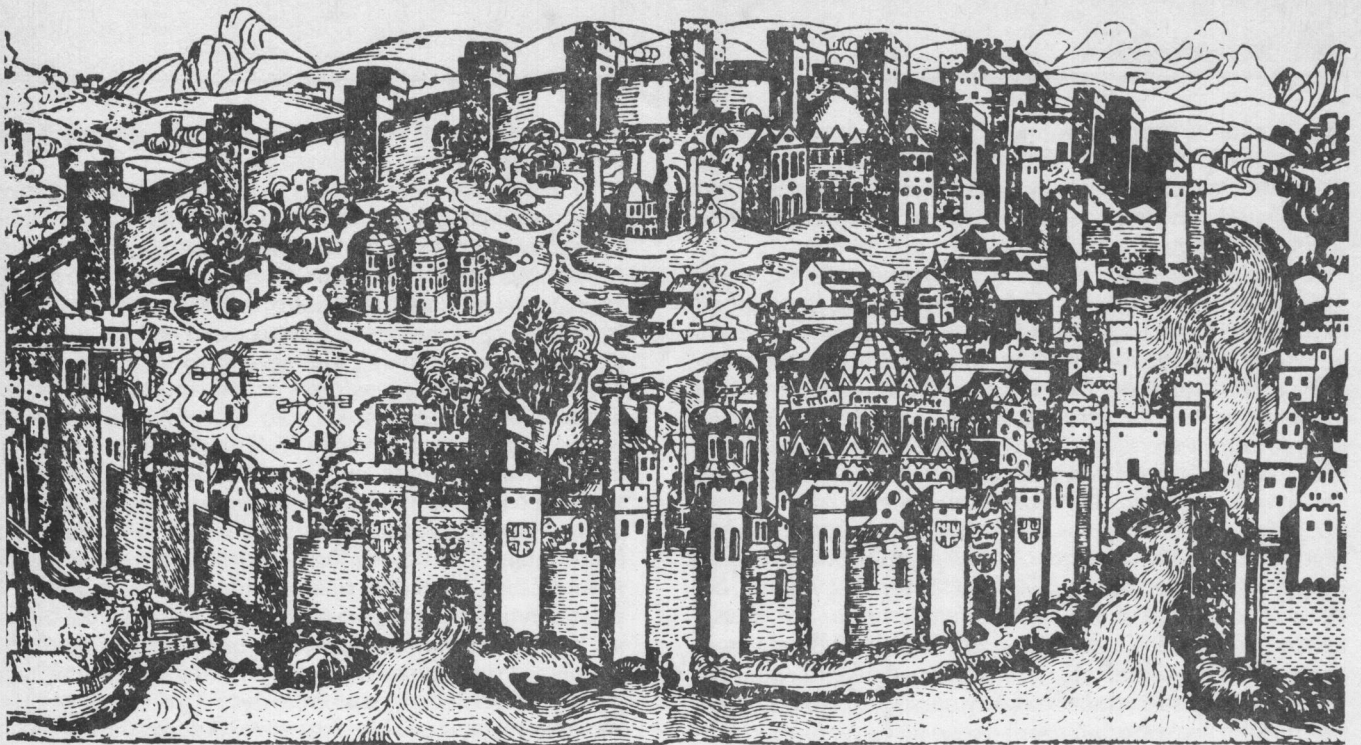
Τό Λευκό Βιβλίο, *Διδασκαλία καί Μάθηση πρός τήν Κοινωνία τῆς Γνώσης* (ἔκδοση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς, 1995) παρουσιάζει ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον ὅσον ἀφορᾶ τά ἐπίπεδα λόγου πού τό ἀρθρώνουν, τήν ἐντάξή τους σέ μία συνολική θεώρηση τοῦ μέλλοντος, ἀλλά καί τίς ἀντιφάσεις πού προκύπτουν ἀπό τόν ἀλληλοσυσχετισμό τους. Πολύ συνοπτικά τά ἐπίπεδα αὐτά εἶναι τά ἑξῆς: α) ἡ παραδοσιακή δημοκρατική ρητορική σέ σχέση μέ τήν ιδιότητα τοῦ πολίτη, τά κοινωνικά δικαιώματα, τήν ἰσότητα τῶν εὐκαιριῶν καί τήν κοινωνική συναίνεση, ἐνταγμένη ὁμως σέ ἕνα νέο ἐννοιολογικό πλαίσιο πού ἐπικεντρώνεται στή δόμηση καί ἀναπαραγωγή μιᾶς κοινῆς εὐρωπαϊκῆς ταυτότητας τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ ρόλος τῆς ἐκπαίδευσης θεωρεῖται καθοριστικός ὡς πρός τή διασφάλιση τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτιστικῆς ὁμογενοποίησης, β) ἕνας οἰκονομικός λόγος πού ὁμως δέν εἶναι ἀμίγῃς ἀλλά συναρθρώνεται μέ μία νέα ἐννοια γνῶσης πού ἀποπειρᾶται νά ὀρίσει τό κείμενο, καί γ) ἕνας λόγος γιά τήν ἐκπαίδευση μέ ἔντονες νεοφιλελεύθερες ἀναφορές πού ὁμως δέν εἶναι τόσο συνεκτικός ὅσο ἐμφανίζεται ἀλλά προσπαθεῖ νά ἐνσωματώσει στοιχεῖα πού ἀνήρουν σέ ἀντιθετικά ἰδεολογικά συστήματα. Θά ἐπιχειρήσω μία πρώτη ἀνάγνωση τῆς ἰδεολογικῆς διαπλοκῆς αὐτῶν τῶν ἐπιπέδων ἐπικεντρώνοντας τήν προσοχή μου στό πρώτο ἀπό αὐτά.

Στήν εἰσαγωγή τοῦ Λευκοῦ Βιβλίου ἀναφέρεται ἡ πάγια ἀρχή τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς πού σαφῶς διατυπώνεται καί στά ἄρθρα 126 καί 127 τῆς Συνθήκης τοῦ Μάαστριχτ, ὅτι ὁ τομέας τῆς ἐκπαίδευσης ἀποτελεῖ πεδίο δράσης τῶν κρατῶν-μελῶν, καί ἐπομένως ἡ Εὐρωπαϊκή Ἐνωση «δέν μπορεῖ νά παρέμβῃ παρά βοθητικά καί συμπληρωματικά στίς ἐνέργειες (τους)». Στόχος τοῦ Βιβλίου δέν εἶναι ἡ παράθεση ἑνός ἐκπαιδευτικοῦ προτύπου ἀλλά προτάσεις καί προσανατολισμοί πού λειτουργοῦν «ἐπικουρικά καί συμπληρωματικά» ὡς πρός τίς ἐθνικές πολιτικές στό δαθμό πού ἀναγνωρίζεται ἡ ἐθνική καί πολιτική πολυμορφία τῆς Εὐρώπης ἀλλά καί «ὁ πρωταρχικός ρό-

λος τῆς προσωπικῆς δράσης» τοῦ ἀτόμου.² Οὐσιαστικά αὐτό πού προβάλλει ἀπό τό κείμενο ὡς ἰδανικός σκοπός εἶναι ἡ διαμόρφωση ἑνός κοινοῦ ἀλλά ὄχι ἐνιαίου εὐρωπαϊκοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος μέ τήν παράλληλη διατήρηση τῶν ἐθνικῶν πολιτικῶν ἐκπαίδευσης.

Τό θέμα τῆς ἀλληλεπίδρασης καί διαπλοκῆς τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς καί τῶν ἀντίστοιχων ἀρμοδιοτήτων τῶν κρατῶν-μελῶν εἶναι ἐξαιρετικά πολύπλοκο καί μεγάλο. Ἀκροθιγῶς μόνο θά ἀναφερθῶ στή δυναμική αὐτῆς τῆς σχέσης. Ἐνῶ αὐτή βασίζεται στήν ἀναγνώριση ὅτι ἡ ἐκπαίδευση γιά τήν πλειονότητα τῶν κρατῶν-μελῶν ἀποτελεῖ «τόν χώρο κατασκευῆς ἐθνικῆς ταυτότητας», στήν πραγματικότητα ἐπιτρέπει τόν ἐπικαθορισμό τῆς ἀπό τίς πολιτικές τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης. Ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Ἀντόνιο Νόβοα (António Nóvoa), ἡ στρατηγική τῆς τελευταίας εἶναι ἔμμεση. Ἀφ' ἑνός ἀφορᾶ τή διαμόρφωση κατηγοριῶν σκέψης, γλώσσας καί σχημάτων ἐπίλυσης τῶν προβλημάτων τῆς ἐκπαίδευσης καί, ἀφ' ἑτέρου, τήν ἐνεργοποίηση πολιτικῶν σέ τομεῖς ὅπως ἡ ἀπασχόληση, ἡ κατάρτιση κλπ., οἱ ὁποῖοι ἐπιφέρουν τό μετασχηματισμό τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος.³ Ἐάν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη ὅτι ἡ μετα-υποχρεωτική ἐκπαίδευση (τεχνική, πανεπιστημιακή καί ἰδιωτική) εἶναι καί τό κατ' ἐξοχήν πεδίο ἐπηρεασμοῦ ἀπό τίς διεθνεῖς οἰκονομικές σχέσεις καί ἐξελίξεις, ἄρα καί τοῦ ἄμεσου ἐνδιαφέροντος τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνωσης,⁴ γίνεται ὄλο καί πῖο φανερό ὅτι στενεύουν προοδευτικά τά ὄρια ἐξάσκησης ἐθνικῆς ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς.

Σημασία ἔχει νά δοῦμε ἐδῶ τό νέο σύστημα ἀξιῶν καί προτύπων μέ τό ὁποῖο συντάσσεται ὁ ἐκσυγχρονιστικός λόγος γιά τήν ἐκπαίδευση. Τό ὅτι αὐτός εἶναι πλέον κυρίαρχος γίνεται σαφές ἀπό τήν ταύτιση τῆς ἐννοίας τοῦ ἐθνικοῦ μέ τό συντηρητικό καί τό ὀπισθοδρομικό καί τοῦ εὐρωπαϊκοῦ μέ τό προοδευτικό καί σύγχρονο. Ὅμως ἡ ταύτιση αὐτή δέν εἶναι οὔτε «φυσική» οὔτε ἀναγκαία ἀλλά εἶναι μέρος συναφῶν ἰδεολογημάτων. Ἐξυπηρετεῖ δηλαδή τήν παγίωση νέων μορφῶν ἐξουσίας, πού, ἀκριβῶς ἐπειδή ἐνεργοποιοῦνται ἔξω ἀπό τόν

«όρατό» και «άπτό» χώρο του έθνικου και μέ μηδενική συμμετοχή ή άνύπαρκτους θεσμούς έλέγχου από τούς πολίτες, παραμένουν σέ μεγάλο βαθμό άνεξέλεγκτες. Τόσο ό Χάμπερμας όσο και άλλιο λιγότερο γνωστοί διανοητές διατυπώνουν επιφυλάξεις ως προς τίς δυνατότητες δημοκρατικού έλέγχου τών πολιτικών τής Εύρωπαϊκής Ένωσης, οί όποίες όργανώνονται και έξασκοϋνται από μία συγκεκριμένη γραφειοκρατία στή βάση μιās κυρίως τεχνοκρατικής προσέγγισης και έπίλυσης προβλημάτων. Η μετατροπή τής πολιτικής σέ υπόθεση διαχείρισης, μακριά από διαδικασίες συμμετοχής και μέ κυρίαρχα τά οικονομικά κριτήρια, είναι κάτι πού θά πρέπει σταθερά νά άπασχολεί όποιαδήποτε άπόπειρα άνάλυσης τών πολιτικών γιά τήν εκπαίδευση τής Ε.Ε. Η άνώτατη παιδεία ειδικότερα είναι ό κατ' έξοχήν χώρος πού προσφέρεται γιά τήν παρέμβαση πολιτικών πού έλκουν τή νομιμοποίησή τους από τίς «άναντίρροπτες» λογικές τής άπασχόλησης, τής άγοράς, τής οικονομίας έν τέλει.

Άς δοϋμε, όμως, σέ άδρές γραμμές τόν δημοκρατικό λόγο πού διατρέχει τό Λευκό Βιβλίο, σέ συνδυασμό μέ τό ζητούμενο, δηλαδή μέ τή διαμόρφωση μιās κοινής εύρωπαϊκής ταυτότητας στή βάση ενός κοινού εύρωπαϊκού πολιτισμού. Τό κείμενο ξεκινάει μέ μία παραδοχή, ότι «ή κοινωνία του μέλλοντος... θά είναι μία κοινωνία τής γνώσης»,⁵ άφοϋ, όπως εκτιμά, οί νέες τεχνολογικές εξελίξεις, ειδικά στόν τομέα τής πληροφορίας, αξιάνουν τήν πρόσβαση τών άτόμων στήν πληροφορία και τή γνώση. Δεύτερη παραδοχή είναι ότι ή Εύρώπη οίκοδομεί ένα νέο πρότυπο κοινωνίας στό βαθμό πού άνταποκρίνεται μέ έπάρκεια στήν πρόκληση πού τίθεται από τά τρία κινητήρια φαινόμενα τής σύγχρονης άνάπτυξης: α) ή κοινωνία τής πληροφορίας, β) ή άνάπτυξη του έπιστημονικού και τεχνολογικού πολιτισμού και γ) ή διεθνοποίηση τής οικονομίας. Αύτά τά φαινόμενα χαρακτηρίζονται «φορείς προόδου», όότι «θέτουν περισσότερο σέ έπαφή τά άτομα μέ τά λοιπά άτομα», παρ' όλο πού έμπεριέχουν κάποιους κινδύνους.⁶

Σημειώνουμε προς τό παρόν ότι: 1. ή γνώση ταυτίζεται μέ τήν πληροφορία, 2. ή γνώση ποσοτικοποιείται σέ άνάλογια μέ τήν πληροφορία, 3. ή γνώση δέν έχει σταθερό περιεχόμενο αλλά συχνά ταυτίζεται ούσιαστικά μέ τή διαδικασία άπόκτησης τεχνικών πληροφοριών, 4. ή προσοχή έστιάζεται σταθερά στό άτομο και όχι στήν κοινωνία, στούς φορείς και θεσμούς τής, και 5. τά «τρία κινητήρια φαινόμενα» θεωροϋνται έξ όρισμού «προοδευτικά», ένώ οί κίνδυνοί τους δέν ανάλυνται σέ βάθος. Σέ αύτούς τούς κινδύνους όμως θά σταθώ ιδιαίτερα όότι έδώ έντοπίζονται οί ιδεολογικές άπόπειρες νά συγκροτηθεί ένας λόγος γιά τήν εκπαίδευση πού ένώ δανείζεται νεοφιλελεύθερες λογικές ταυτόχρονα προσπαθεί νά τίς άποκροϋσει.

Ο πρώτος κίνδυνος πού διαφαίνεται από τήν κοινωνία τής γνώσης είναι νά χωριστοϋν οί Εύρωπαίοι «σ' εκείνους πού γνωρίζουν και σέ εκείνους πού δέν γνωρίζουν» και πού άνάποφενκτα περιθωριοποιούνται.⁷ Η άνεπαρκής ή μηδενική πρόσβαση στήν κοινωνία τής πληροφορίας και στήν τεχνολογική γνώση δημιουργεί συνθήκες κοινωνικού άποκλεισμού τών πιο εύάλωτων στρωμάτων (μή πτυχιούχων νέων, ηλικιωμένων εργαζομένων, άνέργων και γυναικών). Ο κοινωνικός αυτός άποκλεισμός δέν άφορā μόνο τήν καταδίκη τους σέ άνεργία λόγω έλλειψης εξειδίκευσης, αλλά και τήν άπώλεια τής αίσθησης ότι είναι όργανικά μέλη του κοινωνικού σώματος. Οί σνέπειες του τελευταίου δέν ανάλυνται, αλλά ό κοινωνικός άποκλεισμός ως φαινόμενο πού έχει επεκταθεί στήν Εύρώπη τά τελευταία χρόνια θεωρείται ότι τήν άπειλεί μέ κοινωνική ρήξη: ρήξη πού προκαλείται από τό χάσμα μεταξύ εκείνων πού γνωρίζουν και εκείνων πού δέν γνωρίζουν.⁸

Τό εύλογο έρώτημα πού τίθεται είναι: «Νά γνωρίζουν τί;» Μήπως ή άπουσία του άντικειμένου του ρήματος και τίς δύο φορές πού γίνεται ή παραπάνω διάκριση είναι σκόπιμη γιά νά τονισθεί ως προνομακή ή διαδικασία άπόκτησης γνώσης

και όχι τόσο τό αντικείμενό της; Ή μήπως τό αντικείμενο και ό στόχος τής γνώσης δέν είναι σαφείς, δηλαδή υπάρχει μιá άβεβαιότητα ως προς sé τί συνίσταται ή ζητούμενη γνώση στήν νέα αυτή κοινωνία πού φιλοδοξεί νά γίνει ή Εύρώπη; Θα διακινδυνέσω νά πώ ότι βασικά ισχύουν και τά δύο.

Ό δεύτερος κίνδυνος συνδέεται μέ τήν ανάπτυξη τής τεχνολογίας τής πληροφόρησης. Ή άποκέντρωση τής εργασίας γίνεται μέσα από δίκτυα επικοινωνίας πού λειτουργούν ταυτόχρονα τόσο sé επίπεδο του ίδιου του γραφείου όσο και sé διεθνές. Αυτό άπαιτεί άφ' ενός τήν πρωτοβουλία και αυτόνομία του εργαζόμενου, άφ' άλλου όμως έχει άποτέλεσμα τή «μειωμένη αντίληψη του γενικού πλαισίου τής δραστηριότητας αυτής». Ό εργαζόμενος έτσι γίνεται εύάλωτος στις άλλαγές όργάνωσης τής εργασίας διότι «άντιπαράκειται, ως άπλό άτομο, sé ένα σύνθετο δίκτυο». ⁹ Ή γνώση, όπως έχουμε ήδη επισημάνει, ταυτίζεται sé μεγάλο βαθμό μέ τή διαδικασία πρόσβασης στήν πληροφόρηση, δηλαδή μέ τίς τεχνικές γνώσεις, δέν ξανατλείται όμως εκεί. Τό κείμενο «άναρωτιέται» γιά τή μορφωτική ποιότητα του εκπαιδευτικού περιεχομένου των προγραμμάτων του κόσμου των πολυμέσων. «Φοβάται» μάλιστα ότι τά υπάρχοντα εκπαιδευτικά λογισμικά παράγουν μόρφωση χαμηλής ποιότητας «όπου τό άτομο θά έχανε όλα τά ιστορικά, γεωγραφικά, πολιτιστικά σημεία άναφοράς». ¹⁰ Τό ζήτημα του περιεχομένου τής διδασκαλίας άνάγεται sé σοβαρό θέμα, τό όποιο όμως δέν άπασχολεί ιδιαίτερα, πέρα από τήν παραπάνω διαπίστωση και τήν επισήμανση τής ύπεροχής των ΗΠΑ στα εκπαιδευτικά πολυμέσα (άρα τήν άνάγκη έντασης του άνταγωνισμού μέ τήν Άμερική).

Παρά τήν έπιγραμματική διατύπωση των παραπάνω κινδύνων υπάρχει ένα διαρκές άγχος sé σχέση μέ τόν κοινωνικό άποκλεισμό πού άπειλεί τή ζητούμενη συνείδηση των πολιτών στις ευρωπαϊκές πολιτικές, αλλά και τό μοντέλο άτόμου πού διαμορφώνεται μέσα από τήν ίδια τή διαδικασία μιás τεχνολογικού τύπου γνώσης και εργασίας. Τό άγχος αυτό είναι άπόλυτα δικαιολογημένο και ως προς τίς δύο συνισταμένες του. Sé μία οικονομία πού στηρίζεται στήν έξειδικευμένη μάθηση και τήν τεχνολογία πληροφοριών είναι λογικό νά δημιουργούνται συνθήκες άποκλεισμού κοινωνικών ομάδων πού δέν έχουν πρόσβαση sé μία εκπαίδευση πού στοχεύει στή γνώση νέων τεχνολογιών. Τό Λευκό Βιβλίο έπιμένει «στό ρόλο του άτόμου ως κύριου συντελεστή» έπίτευξης τής κοινωνίας τής γνώσης χάρη στήν αυτόνομία και έπιθυμία του γιά γνώση, ιδιότητες τίς όποιες θεωρεί σχεδόν έμφυτες, ενώ είναι σαφές ότι αυτές επικαθορίζονται κοινωνικά. Είναι φυσικό όμως νά άποσιωπά, όπως και κάνει, τά πολιτικά και οικονομικά αίτια τής έξαθλίωσης «των λιγότερο εύνοημένων ομάδων», κυρίως των άστικων πληθυσμών και των περιοχών πού έχει πλήξει ή άνεργία. Άποσιωπά ότι τό κοινωνικό ρήγμα έχει έπεκταθεί «στή διάρκεια των τελευταίων έτών» ως συνέπεια των νεοφιλελεύθερων πολιτικών πού έχουν εφαρμοσθεί, μέ μεγαλύτερη ή μικρότερη έπιτυχία, sé κράτη-μέλη. Αυτό πού προτείνει, πέρα των θετικών διακρίσεων ύπέρ των εύάλωτων, είναι ή επανένταξη των άποκλεισμένων και ή πρόληψη του ίδιου του φαινομένου διά τής άρχικής και διά βίου κατάρτισης. Ταυτόχρονα προωθεί μέσω των εκπαιδευτικών άνταλλαγών τήν ισότητα εύκαιριών στή γνώση αλλά και τή διαμόρφωση μιás κοινής ευρωπαϊκής συνείδησης. Όπως όμως έχει άποδειχθεί, γιά παράδειγμα μέσα από τό πρόγραμμα Erasmus, αυτές οι άντα-

λλαγές κατά κανόνα εύνοούν τά παιδιά των εύπορων τάξεων βαθαίνοντας έτσι τό κοινωνικό χάσμα. ¹¹

Ό τρόπος πού αντιμετώπιζει τό μέγα πρόβλημα τής κοινωνικής συνείδησης είναι έπομένως καθαρά τεχνολογικός διότι παραγνωρίζει τό ότι ό κοινωνικός άποκλεισμός είναι άλληλένδετος μέ τήν πολιτική περιθωριοποίηση. Αυτό τό κάνει μέ τή σημασία πού δίνει στήν ισότητα εύκαιριών στή μάθηση, δηλαδή μέ τήν εκπαίδευση ως κοινωνικό δικαίωμα σύμφυτο μέ τήν έννοια του πολίτη. Στο κείμενο τονίζεται ότι «ή άρχή τής ισότητας των δικαιωμάτων sé θέματα εκπαίδευσης εκτιμάται όλο και περισσότερο από πλευράς ισότητας εύκαιριών». ¹² Μιά τέτοια συνθήκη θά έξασφαλίσει μιá έπαρκή έπισημονική μόρφωση «γιά τή σωστή άσκηση τής δημοκρατίας». Έδώ επαναδιατυπώνεται ή βασική άρχή πού διαμορφώθηκε κατά τόν 19ο αιώνα και πού θεωρεί τό δικαίωμα στήν εκπαίδευση ως κοινωνικό δικαίωμα του πολίτη στό βαθμό πού ή εκπαίδευση διαπλάθει τούς αύριανούς πολίτες. Αυτοί, ως τό μελλοντικό εκλεκτορικό σώμα αλλά και εργατικό δυναμικό, πρέπει νά είναι τόσο μορφωμένοι όσο άπαιτείται από τή λειτουργία του δημοκρατικού συστήματος αλλά και τή βιομηχανία. ¹³ Ή παιδεία ως κοινωνικό αγαθό πού έπιτρέπει τή διατήρηση του status quo δέν είναι καθόλου καινούργιος στόχος: «Ό 19ος αιώνας συνειδητοποίησε πώς προκειμένου ν' άποφευχθούν οι κοινωνικές έκρήξεις τό κράτος έπρεπε νά βρει τρόπους ώστε όρισμένα αγαθά, όπως αυτό τής παιδείας, νά προσφέρονται στους "μή έχοντες" δωρεάν». ¹⁴ Έπομένως, τό συγκεκριμένο αγαθό δέν κατακτήθηκε μόνο μέ άγώνες αλλά και εκχωρήθηκε «άνωθεν». Άλλωστε, ό νεοφιλελευθερισμός, διά του στόματος του Μίλτον Φρίντμαν (Milton Friedman), επίσης προσδίδει στον σημαντικό ρόλο τής εκπαίδευσης γιά μιá σταθερή δημοκρατική κοινωνία.

Αυτό πού παραγνωρίζεται είναι τό ότι κοινωνικά δικαιώματα χωρίς τήν ένεργοποίηση των άτομικών και πολιτικών δικαιωμάτων είναι γράμμα κενό και μαθηματικά όδηγει sé ρήξεις ή άνατροπές, όπως περίτρανα απέδειξε ή πτώση του «ύπαρκτου σοσιαλισμού». Ή κυριαρχία τής «έπιχειρηματικής κουλτούρας», μέ έμφαση στήν άτομική προσπάθεια γιά τήν έπίτευξη τής προσωπικής ευημερίας και του περιορισμού του κράτους στήν άρωγή μόνο αυτών πού άδυνατούν νά τά καταφέρουν, ύποσκάπτει τά κοινωνικά δικαιώματα μέσω τής ιδιωτικοποίησης των τομέων εκπαίδευσης, υγείας και δημόσιων υπηρεσιών. Ταυτόχρονα περιορίζει τά άτομικά δικαιώματα και όδηγει στήν πολιτική περιθωριοποίηση τούς άσθενέστερους, οι όποιοι πλέον θεωρούνται πολίτες β' κατηγορίας. ¹⁵ Έτσι στήν ούσία άποδιαθρώνεται ή ιδιότητα του πολίτη τήν όποία ή Ε.Ε., μέ τήν εκπαιδευτική τής πολιτική, προσπαθεί νά δομήσει στήν ευρωπαϊκή τής διάσταση. Έπομένως, άπειλείται άκόμα και αυτό πού ό καθόλου ριζοσπαστικός Μάρσαλ όνόμασε «νομμοποιημένη κοινωνική άνισότητα». Έξ ου και ή παλινδρόμηση του κειμένου μεταξύ τής διατήρησης τής κοινωνικής συνοχής μέσω τής ένίσχυσης μιás κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας πολίτη και τής συνείδησης ότι ή συνοχή αυτή άπειλείται από τόν κοινωνικό άποκλεισμό πού άναπόφευκτα γεννά ή πολιτική τής Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τό δεύτερο σημείο πού προβληματίζει τό Λευκό Βιβλίο είναι τό είδος του άτόμου πού διαμορφώνεται από μιá εργασιακή διαδικασία πού χαρακτηρίζεται από τή λέξη-κλειδί «εύελιξία» στήν εργασιακή όργάνωση, στις άγορές εργασίας κλπ., μέσα από ένα εκσυγχρονιστικό πλαίσιο πού καθορίζεται από

τήν έννοια της «ἀσυνέχειας» (discontinuity). Στοιχείο της τελευταίας είναι η «ἀποεσωμάτωση», δηλαδή «ή ἀπόσπαση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων ἀπὸ τὰ τοπικὰ πλαίσια... καὶ ἡ ἀνασυγκρότησή τους σὲ ἀπροσδιόριστα χρονικὰ καὶ χωρικὰ διαστήματα». ¹⁶ Οἱ νέες τεχνολογίες καὶ ὁ ἐκσυγχρονισμὸς δὲν προκαλοῦν ἀπλῶς καὶ μόνο τὴν ἔλλειψη ἐλέγχου τοῦ ἐργαζομένου στὴν ἐργασιακὴ διαδικασία, ἀλλὰ, κατὰ τὸν Στούαρτ Χῶλ (Stuart Hall), καὶ τὸν κατακερματισμὸ τῆς προσωπικότητος σὲ πολλαπλὲς ταυτότητες πού διαμορφώνονται ἀπὸ διαφορετικούς κόσμους. ¹⁷ Αὐτὸ πού χαρακτηρίζει τὴ μεταμοντέρνα κατάσταση εἶναι ἡ χωροχρονικὴ πολυδιάσπαση τοῦ ὑποκειμένου, ἡ διάχυση του σὲ πολλαπλά ἐπίπεδα ἔξω ἀπὸ συγκεκριμένες ἱστορικές, κοινωνικὲς καὶ πολιτιστικὲς συντεταγμένες.

Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀπώλεια τῶν συγκεκριμένων συντεταγμένων πού δομοῦν τὴν ταυτότητα τοῦ ἀτόμου προσπαθεῖ ἡ ἐκπαιδευτικὴ πολιτικὴ τῆς Ε.Ε. νὰ προλάβει μὲ τρόπους πού θὰ δοῦμε ἀργότερα. Βασικὸ τῆς, ὅμως, μέλημα εἶναι νὰ καταπολεμήσει «τὸ μὴ ὀρθολογικὸ κλίμα» πού ἔχει διαμορφωθεῖ στὴν κοινὴ γνώμη ἐναντίον τῆς τεχνολογικῆς προόδου ἢ ὅποια ἀντιμετωπίζεται ὡς «ἀπειλή». ¹⁸ Ἡ γνώση εἶναι αὐτὴ πού θὰ ἀποδείξει στὴν κοινὴ γνώμη ὅτι ἡ τεχνολογία εἶναι πρόοδος. Αὐτὸ πού δὲν λέγεται εἶναι ὅτι ὁ βομβαρδισμὸς τοῦ ἀτόμου ἀπὸ σωρεῖα πληροφοριῶν συγκαλύπτει καὶ ἀποσιωπᾷ τὸ θέμα τῆς ἐξουσίας. Δηλαδή δὲν εἶναι ὀρατὸ πλέον τὸ ποιοὶ ἐλέγχουν τὴ ζωὴ μας στὸ βαθμὸ πού ὑπάρχει μιά ἀντίστοιχη ἀποκέντρωση καὶ πολυδιάσπαση τῆς ἐξουσίας, ἢ ὅποια παλιότερα ἐντοπιζόταν στὸ πρόσωπο τοῦ μονάρχῃ ἢ τῆς ἐκάστοτε ἀρχουσας τάξης. Ἡ ἰδεολογία τῆς ἐλευθερίας ἐπιλογῶν, π.χ. στὴν ἐκπαίδευση, στὴν πληροφόρηση κλπ., πού διαμορφώνει τὸ ἄτομο πρωτίστως σὲ καταναλωτὴ μῆς σειρᾶς ἀγαθῶν, δίνει τὴν ψευδαἰσθηση τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας. Στὴν πραγματικότητα, ὅμως, τοῦ ἀφαιρεῖ τὴ θεώρηση τῶν πραγμάτων βάσει τῶν ὑπαρκτῶν κοινωνικῶν, οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν συνθηκῶν.

Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐκπαιδευτικὴ φιλοσοφία βασίζεται στὴ σύζευξη τῆς ἐννοίας τοῦ πολίτη μὲ αὐτὴ τοῦ «καταναλωτῆ» καὶ «χρήστη» πληροφοριῶν. Θεωρεῖ ὅτι τὰ σύγχρονα προβλήματα εἶναι τόσο περίπλοκα πού μόνο ἡ ἐξοικείωση μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ/τεχνικὴ γνώση ἐπιτρέπει στὸν πολίτη νὰ λειτουργήσῃ «σωστά». Μὲ αὐτὴ τὴν έννοια συμβαδίζει μὲ μίαν ἀπὸ τὶς κλασικὲς ἀρχές τοῦ νεοφιλελευθερισμοῦ, τὴ συμβατότητα τῆς ἰδιότητος τοῦ πολίτη μὲ τὸν καταναλωτισμὸ. Αὐτὴ στηρίζεται, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, στὴν ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου νὰ ἐπιλέγει μίαν σειρὰ ἀπὸ ἀγαθὰ πού ἀνταποκρίνονται σὲ τὶς ἀνάγκες του, ἕνα ἀπὸ τὰ ὅποια εἶναι καὶ ἡ ἐκπαίδευση. Μία τέτοια ἀποψη καθυποτάσσει τὴν ἐκπαίδευση στοὺς νόμους τῆς ἀγορᾶς καὶ ἐπομένως ὑποβαθμίζει τὸ ρόλο τῆς δημόσιας ἐκπαίδευσης, ἐφόσον χρησιμοποιεῖ ὡς κριτήριον ἀξιολόγησής της τὸ πόσο ἀποτελεσματικὰ καλύπτει τὶς ἀνάγκες τοῦ καταναλωτῆ σὲ σχέση πάντα μὲ τὴν ἀγορὰ ἐργασίας. Ἐχει ὅμως καὶ μίαν ἄλλην διάσταση: «Τὸ ἄτομο θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ μπορεῖ νὰ ἔχει πρόσβαση, σὲ διαρκὴ βάση, σὲ μίαν κλίμακα ἀγαθῶν ἐκπαίδευσης καὶ κατάρτισης... συμπληρωματικῶν ὡς πρὸς τὴ γενικὴ γνώση, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ τὰ ἀποκτήσῃ μόνο του, ἔξω ἀπὸ κάθε ἐπίσημο σύστημα». ¹⁹ Ἡ διὰ βίου ἐκπαίδευση ἔξω ἀπὸ τὰ «συμβατικά» ἐκπαιδευτικὰ συστήματα συνδέεται μὲ τὴν

ἀπόκτηση μιᾶς δεξιότητος ἀπασχόλησης πού μπορεῖ νὰ παρέχεται μέσα καὶ ἀπὸ τὶς ἐπιχειρήσεις. Καὶ αὐτὸ, διότι, ὅπως τονίζεται, οἱ συνθήκες ἐργασίας καὶ ἐκμάθησης τείνουν νὰ ταυτιστοῦν.

Δὲν εἶναι καθόλου τυχαία, ἐπομένως, ἡ ἔμφαση στὸ ἄτομο/ἀτομικὸ πού καθορίζει τὸ λεξιλόγιον ἐνὸς κειμένου περὶ τὴν ἐκπαίδευση, ἢ ὅποια, ὑποτίθεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ προάγει τὸ ἄτομο, προσφέρει μίαν σειρὰ ἀπὸ ἀναντικατάστατα κοινωνικὰ ἀγαθὰ. Τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα εἶναι ἀπολύτως χαρακτηριστικὸ: «Εἶναι πλέον σαφές ὅτι οἱ νέες δυνατότητες πού προσφέρονται στὰ ἄτομα ἀπαιτοῦν ἀπὸ τὸν καθέναν μίαν προσπάθεια προσαρμογῆς γιὰ νὰ οἰκοδομήσῃ ὁ καθένας μόνος του τὴν εἰδίκευσή του, ἀνασυνθέτοντας διάσπαρτες, στοιχειῶδεις γνώσεις». ²⁰ Οἱ ἀναφορὲς στὴν «προσωπικὴ ἐπίδοση», «προσωπικὴ ἀνάπτυξη», «αὐτονομία» κ. ἄ. βρῆθον δημοσιογῶντας τὴν αἴσθηση ὅτι τὸ κοινωνικὸ σύνολο ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα ἄθροισμα ἀτόμων ριγμένων μαζὶ σὲ ἕναν ἀπροσδιόριστο ἱστορικὸ χῶρο καὶ χρόνο πού ὑπάρχει ἔξω καὶ πέρα ἀπὸ συγκεκριμένες πολιτικὲς καὶ πολιτιστικὲς δομές. Μὲ ἄλλα λόγια, ἐξαφανίζεται ἡ ἴδια ἡ έννοια τῆς κοινωνίας καὶ ἐπομένως τοῦ κοινωνικοῦ παρεμβατισμοῦ μέσω θεσμικῶν πολιτικῶν, ἐφόσον τὸ ἄτομο, μέσω τῆς πρωτοβουλίας πού ἀναπτύσσει, ἀνάγεται στὴν κινητήρια δύναμη ἐξέλιξης.

Μία τέτοια ἰδεολογικὴ ἐπιλογή ἐννοεῖται ὅτι εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴν ἀποδοχὴ τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀνισότητος. Τὴν κοινωνικὴ ἀκρότητά της, ὅμως, ἐπιχειρεῖ νὰ ἀμβλύνει ἡ σύζευξη τοῦ οὐμανιστικοῦ ἰδεώδους μὲ τὸν «ἐκσυγχρονιστικὸ» στόχο πού θέτει ἡ Ε.Ε. γιὰ τὴν ἐκπαίδευση: «Ἡ θεμελιώδης λειτουργία τῆς ἐκπαίδευσης καὶ κατάρτισης εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἔνταξη καὶ ἡ προσωπικὴ ἀνάπτυξη τῶν Εὐρωπαίων, μέσα ἀπὸ τὶς κοινὲς ἀξίες πού αὐτοὶ συμμερίζονται, ἀπὸ τὴ μεταβίβαση μιᾶς πολιτιστικῆς κληρονομίας καὶ τὴν ἐκμάθησή τῆς αὐτονομίας». ²¹ Ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτιστικὴ ταυτότητα, μεταβιβάσιμη ὄχι μόνο πλέον μόνο ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἐνεργοποίηση τοῦ ἴδιου τοῦ ἀτόμου, εἶναι ἡ εὐρωπαϊκὴ κληρονομία, ἡ διατήρηση τῆς ἱστορικῆς μνήμης τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ — ἡ ἱστορικὴ ἀμνησία σημαίνει τὴν ἀπώλεια «κοινῶν σημειῶν ἀναφορᾶς καὶ σταθερῶν» — καὶ, τέλος, ἡ δυνατότητα πού αὐτὸς προσφέρει στοὺς νέους νὰ ἀμφισβητήσουν «τὰ πάντα... χωρὶς νὰ θίγονται οἱ ἀτομικὲς ἀξίες». Ἡ ἀμφισβήτηση, στὴν ὅποια ἐμμένει τὸ κείμενο, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς κατανόησης τοῦ κόσμου καὶ τῶν λειτουργιῶν του μέσα ἀπὸ τὴν παροχὴ γενικῆς μόρφωσης πού εἶναι καὶ ὁ βασικὸς στόχος τοῦ σχολείου.

Ὅμως, ὅπως ἐπισημαίνεται, τώρα στὴν παραδοσιακὴ αὐτὴ λειτουργία τοῦ σχολείου προστίθεται καὶ μίαν ἄλλη: ἡ θεμελίωση τῆς εὐρωπαϊκῆς συνείδησης καὶ πολιτικῆς ἰδιότητος. Στὴν «Πράσινη Βίβλο γιὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Διάσταση τῆς Ἐκπαίδευσης» (1993) διατυπώνεται τὸ αἶτημα γιὰ μίαν εὐρωπαϊκὴ ἰθαγένεια πού στηρίζεται σὲ «κοινὲς ἀξίες ἀλληλεγγύης, δημοκρατίας, ἰσότητος εὐκαιριῶν καὶ ἀμοιβαίου σεβασμοῦ» καὶ γίνεται σαφέστερη ἡ νέα ἀποστολὴ τῶν ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων πού εἶναι «νὰ ἐμφυσήσουν (στοὺς νέους) τὴν ἰδέαν τοῦ Εὐρωπαίου πολίτη». Βεβαίως, καὶ στὴν Πράσινη Βίβλο τονίζεται ὁ σεβασμὸς στὴν ἐθνικὴ καὶ πολιτιστικὴ διαφοροτικότητὰ τῶν κρατῶν-μελῶν, ἐφόσον ἡ γενικὴ ἐκπαίδευση (πὺ ἀφορὰ κυρίως τὴν ὑποχρεωτικὴ) παραμένει στὴ δικαιοδοσία τους, πρῶγμα πού συνάγεται καὶ ἀπὸ τὴ Συνθήκη τοῦ Μάαστριχτ. ²² Ὅμως εἶναι σαφές ὅτι, ἐνῶ τὰ ἐθνικὰ συστήματα ἐκπαίδευ-

σης εξυπηρετούν το «καλό» του έθνους (όπως αυτό ορίζεται από τη διαπλοκή των συμφερόντων των κυρίαρχων τάξεων), ή Ε.Ε. ουσιαστικά μετατοπίζει το ρόλο της εκπαίδευσης από την προώθηση του εθνικού συμφέροντος σε αυτή του κοινού ευρωπαϊκού. Γι' αυτόν το λόγο χρησιμοποιείται, μαζί με επιχειρήματα οικονομικού τύπου, το ιδεολόγημα της κοινής πολιτιστικής ταυτότητας ακριβώς επειδή ποτέ οι άνθρωποι δεν καλούνται να ένταχθούν σε κάποιο οργανωτικό, τεχνητό μόρφω χωρίς την κατάλληλη ιδεολογική πειθώ.

Αυτό που παρατηρούμε είναι ότι το σχήμα μιας υποτιθέμενης κοινής ευρωπαϊκής ιστορίας και κουλτούρας δεν εμφανίζεται να αντικαθιστά την έννοια της εθνικής κληρονομιάς και ιστορίας αλλά να συνυπάρχει μ'αυτήν. Έτσι δεν αμφισβητείται πουθενά ότι η εθνική ταυτότητα κατασκευάζεται δια των εθνικών πολιτικών εκπαίδευσης. Όμως η κατασκευή μιας «μετα-εθνικής» ευρωπαϊκής ιθαγένειας αποτελεί συστηματική πολιτιστική παρέμβαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διότι ο προβληματισμός πάνω στο θέμα των συνόρων, των ορίων εθνικής κυριαρχίας και της τοπικότητας της εξουσίας θέτει εκ των πραγμάτων την αναθεώρηση και αναδιαμόρφωση της ίδιας της έννοιας του πολίτη. Η παρέμβαση αυτή, μεταφρασμένη σε έναν εξευρωπαϊσμό του περιεχομένου των σπουδών, επιχειρεί ουσιαστικά να «χτυπήσει» το ιδεολόγημα της εθνικής κληρονομιάς στο οποίο εύκολα μπορεί να αναδιπλώνεται η εκπαιδευτική πολιτική των κρατών-μελών. Αυτό το στόχο έχει η άναφορά στην Προάσινη Βίβλο στην άγωγή του «Ευρωπαϊού πολίτη», η οποία δίνεται μέσω της ευρωπαϊκής διάστασης της εκπαίδευσης που αφορά κυρίως τις ανταλλαγές, συνεργασίες και τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού curriculum — γλώσσες, περιβάλλον και υγεία. Η άγωγή αυτή στηρίζεται, ανάμεσα στα άλλα, και στην καλύτερη κατανόηση και γνώση της πραγματικότητας της ευρωπαϊκής οικοδόμησης.

Η κοινωνική ένταξη δια της εκπαίδευσης αφορά επομένως την «εμάθηση» μιας ευρωπαϊκής συνείδησης που και αυτή όμως, όπως ακριβώς και η εθνική, στηρίζεται σε μία ένια, διανοητική και αδιάσπαστη συνέχεια που είναι η Ευρώπη, όπως, και στο αντίθετο ιδεολόγημα, είναι το έθνος. Εάν θεωρήσουμε ότι κατά τον 19ο αιώνα η γενίκευση της στοιχειώδους εκπαίδευσης εξυπηρετούσε την πολιτιστική ομογενοποίηση του κράτους-έθνους μέσα από τη διδασκαλία της κυρίαρχης εκδοχής της γλώσσας, ιστορίας και λογοτεχνίας, κάτι αντίστοιχο επιχειρεί η Ε.Ε. με τις εκπαιδευτικές και ιδεολογικές πολιτικές της. Στο επίπεδο λόγου (discourse) δηλαδή βλέπουμε μία τάλαντευση μεταξύ της μεταμοντέρνας ρητορικής της αποκέντρωσης, χωροχρονικής ασυνέχειας, αυτόνομησης του υποκειμένου κλπ. και της προσφυγής στις σίγουρες έννοιες του ανθρωποκεντρικού λόγου, που γενικά χαρακτηρίζει το κείμενο και καταγράφει τις αντιφάσεις του.²³ Η γενική μόρφωση ως στέρεα υποδομή για την εξέλιξη «ένεργων ατόμων» και την ανάπτυξη της κριτικής τους ικανότητας εντάσσεται, επίσης, στο ανθρωπιστικό ιδανικό της ολόπλευρης ανάπτυξης της προσωπικότητας που γίνεται επιτακτική εν όψει της τεχνικοποίησης του πολιτισμού. Έτσι και η λογοτεχνία και η φιλοσοφία (αναφέρονται μόνο δύο φορές στο κείμενο) λειτουργούν αποτρεπτικά απ' ενός στο να γίνουν τα άτομα «άπλα όργανα για την οικονομία», και απ' άλλου στο να γίνουν έρμαια των «άνεξελεγκτων παιδαγωγών», δηλαδή των ΜΜΕ. Η ανθρωπιστική παιδεία είναι επομένως απαραίτητη διότι αναπτύσσει την ικανότητα του ατόμου να κατανοήσει τη πολυπλοκότητα των

πραγμάτων αλλά και να αμφισβητήσει τη κυρίαρχη σκέψη.²⁴ Πίσω, όμως, από το γενναϊόδωρο αίτημα «αμφισβητήστε μας» αποκρύπτεται το γεγονός ότι η κριτική σκέψη και η ελευθερία της γνώμης έχουν σχετική αξία αν δεν έχεις τα μέσα να ακουστείς.²⁵ Επομένως, η ρητορική περί αμφισβήτησης ως δικαιώματος αλλά και υποχρέωση του ατόμου (κατάκτηση του ευρωπαϊκού πολιτισμού) όπως και η ρητορική περί του Ευρωπαϊού πολίτη ουσιαστικά αποσιωπούν την έλλειψη πολιτικής συμμετοχής των Ευρωπαίων στις αποφάσεις και την άσκηση εξουσίας αλλά και την ταξική διάστασή της.

1. Ευρωπαϊκή Έπιτροπή, *Λευκό Βιβλίο. Διδασκαλία και Μάθηση προς την Κοινωνία της Γνώσης*. Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Έπισημων Έκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1996. Είς τό εξής και για λόγους συντομίας θα χρησιμοποιούνται τα αρχικά Ε.Ε. αντί «Ευρωπαϊκή Έπιτροπή».

2. *Λευκό Βιβλίο*, σ. 18. Τα πλάγια γράμματα θα χρησιμοποιούνται για λόγους διχής μας έμφασης.

3. António Nóvoa, "L' Europe et l' éducation: Éléments d' analyse socio-historique des politiques éducatives européennes", σ. 48-49, στο *Challenges to European Education: Cultural Values, National Identities and Global Responsibilities*, ed. Thyge Winther-Jensen. Frankfurt: Peter Lang, 1996.

4. Γιώργος Πασιάς, «Κοινωνική πολιτική και εκπαίδευση. Μία περιολόγηση», σ. 623, στο *Έλληνική εκπαίδευση: Προοπτικές ανασυγκρότησης και εκσυγχρονισμού*, έκδ. Αντρέας Καζαμιάς και Μιχάλης Κασσωτάκης, Αθήνα: Σείριος, 1995.

5. *Λευκό Βιβλίο*, σ. 16.

6. *Λευκό Βιβλίο*, σ. 21-22.

7. *Λευκό Βιβλίο*, σ. 27.

8. *Λευκό Βιβλίο*, σ. 51-53.

9. *Λευκό Βιβλίο*, σ. 23.

10. *Λευκό Βιβλίο*, σ. 24.

11. Nóvoa, σ. 57-58.

12. *Λευκό Βιβλίο*, σ. 45.

13. T.H. Marshall, T. Bottomore, *Ίδιότητα του πολίτη και κοινωνική τάξη*, εισ. και μετ. Όλγα Στασινοπούλου, Αθήνα: Gutenberg, 1995, σ. 59.

14. Τζίνα Πολίτη, «Στου κύκλου τά γυρίσματα», *Πολίτης* 43 (1997), σ. 27.

15. T. Bottomore, σ. 154-155.

16. Antony Giddens στον Καζαμιά, σ. 559-60.

17. Καζαμιάς, σ. 567.

18. Το κείμενο παραλληλίζει την ανασφάλεια και αποστροφή που αισθάνονται οι άνθρωποι ως προς την τεχνολογία με «τό χάσμα μεταξύ προόδου και συλλογικής συνείδησης που υπήρχε επίσης κατά τη μετάβαση από τον Μεσαίωνα στην Αναγέννηση», σ. 25.

19. *Λευκό Βιβλίο*, σ. 56.

20. *Λευκό Βιβλίο*, σ. 16.

21. *Λευκό Βιβλίο*, σ. 18.

22. Πασιάς, σ. 642.

23. Η άσταθής αυτή ισορροπία φαίνεται π.χ. στην επισήμανση ότι οι «λεωφόροι της πληροφορίας» είναι συχνά φορείς εξευτελιστικών μηνυμάτων και γι' αυτό το λόγο επαφίεται στην εκπαίδευση των έρευνητών να ενσωματώσει «την ήθική της υπευθυνότητας» (*Λευκό Βιβλίο*, σ. 26).

24. *Λευκό Βιβλίο*, σ. 27, 29.

25. Ακριβώς αυτό επισημαίνει ο Marshall σε σχέση με το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης (σ. 69).

ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΑΣΥΛΟ

του Κώστα Σταμάτη

Τό πανεπιστημιακό άσυλο καθιερώθηκε στη χώρα μας και ισχύει σήμερα βάσει του νόμου 1268/1982. Δικαιολογητικός λόγος του πανεπιστημιακού ασύλου είναι η κατοχύρωση ελεύθερης από κρατικό έλεγχο διακίνησης ιδεών, ή ελεύθερη καλλιέργεια της επιστήμης και της φιλοσοφίας, ή ακαδημαϊκή ελευθερία. Γι' αυτόν τό λόγο κατέστη αναγκαία ή διά παντός άπουσία της άστυνομικής δύναμης από τούς χώρους στους οποίους αναπτύσσεται ελεύθερα επιστημονικό πνεύμα και φρόνημα. Διότι σέ όλόκληρη τήν περίοδο από τή δικτατορία Μεταξά μέχρι και τήν κατάρρευση τής στρατιωτικής δικτατορίας του 1974 ή άστυνομική δύναμη παρακολουθούσε, πότε φανερά και πότε μυστικά, τίς συζητήσεις και τίς άναζητήσεις μέσα στο έλληνικό Πανεπιστήμιο.

Τό νόημα του πανεπιστημιακού ασύλου, επομένως, άντλείται βάσει του νομοθετήματος αυτού και έρμηνεύεται όπως και κάθε άλλη ρύθμιση τής ισχύουσας νομοθεσίας στη χώρα μας. Στην έρμηνεία του προσμετρώνται, συνεπώς, οί ιστορικές συνθήκες υπό τίς όποιες κρίθηκε αναγκαία ή ρητή νομοθετική κατοχύρωση του ασύλου και βεβαίως συνεκτιμάται ή έθιμική άκαδημαϊκή πρακτική πού έχει αναπτυχθεί στο μεταξύ. Έπίσης, όμως, στην έρμηνεία του πανεπιστημιακού ασύλου προσμετρώνται κατ' άναγκη και δεδομένα ως προς τίς δυνατότητες έμπρακτης τήρησης του ασύλου, πού ο ιστορικός νομοθέτης του 1982 δέν ήταν δυνατόν νά έχει προβλέψει.

Τέτοια δεδομένα έχουν προκύψει τά τελευταία περίπου δέκα χρόνια, μέ τήν έκδηλη αύξηση τής έγκληματικότητας μέσα στο Άριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, ενώ προηγουμένως ή έγκληματικότητα μέσα σέ αυτό ήταν άνύπαρκτη. Τό γεγονός αυτό γίνεται πρόξενος κάποιας άνασφάλειας, πού δέν πρέπει νά υποτιμάται. Τήν άνασφάλεια αυτή διώνουν πρωτίστως όσοι και όσες έννοούν νά προσέρχονται στο πανεπιστήμιο άκόμη και τίς πρώτες νυχτερινές ώρες, άκριβώς προκειμένου νά διάξουν, νά στοχασθούν, νά έρευνήσουν, νά συζητήσουν, νά πολιτευθούν. Η άνασφάλεια αυτή λειτουργεί έξ άντικειμένου σέ βάρος τής ελεύθερης διακίνησης ιδεών, άφου άποτρέπει τούς άνθρώπους νά προσέλθουν ή νά μείνουν μέχρι άργά στο πανεπιστήμιο. Δικαίωμα όποιοιδήποτε είναι νά έθελουφυλεί ως προς αυτό τό φαινόμενο. Κανείς όμως δέν νομιμοποιείται νά καλεί τήν πανεπιστημιακή κοινότητα νά άδιαφορήσει στο γύνολό της γύρω από αυτό.

Άξίζει νά σημειωθεί ότι σέ άλλα έλληνικά πανεπιστήμια τό φαινόμενο αυτό σχεδόν καθόλου δέν παρατηρείται, για τόν

άπλό λόγο ότι εκείνα κατά κανόνα στεροούνται δικού τους υπαίθριου χώρου. Τά περισσότερα από τά έλληνικά ΑΕΙ περιορίζονται σέ όρισμένα κτίρια μέσα στην πόλη πού τά φιλοξενεί, δίχως προαύλιο. Σέ αυτά άρκει, ως επί τό πλείστον, ή παρουσία νυκτοφυλάκων τών κτιρίων τους. Μία δεύτερη ομάδα πανεπιστημιακών ιδρυμάτων διαθέτουν κάποιοι υπαίθριο χώρο, συγχρόνως, όμως, είναι έπαρκώς περιφραγμένα (όπως τό Πάντειο Πανεπιστήμιο, τό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, τό Καποδιστριακό στού Ζωγράφου κ.ά.). Και σέ αυτά έπίσης ή φύλαξη τών χώρων τους είναι σχετικώς εύχερης, μέ φροντίδα του ίδιου του πανεπιστημίου. Μία τρίτη ομάδα ΑΕΙ, τέλος, καταλαμβάνουν μέν κάποιο campus, άλλ' εύρίσκονται εκτός πόλεων (όπως τό Πανεπιστήμιο Πατρών και Ίωαννίνων), όποτε τή νύκτα εκ τών πραγμάτων έρημώνουν.

Στίς δύο πρώτες κατηγορίες πανεπιστημιακών ιδρυμάτων ή παρουσία άστυνομικής δύναμης άπαγορεύεται άπολύτως και θά άντέκειτο εύθέως στο πανεπιστημιακό άσυλο. Παρέμβαση τής άστυνομικής δύναμης θά ήταν θεμιτή μονάχα σέ περίπτωση αυτόφωρης διάπραξης κακουργήματος, σύμφωνα μέ τό νόμο 1268. Στην τρίτη κατηγορία ιδρυμάτων, ώστόσο, δέν αποκλείεται νά δημιουργηθούν κρούσματα έγκληματικότητας στο έλεύθερο πρόσβασης campus καθενός. Η πιθανότητα αυτή, έντούτοις, είναι πρακτικώς περιορισμένη, άφου οί χώροι τους κείνται εκτός πόλεως.

Τό πρόβλημα καθίσταται κατ' έξοχήν όξύ, όσάκις τό πανεπιστήμιο σχηματίζει μία εκτεταμένη πανεπιστημιούπολη και εύρίσκεται μάλιστα στο κέντρο τής πόλης. Αυτή είναι ή μοναδική, από όσο είμαι σέ θέση νά γνωρίζω, τοπογραφική ιδιαιτερότητα του Άριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Διόλου τυχαίως, άκριβώς σέ αυτό τό πανεπιστήμιο —και σέ κανένα άλλο— άνακινήθηκε προσφάτως ζήτημα πανεπιστημιακού ασύλου.

Τό νόημα του ασύλου

Τό πανεπιστημιακό άσυλο τοπικώς ισχύει σέ όλους τούς χώρους του πανεπιστημίου, στεγασμένους και υπαίθριους. Χρονικώς ισχύει διηλεκώς και ενιαίως σέ όλη τή διάρκεια τής ήμέρας και του έτους, άκόμη και σέ ήμέρες και ώρες κατά τίς όποιες τό πανεπιστήμιο είναι κλειστό. Τό νόημα του πανεπιστημιακού ασύλου έγκειται σέ διασφάλιση τής ακαδημαϊκής ελευθερίας, σέ ελεύθερη επιστημονική και φιλοσοφική άναζή-

τηση, στήν ἐλεύθερη διακίνηση τῶν ἰδεῶν καί τῶν ἀπόψεων ὁποιοδήποτε, ἀκόμη καί ἀνατρεπτικῶν ἢ αἰρετικῶν. Ἐπεναντίας, τό νόημα τοῦ ἀσύλου δέν συνίσταται διόλου σέ μία γενικευμένη καί ἀδιακρίτως ἰσχύουσα ἀσυλία ὡς πρός πράξεις πού εἶναι τελείως ἀσχετες πρός τούς σκοπούς αὐτούς.

Τό πανεπιστημιακό ἄσυλο δέν μπορεῖ νά μετατρέπεται τό πανεπιστήμιο σέ χώρο ἀνομίας καί ἀτιμωρησίας γιά ἐγκληματικές πράξεις ξένες πρός τήν ἐλεύθερη διακίνηση τῶν ἰδεῶν, τήν ἐλεύθερη ἔρευνα καί διδασκαλία. Δέν εἶναι δυνατόν, ἐν ὀνόματι τοῦ πανεπιστημιακοῦ ἀσύλου, νά υποθάλπονται ἐγκληματικές πράξεις, πλημμελήματα ἢ κακουργήματα, καί νά ἀφήνονται αὐτές ἀκαταδίωκτες ἀπό τά ἀρμόδια ὄργανα ἐνός δημοκρατικοῦ κράτους δικαίου.

Τό πανεπιστήμιο δέν εἶναι πειρατικό καταφύγιο. Φερ' εἰπεῖν, ἡ διακίνηση παράνομων προϊόντων, ὅπως κλεψίτυπων κασετῶν, ἡ διενέργεια παράνομων οικονομικῶν δραστηριοτήτων, ὅπως ἡ ἀνεξέλεγκτη πώληση νόμιμων προϊόντων, ἡ διακίνηση ναρκωτικῶν ἢ ὀπλων κλπ. εἶναι πράξεις πού δέν καλύπτονται ἀπό τό πανεπιστημιακό ἄσυλο, ὁποιοσδήποτε καί ἂν εἶναι ὁ δράστης. Εἴτε δηλαδή ὁ δράστης εἶναι μέλος τῆς πανεπιστημιακῆς κοινότητας εἴτε ἀσχετος πρός αὐτήν, εἴτε Ἕλληνας εἴτε ἀλλοδαπός, παρόμοιες πράξεις ἀποτελοῦν ἀντικείμενο ποινικοῦ ἐλέγχου.

Δέν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι οἱ αἰτίες τόσο τῆς ἐγκληματικότητας ὅσο καί τῆς φτώχειας εἶναι βαθύτατα κοινωνικές. Ἐάν τυχόν καθίστατο ἐφικτή ἡ ἀπομάκρυνση ἀπό ἕνα πανεπιστημιακό campus εἴτε ὅσων προβαίνουν σέ παρόνομες πράξεις μέσα σέ αὐτό εἴτε ὅσων ἀπελπισμένων ἀνθρώπων καταφεύγουν σέ αὐτό, ἀραγε τοῦτο θά σήμαινε ὅτι τό πρόβλημα ἐξαιλεῖται; Ἀσφαλῶς ὄχι. Παρά ταῦτα, ἀρμόζει νά σημειωθεῖ ὅτι ἕνα ἀνώτατο ἐκπαιδευτικό ἴδρυμα οὔτε διακτικό μηχανισμό διαθέτει, ὥστε νά ἀντιμετωπίσει τήν πρώτη ομάδα ἀνθρώπων. Οὔτε μηχανισμό κοινωνικῆς πρόνοιας μπορεῖ νά στήσει γιά μή μέλη του, ὥστε νά βοηθήσει μέ ἐνεργό τρόπο τή δεύτερη ομάδα ἀνθρώπων. Τουλᾶχιστον ὄχι ἀπό μόνο του, ἀλλά μονάχα σέ συνεργασία μέ ἀρμόδιες ὑπηρεσίες τοῦ κράτους ἢ μέ τήν τοπική αὐτοδιοίκηση.

Φορεῖς τοῦ δικαιώματος στό πανεπιστημιακό ἄσυλο εἶναι κατ' ἀρχάς ὅλα τά μέλη τῆς πανεπιστημιακῆς κοινότητας, πανεπιστημιακοί, φοιτητές καί φοιτητρίδες, διοικητικό καί λοιπό προσωπικό. Κατά δεύτερο λόγο, ὅμως, *δυναμικά εἶναι καί ὅλοι οἱ πολῖτες* πού ἐπιθυμοῦν νά ἐπισκεφθοῦν τήν πανεπιστημιούπολη, εἴτε γιά νά συμμετάσχουν καί οἱ ἴδιοι σέ ἐλεύθερη διακίνηση ἰδεῶν, σέ ἐκδηλώσεις κάθε εἶδους, εἴτε γιά νά χρησιμοποιήσουν τούς δημόσιους χώρους τοῦ πανεπιστημίου, τούς δρόμους καί τό πάρκο του. Λόχου χάριν, τό νά ἀναζητᾶ κανεὶς ἀστεγος συνάνθρωπος, εἴτε Ἕλληνας εἴτε ξένος, μέρος γιά νά διανυκτερεύσει σέ ὑπαίθριο χώρο τοῦ πανεπιστημίου, αὐτό δέν ἀποτελεῖ φυσικά κολάσιμη πράξη. Τοῦτο ἄλλωστε οὔτε καί ἐκτός τοῦ πανεπιστημίου εἶναι ἀξιόποινη πράξη.

Ἐξάλλου, καλό εἶναι νά μή λησμονεῖται ὅτι εἰδικά τό Ἄριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, πρῶτον, φιλοξενεῖ στούς κόλπους του ἕνα μεγάλο δημόσιο καί δῆ πανεπιστημιακό νοσοκομεῖο. Καί δεύτερον, διατρέχεται ἀπό ἕνα δημόσιο δρόμο, πού ἐνώνει δύο λεωφόρους. Ἦδη γιά αὐτούς τούς δύο λόγους — ἀλλά καί γιά ἄλλους, ὅπως θά δοῦμε — ἡ πρόσβαση σέ αὐτό πρέπει νά εἶναι ἐλεύθερη διαρκῶς. Ἐπομένως μία γενικευμένη καί ἐντελής περιφραξή τῶν ὑπαίθριων χώρων του θά ἦταν πολλα-

πλῶς ἐσφαλμένη ἐπιλογή. Τό Ἄριστοτέλειο Πανεπιστήμιο δέν πρέπει νά καταστεί σιδερόφρακτος χώρος, ἐντελῶς ἀποκομμένος ἀπό τή Θεσσαλονίκη.

Οἱ ἐναλλακτικές λύσεις

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω, εἶναι ἀναγκαῖο νά ὑπάρξει κάποιος ἐλεγχος πλημμελημάτων καί κακουργημάτων, πράξεων ἀσχετων πρός τήν ἐλεύθερη διακίνηση τῶν ἰδεῶν, κατ' ἀρχήν ὁποιοδήποτε καί ὁποιοδήποτε διαπράττονται ἐντός τῆς πανεπιστημιούπολεως. Ἡ κοινή πείρα, πάντως, μᾶς ἔχει μάθει ὅτι τέτοιες πράξεις διαπράττονται συνήθως σέ ἡμέρες καί σέ ὥρες κατά τίς ὁποῖες οἱ ὑπηρεσίες τοῦ πανεπιστημίου καί τά τμήματά του ἔχουν κλείσει. Καί διαπράττονται συνήθως σέ ὑπαίθριους χώρους τοῦ πανεπιστημίου, ἀφοῦ οἱ στεγασμένοι χώροι κλειδώνονται, ἀρα μποροῦν νά φυλάσσονται. Ὡς ἐκ τούτου, κατ' ἐξοχήν σέ αὐτούς τούς χώρους καί σέ αὐτές τίς ὥρες ἀνακύπτει ἡ ἀνάγκη κάποιου διακριτικοῦ ἐλέγχου. Ὅρισμένες παράνομες πράξεις διαπράττονται ἐντούτοις καί στή διάρκεια τῆς ἡμέρας, ὅπως ἡ ἐκτεταμένη κασετοπειρατεία.

Ἐάν ἀφεθεῖ ἡ ἀνασφάλεια καί ἐπικρατήθει σέ αὐτούς τούς χώρους καί σέ αὐτές τίς ὥρες μέσα στήν πανεπιστημιούπολη, τότε κατ' ἐπίσημο θά ἀποθαρρύνει τήν προσέλευση τῶν ἀνθρώπων μέσα στό πανεπιστήμιο. Μέ ἐπίπτωση ἀκριβῶς ἕναν ἔμπρακτο περιορισμό στήν ἐλευθερία διακίνησης ἰδεῶν, στήν ἐλεύθερη ἐπιστημονική καί φιλοσοφική ἀναζήτηση. Ἐξάλλου, ὁποιαδήποτε ἐγκληματική πράξη διαπράττεται σήμερα στό πανεπιστήμιο, αὐτό τό τελευταῖο εἶναι πού τή χρεώνεται, προφανῶς ἀδίκως. Ἐάν ἀντιθέτως ὑπῆρχε κάποιος φορέας θεμιτῆς καί συνετῆς ἀστυνόμευσης μέσα στό πανεπιστήμιο, μέ τή μία ἢ τήν ἄλλη ιδιότητα, τότε αὐτός θά ἦταν ὑπεύθυνος γιά τόν ἐλεγχό τῶν τυχόν ἀξιόποινων πράξεων.

Ἀπό τό σημεῖο αὐτό διανοίγονται οἱ ἑξῆς ἐναλλακτικές λύσεις: α) Συγκρότηση πανεπιστημιακῆς ἀστυνομίας. β) Προσφυγή στίς ἀμειβόμενες ὑπηρεσίες κάποιων ἰδιωτικῆς ἐταιρείας ἀστυνόμευσης. γ) Προσφυγή στή δημόσια δύναμη, μέ ὅλες τίς ἀναγκαῖες ἐγγυήσεις ἐνός δημοκρατικοῦ κράτους δικαίου.

Ἡ πρώτη λύση εἶναι ἀναμφίβολα ἀτελέσφορη, προκειμένου γιά πανεπιστημιούπολη μέ ἐκτεταμένους ὑπαίθριους χώρους. Τά ὄργανα πανεπιστημιακῆς ἀστυνομίας δέν θά δικαιούνταν οὔτε νά ὀπλοφοροῦν οὔτε νά προβαίνουν σέ συλλήψεις. Ἄρα ἡ ὅποια ἀποτρεπτική ἐπίδραση τῆς παρουσίας τους θά ἦταν μηδαμινή. Γιά τόν ἴδιο λόγο, οὔτε καί θά βοηθοῦσε ἡ ἀυξημένη φωταγωγία τῶν ὑπαίθριων χώρων. Ἡ δεύτερη λύση, πάλι, ἐμφανίζεται ἀποκρουστέα, ἐνδεχομένως καί ἀποκρουστική, γιά περισσότερους, εὐνόητους λόγους. Ἡ τρίτη λύση μοιάζει ἡ μόνη πού, ὑπό αὐστηρές προϋποθέσεις, θά ἦταν ἀνεκτή, ὡς ἀναγκαῖο κακό.

Ἐπεναντίας, δέν εἶναι καθόλου ικανοποιητική λύση νά περιφραχθεῖ τό πανεπιστήμιο καί νά κλειδώνεται μία κεντρική πύλη του κατά τίς νυκτερινές ὥρες, ὅπως συμβαίνει σέ ἄλλα πανεπιστήμια τῆς χώρας. Συμβολικά αὐτό θά σήμαινε, πράγματι, ὅτι ἡ ἐλεύθερη διακίνηση ἰδεῶν καί ἡ πνευματική ἔρευνα ὑπόκεινται σέ κάποιο αὐστηρό ὠράριο ἐργασίας, ὅπερ ἄτοπον. Ἐξάλλου πανεπιστήμιο πού διαθέτει ἐκτεταμένους ὑπαίθριους χώρους, ὅπως τό Ἄριστοτέλειο, ὀφείλει νά ἀφήνει τούς χώρους αὐτούς σέ δημόσια χρήση συνεχῶς, τόσο στά μέλη του ὅσο καί στούς ὑπόλοιπους πολῖτες.

Είναι ευνόητο ότι χρειάζονται κάποιες καιρίες ασφαλιστικές δικλίδες, αν προκριθεί ή λύση υπέρ της διακριτικής και σποραδικής περιπολίας δημόσιας δύναμης στους υπαίθριους χώρους του πανεπιστημίου κατά τις νυχτερινές ώρες. Και κατ' αρχάς μία αυτόνομη, άρα κανονικά περιττή, διασαφήνιση. Η λύση αυτή σε καμία περίπτωση και με καμία έννοια δεν συνεπάγεται απαγόρευση κυκλοφορίας των πολιτών μέσα στην πανεπιστημιούπολη, όπως εσφαλμένως πιστεύουν όρισμένοι. Έντελώς ανυπόστατη είναι επίσης η φοβία ότι παρόμοιο μέτρο θα επέτρεπε μελλοντικά σε μία δικτατορική κυβέρνηση μία νομμοφανή κατάργηση του πανεπιστημιακού ασύλου. Μία δικτατορική κυβέρνηση προφανώς θα έχει συσταθεί καταλύοντας το ίδιο το Σύνταγμα, ως θεμέλιο της δημοκρατικής έννομης τάξης. Η περιφρόνηση απλού νόμου του κράτους θα είναι ακόμη πιο άπλη υπόθεση γι' αυτήν!

Γιά την καλύτερη δυνατή υλοποίηση του συζητούμενου μέτρου,

1. απαιτείται η έποπτεία της εισαγγελικής αρχής.
2. Η παρουσία της δημόσιας δύναμης να γίνεται κατ' αποκλειστικότητα σε υπαίθριους χώρους. Σε καμία περίπτωση σε στεγασμένους χώρους, στους οποίους, ως επί το πλείστον, γίνεται η διακίνηση των ιδεών.
3. Θα αφορά σε χρόνο εκ των προτέρων αυστηρώς καθορισμένο, π.χ. από τις 11 το βράδυ μέχρι 6 το πρωί.
4. Δραστηριότητες που σχετίζονται με την ελεύθερη διακίνηση ιδεών, όπως υπαίθρια θεατρική παράσταση, είναι νόμιμες εκδηλώσεις, ανεπίδεκτες έλέγχου. Όμοιως είναι νόμιμες δραστηριότητες όσες συνδέονται με την ελεύθερη έκφραση του φρονήματος, όπως υπαίθρια πολιτική συγκέντρωση, άφισοκόλληση ή κατάληψη κάποιου πανεπιστημιακού χώρου ως εκδήλωση διαμαρτυρίας. Ακόμη και αν συλλογικές εκδηλώσεις αυτού του είδους λαμβάνουν χώρα σε υπαίθριους χώρους του πανεπιστημίου, κανένα αστυνομικό όργανο εν προκειμένω δεν έχει δικαιοδοσία έλεγχου οποιασδήποτε μορφής.

Επιφυλάξεις ως προς την αποτελεσματικότητα όσων θα επωμίζονταν τη φύλαξη των υπαίθριων χώρων του πανεπιστημίου ή ως προς την ανεκρισιμότητά τους θέτουν προφανώς ζήτημα άλλης τάξεως. Και εν πάση περιπτώσει τέτοιο (πραγματικό) ζήτημα ανακύπτει λογικώς ύστερα από την απάντηση στο ζήτημα αρχής κατά πόσον επιβάλλεται η φύλαξη αυτή με τον έναν ή άλλο τρόπο. 'Επ' αυτού οι ακαδημαϊκοί πολίτες ενός δημοκρατικού κράτους δικαίως αξιόνομε τόσο την αποτελεσματικότητα όσο και τη νομιμότητα στη δράση των οργάνων της δημόσιας δύναμης. 'Εφόσον τυχόν αποδειχθεί στην πράξη ότι η δράση των οργάνων αυτών υπολείπεται αυτών των δύο αίτημάτων, νομιμοποιούμε να αντιδράσουμε όπως ο νόμος και τό ακαδημαϊκό ήθος επιβάλλει.

Βαρύνουσα εϋθύνη και στο ζήτημα αυτό θα έχει οποσδήποτε ή Σύγκλητος, ως οίονει Κοινοβούλιο του Πανεπιστημίου. Αυτή, ως γνωστόν, αποτελείται μονάχα από αίρετά μέλη — πανεπιστημιακούς και φοιτητές — από όλα τα πανεπιστημιακά τμήματα και όχι από διορισμένα μέλη, όπως συνέβαινε επί της δικτατορίας. Οποιαδήποτε ενέργεια για βίαιη διάλυση συνεδρίασης της Συγκλήτου, σε περίοδο δημοκρατικής ομαλότητας, είναι ενέργεια αντιδημοκρατική και καταδικαστέα. Ακόμη και αν μεγάλη μερίδα της πανεπιστημιακής κοινότητας διαφωνεί με κάποια απόφαση της Συγκλήτου, δεν νομιμοποιείται να επιβάλλει διά της βίας τη βούλησή της στο σύνολο της πανεπιστημιακής κοινότητας.

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΡΚΑΡΗΣ

Άμυνα ζώνης

ΘΟΔΩΡΗΣ ΚΑΛΛΙΦΑΤΙΔΗΣ

Αγάπη

Επτά ημέρες στον παράδεισο

ΑΓΓΕΛΟΣ ΓΕΡΟΝΤΑΣ

Ηλίου φαεινότερον

ΘΟΔΩΡΟΣ ΠΑΝΑΓΟΣ

Ποιός δαίμονας σκότωσε τον Άγγελο

ΚΩΣΤΑΣ ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ

Κ.Γ. Καρυωτάκης - Φύλλα πορείας

HUGO CLAUS

Ο Ζίλ και η νύχτα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ

Μαυρομιχάλη 18, Αθήνα 106 80
Τηλ. & Fax 36 36 514

ΟΙ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Ο ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ

του Κωνσταντίνου Τσιτσελίκη

Τό έγχειρίσμα που ανέλαβε τό Κέντρο Έρευνών Μειονοτικών Ομάδων (ΚΕΜΟ) κατά τή διάρκεια του τρέχοντος έτους νά φέρει στό ίδιο τραπέζι κοινωνικούς επιστήμονες διαφορετικών κλάδων μαζί μέ όμιλητές των μειονοτικών γλωσσών που χρησιμοποιούνται σήμερα στην Ελλάδα ήταν, πράγματι, τόσο δύσκολο και περίπλοκο νά πραγματοποιηθεί, όπως περίπου τό φαντάζεται κανείς. Ίδιως εκείνος που ξέρει καλά τήν ελληνική ιστορία και τούς τρόπους μέ τούς όποιους τό ελληνικό κράτος διαχειρίστηκε τή γλωσσική ποικιλότητα μέσα από μία σταθερή έθνοποιητική διαδικασία μέ στόχο τήν εξάλειψη κάθε έθνογλωσσικής ετερότητας.

Η ιδέα ήταν άκρωτος δελεαστική και τό πείραμα ιδιαίτερα ενδιαφέρον, όχι μόνο για τήν ανάλυση των αντιδράσεων των προσκεκλημένων, αλλά και για τίς όποιες συνέπειες μιάς τέτοιας συνάντησης. Μέσω του επιστημονικού δυναμικού του ΚΕΜΟ και μέ τήν υλοποίηση του προγράμματος «Γλώσσα και Διαφορά» (που συγχρηματοδοτήθηκε από τή Γενική Διεύθυνση ΧΧΠ τής Ευρωπαϊκής Έπιτροπής) διοργανώθηκαν τέσσερις διήμερες συναντήσεις, αφιερωμένες στις έξι θεματικές:

- α) γλώσσες που χρησιμοποιούνται από τούς μουσουλμάνους τής Θράκης (τουρκικά και πομάκικα),
- β) βλάχικα,
- γ) αρβανίτικα και
- δ) σλαβικές διάλεκτοι τής Μακεδονίας.

Τά διήμερα έλαβαν χώρα αντίστοιχα στην Κομοτηνή, τή Λάρισα και τά δύο τελευταία σε χώρο του Πάντειου Πανεπιστημίου (συνδιοργανώθηκαν μάλιστα μέ τό Τμήμα Πολιτικής Έπιστήμης και Ιστορίας). Οί συναντήσεις έγιναν μέ τή μορφή συζήτησης βάσει προκαθορισμένης άτζέντας, όπου οί συμμετέχοντες —όχι περισσότεροι από δεκαπέντε κάθε φορά— τοποθετούνταν σε όλα τά ζητήματα ανάλογα μέ τή θέλησή τους. Τό περιεχόμενο τής συζήτησης διαρθρώθηκε σε τρεις ένότητες: γεωγραφικά, δημογραφικά και ιστορικά στοιχεία, κατάσταση και χρήση τής γλώσσας και, τέλος, στάση των όμιλητών.

Θά ήταν κοινοτοπία νά λέγαμε ότι τό κενό στην ελληνική επιστημονική παραγωγή είναι τεράστιο. Τό πρόβλημα είναι ακόμη βαθύτερο και είναι ριζωμένο στις πολιτικές επιλογές που έπηρεασαν τήν ιστορική πορεία των γλωσσών αυτών και βέβαια έμπόδισαν τή σχετική επιστημονική έρευνα. Όχι μόνο ή ύπαρξη τέτοιων γλωσσών σε όρισμένες περιπτώσεις βρίσκε-

ται υπό άμφισβήτηση, αλλά και ή μελέτη γύρω από τίς κοινωνιογλωσσικές, πολιτικές και νομικές εκφάνσεις του φαινομένου σε νηπιακό στάδιο εξέλιξης. Έτσι τό ΚΕΜΟ έπιχείρησε νά προσεγγίσει τό όλο ζήτημα, μέσα από τήν υλοποίηση του προγράμματος, σε πείσμα του κλίματος κρυψιγνωσίας που κρατά άπομονωμένη τήν επιστημονική ένασχόληση και που επιβάλλει κοινωνική άπαξία στους όμιλητές των γλωσσών αυτών.

Τό έγχειρίσμα βρήκε από ένθουσιώδεις ύποστηρικτές μέχρι φανατισμένους ύπονομευτές σε όλα τά επίπεδα (Τύπος και κοινή γνώμη, πολιτικός κόσμος, επιστημονική κοινότητα). Οί αντιδράσεις ήταν ποικίλες και άνομοιόμορφες, ανάλογα και μέ τή γλώσσα άναφοράς. Η μόνη γενική παρατήρηση που θά μπορούσε νά έχει καθολική ισχύ και για τίς τέσσερις περιπτώσεις είναι ότι ή συζήτηση γύρω από τά ζητήματα τής γλωσσικής διαφοράς στην Ελλάδα προκαλεί άκόμη και σήμερα πάθη. Πολλοί είναι εκείνοι που θεωρούν ότι οί μη άποκλειστικά ελληνόφωνοι Έλληνες πολίτες κάτι ύποπτο θά πρέπει νά αντιπροσωπεύουν, άπειλώντας μάλιστα τήν εθνική άκεραιότητα και τό κοινωνικό σύνολο. Τό εθνικό φαντασιακό έρχεται νά πάρει σάρκα και όστά άποκλείοντας μέ δυναμικό τρόπο όχι μόνο τήν έκφραση τής ετερότητας, αλλά στην περίπτωση μας τήν επιστημονική συζήτηση και τό διάλογο γύρω από τό γεγονός τής γλωσσικής διαφοράς. Οί τραμπούκοι που εισέβαλαν στον συνεδριακό χώρο τής (δευτέρας σε σειρά) συνάντησης στη Λάρισα τερμάτισαν τόν διάλογο, σύμφωνα μέ τήν έπιθυμία των έντολών τους. Αντίστοιχα ύπονομευτικό όρλο έπαιξε μερίδα του τοπικού και άθηναϊκού Τύπου, μέ τά ψεύδη που διέσπειρε σχετικά μέ τά διήμερα, μέ κύριο άξονα έπιχειρημάτων τό επικίνδυνο τής συζήτησης, τήν προδοτική στάση των διοργανωτών ή, στην καλύτερη των περιπτώσεων, τήν άφέλειά τους. Μέ λίγα λόγια, τό σύνθημα ήταν «σταματήστε νά άσχολείστε μέ τίς μειονοτικές γλώσσες, ή Ελλάδα άπειλείται». Φαίνεται ότι έχουμε πολύ δρόμο νά διανύσουμε για νά άπεγκλωδιστούμε από τά εθνικά πρότυπα τής μονογλωσσίας και νά διώσουμε τή γλωσσική ποικιλότητα ως κοινό πολιτισμικό πλούτο.

Η συνέντευξη επιστημόνων και όμιλητών δέν ήταν εύκολο νά έπιτευχθεί, καθώς συχνά εκφράστηκε άμοιβαία δυσπιστία ως προς τά προσόντα του συνομιλητή και ως προς τά όφέλη μιάς τέτοιας συνάντησης. Τελικά ή περιέργεια επικράτησε και

ή συντριπτική πλειοψηφία τών καλεσμένων συμμετείχε στά διήμερα. Κατά μέσο όρο 15 συζητητές συμμετείχαν στήν κάθε συνάντηση.

Από τήν πλευρά τών ἐπιστημόνων, ἐπιδιώξαμε μία διακλαδική προσέγγιση τοῦ ζητήματος. Ἔτσι, γλωσσολόγοι, ἀνθρωπολόγοι, κοινωνιολόγοι, ἐκπαιδευτικοί, ἱστορικοί καί νομικοί συμμετείχαν στίς συζητήσεις, συνεισφέροντας ὁ καθένας ἀνάλογα μέ τήν ἐπιστημονική του σκευή καί τή γνώση τοῦ ἀντικειμένου. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, οἱ ὀμιλητές ἐπιλέχθηκαν βάσει τῆς κοινωνικῆς, πολιτιστικῆς ἢ πολιτικῆς τους δράσης στήν περιοχή χρήσης τῆς μειονοτικῆς γλώσσας. Προτιμήθηκαν δραστηριότητα σχετικά μέ τήν προβολή τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς γλώσσας. Σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ἡ ἀνταπόκριση στήν πρόσκληση ἦταν ἐντυπωσιακή (ὅπως σχετικά μέ τά ἀρβανίτικα ἢ τίς γλώσσες τῆς Θράκης), ἐνῶ ἄλλοῦ (βλάχικα, σλαβικές διάλεκτοι τῆς Μακεδονίας) ἡ συμμετοχή τών ὀμιλητῶν χαρακτηρίστηκε ἀπό καχυποψία καί φόβο.

Τά ἀποτελέσματα ἦταν ἐντυπωσιακά καί ἀντανακλοῦν τήν ἰδιαιτερότητα τῆς κάθε περίπτωσης. Στή συνάντηση τῆς Κομοτηνῆς, πού ἔγινε μάλιστα ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ Δήμου, ἡ συζήτηση διεξήχθη χωρίς τίς συνήθειες ἐντάσεις γιά τά τούρκικα καί τά πομάκικα μαζί, παρ' ὅλη τήν ἀντιπαλότητα καί τήν πολιτικοποίηση τῆς γλωσσικῆς συνύπαρξης πού ἔχει ἐδραιωθεί στό ἐσωτερικό τῆς μειονότητας ἀπό ἐνδογενεῖς καί ἐξωγενεῖς παράγοντες. Τονίστηκε καί ἔγινε ἀντιληπτή ἀπ' ὅλους ἡ κοινωνική ἀξία τών γλωσσικῶν ποικιλιῶν τών τουρκικῶν καί σλαβικῶν διαλέκτων πού χρησιμοποιοῦνται ἀπό τή μουσουλμανική μειονότητα. Ἀντίθετα, στή συνάντηση γιά τά βλάχικα ἐντονη ὑπῆρξε ἡ ἀντίδραση μέρους τών ὀμιλητῶν καί ὀρισμένων (ἀκροδεξιῶν) πολιτικῶν κύκλων, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀπειληθοῦν οἱ ἴδιοι οἱ συζητητές καί διοργανωτές. Ἔγινε φανερό ὅτι οἱ πάτρωνες τῆς βλαχικῆς κοινότητας πού μονοπωλοῦν τήν «προστασία» τῆς ἔνωσαν ἀπειλή ἀπό μία ἐπιστημονική συνάντηση στήν ὁποία προσκλήθηκαν γιά νά καταθέσουν τήν ἀποψή τους. Ἄντ' αὐτοῦ ἀρνήθηκαν καί ὑπέσκαψαν τό διάλογο μέ δόλια μέσα.

Στά ἀρβανίτικα κοινῆ ὑπῆρξε ἡ ἔκφραση βούλησης νά διατηρηθεῖ ἡ γλώσσα, νά ἐνισχυθεῖ ἀπό τήν εὐρωπαϊκή καί τήν κρατική συνδρομή καί νά ἀνακοπεῖ ἡ φθίνουσα πορεία τῆς γλώσσας. Ἀναφορικά μέ τίς σλαβικές διαλέκτους τῆς Μακεδονίας ἴσως γιά πρώτη φορά ξεπεράστηκε ὁ φόβος δεκαετιῶν καί βρέθηκαν ἐπιστήμονες καί ὀμιλητές νά συζητήσουν ψύχραιμα γιά μία γλώσσα πού ἡ χρήση τῆς μέχει καί πρόσφατα ἦταν ὑπό περιορισμό. Ἐντυπωσιακή ἦταν ἡ ἀμνηχανία τών ὀμιλητῶν νά διατυπώσουν ἕνα αἶτημα — ἔστω σέ ἀτομική ἐπίπεδο, καθώς δέν θά μπορούσε νά γίνει ἀποδεκτὴ ὁποιαδήποτε ἐκπροσώπηση μιᾶς τόσο «πολυταυτοτικῆς» ομάδας — ὡς πρὸς τά μέτρα καί τίς προϋποθέσεις γιά τήν προαγωγή τῆς γλώσσας.

Σημαντικὴ ἐπίσης συμβολή στήν ἔρευνα τών μειονοτικῶν γλωσσῶν ἀποτελεῖ καί ἡ συλλογή τοῦ ὕλικου πού προέκυψε ἀπό τή διοργάνωση τών διημερίδων. Ἡ καταγραφή τών συζητήσεων πού ἔγιναν στό πλαίσιο τών τεσσάρων συναντήσεων ἤδη εἶναι ἀντικείμενο ἐπεξεργασίας καί ὑπό ἐκδοσὴ σέ ἔργο πού περιλαμβάνει καί τίς τέσσερις θεματικές. Ἐνα τέτοιο ἐγχείρημα θά συμπληρώσει τά κενά τῆς βιβλιογραφίας στόν τομέα αὐτό καί θά ἀποτελέσει γόνιμο ἔδαφος γιά περαιτέρω συζήτηση.

Ἡ εὐαισθητοποίηση τῆς κοινῆς γνώμης, τῆς ἐπιστημονικῆς

κοινότητας καί τοῦ πολιτικοῦ κόσμου γύρω ἀπό τό φαινόμενο τών ὀλιγότερο διαδεδομένων γλωσσῶν ἀποτελεῖ ἕναν ἀκόμη στόχο τῆς προσπάθειας. Τό ζήτημα αὐτό συνιστᾶ ἴσως καί τή μεγαλύτερη πρόκληση τοῦ ἐγχειρήματος. Ἢδη κατά τή διοργάνωση τών ἐκδηλώσεων διαπιστώθηκε ὅτι πολλή δουλειά μένει νά γίνει. Ὁ ἀντίκτυπος τών διημερίδων διαφοροποιεῖται σημαντικά ἀνάλογα μέ τήν περίπτωση. Ὡς πρὸς τήν ἀπήχηση πού εἶχαν, μεγάλη ἐπιτυχία παρουσίασε ἡ συνάντηση τῆς Κομοτηνῆς σχετικά μέ τίς γλώσσες πού χρησιμοποιοῦνται στή Θράκη, ὅπου ἔγινε ἀπ' ὅλους κατανοητό ὅτι πρέπει νά γίνονται τέτοιες συναντήσεις μέ στόχο τήν ἀμοιβαία κατανόηση καί ἀποδοχή τῆς πολιτισμικῆς διαφορᾶς. Ἱστορικές σημασίας γεγονότα ἦταν ἀναμφισβήτητα καί μόνο ἡ διοργάνωση τῆς συνάντησης σχετικά μέ τά σλαβομακεδονικά. Γιά πρώτη φορά — τουλάχιστον στή μεταπολεμικὴ Ἑλλάδα — τέθηκε τό ζήτημα αὐτῆς τῆς γλώσσας, τῆς ὁποίας οἱ ὀμιλητές κλητήθηκαν κάτω ἀπό διαφορετικά καθεστώτα καί διαφορετικὲς πολιτικὲς συνθήκες. Ἡ συνύπαρξη στόν ἴδιο χῶρο ἐκπροσώπου τοῦ Οὐράνιου Τόξου, διοργάνωση πού τήν ἔχουν ἀπομονώσει στό πολιτικό περιθώριο, καί ἀνθρώπων τοῦ εὐρύτερου περιβάλλοντος τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν δέν πρέπει νά μείνει ἀπαράτηρη. Ἡ συνάντηση, τέλος, σχετικά μέ τά ἀρβανίτικα ἔστειλε μήνυμα αἰσιοδοξίας γιά τίς ἰσχύουσες συνθήκες μέσα στίς ὁποῖες ἡ γλώσσα αὐτὴ τυγχάνει περιορισμένης — ἔστω — προσοχῆς καί ἐπιστημονικῆς μελέτης.

Τό ἐρώτημα, ὁμως, πού ἀφορᾶ τήν ἐλευθερία τῆς ἔκφρασης καί μάλιστα τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας αἰωρεῖται ἀκόμη. Δέν εἶχαμε ἀντιληφθεῖ ὅτι ἡ ἐποχὴ τῆς φήμωσης τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου γιά ἰδεολογικούς σκοπούς ὄχι ἀπλῶς ἔχει ἀφήσει ὀρισμένα ἐπιμένοντα κατάλοιπα, ἀλλὰ ἔρπει σέ κάθε γωνιά τοῦ κοινωνικοῦ ἴστου. Ἡ ἄρνηση τοῦ διαλόγου δέν ὀδηγεῖ πούθενά καί βέβαια δημιουργεῖ τό ἔδαφος γιά ἄλλες καταστάσεις. Εἶναι καιρὸς νά μποῦμε στήν οὐσία τῆς συζήτησης, νά ἀπομυθοποιήσουμε καί νά ἀπενοχοποιήσουμε τήν ὁποια διαφορετικότητα στήν Ἑλλάδα: σέ πείσμα ὅσων ἀρνοῦνται ὄχι μόνο τό δικαίωμα στή διαφορὰ ἀλλὰ καί τό δικαίωμα στή συζήτηση γιά τή διαφορὰ.

Εἰς τὴν Σύμην Διοικοῦν Αἱ Γυναῖκες

Πέρσι καὶ φέτος τὰ Δωδεκάνησα γιορτάζουν τὰ πενήντάρχρονα ἀπὸ τὴν Ἐνσωμάτωσίν τους (1947/48)¹ στὴν Ἑλλάδα

τῆς Ἑλένης Συρίγου - Ρήγου

Βισκόμαστε στὸ 1922 μ.Χ. Οἱ Ἑλληνίδες εἶναι ἀποκλεισμένες ἀπὸ τὰ πολιτικά δρώμενα τοῦ τόπου.² Ὅλες; Ὅχι! Σ' ἓνα νησί ἀντιστέκονται...

Καλοκαίρι 1922 τὰ Δωδεκάνησα βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴν α' περίοδο (1912-1923) τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς ἢ κατὰ τὸν Ζαχαρία Τσιροπανλή³ περίοδο «προσωρινῆς κατοχῆς καὶ μονίμων βλέψεων». Οἱ στρατιωτικοὶ διοικητὲς τῶν Δωδεκανήσων ἔχουν ἀναγνωρίσει τίς ντόπιες ἀρχές καὶ διατήρησαν τὰ πρόνοια πού εἶχαν τὰ νησιά στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, μὲ τὴν παρόδο ὁμως τοῦ χρόνου ἀρχισαν νὰ παρεμβαίνουν στὸ ἔργο καὶ τὴ δικαιοδοσία τῶν τοπικῶν ἀρχῶν μὲ στόχο τὴν κατάργησι τοῦ προνομακοῦ τους καθεστώτος.⁴

Κατὰ τὸν Μάιο - Ἰούνιο τοῦ 1922 ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησι πιέζει τοὺς Σύμιους καθὼς καὶ ὅλα τὰ Δωδεκάνησα γιὰ τὴν ἀπογραφὴ τῶν κατοίκων τους. Οἱ κάτοικοι τῆς Σύμης, ὅπως καὶ οἱ ὑπόλοιποι Δωδεκανήσιοι, ἐξεπλάγησαν καὶ ἀναρωτιοῦνταν τί ἄραγε νὰ ὑποκρίπτεται αὐτὸ τὸ νέο μέτρο τῆς ἰταλικῆς κυβέρνησις.⁵ Οἱ Σύμιοι ζήτησαν ἐπίμονα ἀπὸ τίς ἰταλικὲς ἀρχές νὰ ἐξηγήσουν τὸν σκοπὸ τῆς ἀπογραφῆς. Ὁ κ. Ζερβὸς μᾶς ἐξιστορεῖ στὸ *Ἐλευθερο Βῆμα* 17.8.1922 τί ἀκριβῶς ἔγινε: «Ὁ κ. Μποσδάρι, ἀμίμητος εἰς ἐφευρετικότητα καὶ διπλωματικὴν εὐστροφίαν, κοινοποιεῖ διὰ τοῦ Ἰταλοῦ Διοικητοῦ Σύμης κ. Alexandro Gobbo τὸ ὑπ' ἀριθμ. 448 ἔγγραφόν του, ὡς ἀπάντησιν εἰς τοὺς Σύμιοιους, διαβεβαιῶν αὐτούς ἐπὶ λέξει: "ὅλα τὰ πεπολιτισμένα Κράτη ἐκτελοῦσιν τὴν ἀπογραφὴν, ὅπως γνωρίζωσιν ἀκριβῶς τὸν πληθυσμόν", ὅτι "ἡ ἀπογραφὴ τῆς Δωδεκανήσου δὲν γίνεται οὔτε διὰ τὸ στρατιωτικόν, οὔτε διὰ φόρους, οὔτε δι' ἄλλο τι, ἀλλὰ δι' ὄν λόγον ἐκτελεῖται ταύτην καὶ σύμπας ὁ λοιπὸς πεπολιτισμένος κόσμος καὶ διότι ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις πρέπει νὰ γνωρίζῃ ποῖοι εἶνε οἱ κάτοικοι τῆς Σύμης ὅπως ὑπερασπίζεται αὐτούς εἰς τὸ Ἐξωτερικόν, ἐν Ἑλλάδι, Αἰγύπτῳ κλπ."». Πρὸς τὸ τέλος Μαΐου οἱ δήμαρχοι, ἐξιστορεῖ ὁ κ. Ζερβὸς, τῆς Σύμης καὶ κυρίως οἱ πρόκριτοι καὶ ὁ λαὸς, δυσανασχετῶντας, δὲν ἤθελαν γιὰ κανένα λόγο τὴν ἀπογραφὴν, ἀρνήθησαν νὰ τὴν ἐκτελέσουν. Ὁ κ. Μποσδάρι μὲ τηλεγράφημα ὑπ' ἀριθμ. 957, τὸ ὁποῖο κοινοποίησε στοὺς κατοίκους ὁ διοικητὴς τοῦ νησιοῦ κ. Gobbo, ἀνέλαβε ὑπεύθυνα «τὴν ἐξασφάλισιν τῶν προνομίων τῆς Σύμης καὶ τῶν Δωδεκανήσων, τῶν ὁποίων οὐδὲν ἀπολύτως προνόμιον θίγει».

Στίς ἀρχές Ἰουνίου 1922 οἱ δήμαρχοι τῆς Σύμης σὲ δημόσια συζήτησι ἐξέφρασαν τὴν ἀποψηὴ ὅτι δὲν φαίνεται νὰ ἀποκρύ-

πτει κίνδυνος ἡ ἀπογραφὴ γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάστασι τῆς Σύμης καὶ τὴν ἔνωσι τῆς Δωδεκανήσου μὲ τὴ μητέρα Ἑλλάδα. Ὅλος ὁ ὑπόλοιπος λαὸς τῆς Σύμης διαμαρτυρήθηκε ἔντονα... κατὰ τῶν δημάρχων. Μερικοὺς λιθοβόλησαν, ὅπως τοὺς Ι. Φαρμακίδη, Μ. Κλαδάκη καὶ Π. Πετρίδη, ἄλλους κακοποίησαν καὶ ἀνάγκασαν ὅλους νὰ παραιτηθοῦν τοῦ δημαρχιακοῦ ἀξιώματος, διότι δὲν ἦταν ἄξιοι ἀντιπρόσωποι καὶ ἦταν τελείως ἀνίκανοι νὰ ὑπερασπισθοῦν τὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη καὶ τὰ ὑψίστα πολιτικά συμφέροντα τῆς Σύμης.

Τότε συνέβη τὸ ἐξῆς πρωτότυπο — γιὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ — γεγονός: Μετὰ τὴν καθάρεσι τῶν αἰρετῶν δημάρχων ἀνέλαβε ἀμέσως τὴν πολιτικὴ καὶ δημοτικὴ ἐξουσία τῆς Σύμης δωδεκαμελὲς *συμβούλιο γυναικῶν*, μετὰ ἀπὸ ἐκλογές, μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο: Καθεμία ἀπὸ τίς δώδεκα συνοικίες ἐξέλεξε δημοσίως τὴ δική της ἀντιπρόσωπο καὶ ὅλες μαζί ἀποτελέσαν τὴ διοικητικὴ καὶ δημαρχιακὴ ἀρχὴ τοῦ νησιοῦ, ἡ ὁποία καὶ ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά της.

Ἀμέσως μετὰ ἐσπευσμένα ἀποδιβάσθηκε νέα ἰσχυρὴ ἰταλικὴ δύναμις πρὸς ἐνίσχυσι τῆς ἰταλικῆς φρουρᾶς τῆς Σύμης. Ἡ δημαρχιακὴ ἀρχὴ, πού ὅπως προαναφέραμε ἀποτελοῦνταν μόνον ἀπὸ γυναῖκες, ἐξακολούθησε νὰ διευθύνει καὶ νὰ διοικεῖ τὸ νησί ἄριστα.

Τριμελὴς ἐπιτροπὴ τῆς *γυναικείας δημαρχίας* παρουσιάσθηκε μετὰ ἀπὸ λίγες ἡμέρες στὸν Ἰταλὸ διοικητὴ τῆς νήσου κ. Gobbo καὶ τοῦ ἐπέδωσε τὸ ἐξῆς ἔγγραφο, τὴν 30ῆ Ἰουλίου, ἀφοῦ τοῦ ἀνέπτυξαν καὶ διὰ ζώσης τὰ αἰτήματα καὶ τίς ἀπὸψεις τῶν δημοτῶν τους:

«Πρὸς τὴν Αὐτοῦ Ἐξοχότητα τὸν Διοικητὴν Σύμης Κύριον Alexandro Gobbo, ἐναυθα. Ἐξοχώτατε. Γινώσκουσαι πληρέστατα τὰ πατρικὰ Ἰμῶν αἰσθήματα, καταφεύγομεν σήμερον ὑπὸ τὸν τίτλον τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ ἀδικουμένου λαοῦ μία ἐξ ἐκάστης συνοικίας, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ὑψηλῆς ὑμῶν προστασίας καὶ παρακαλοῦμεν θερμότερα δύο τινά.

Αὐν. Τὴν κατάργησιν τῆς ἀπογραφῆς,⁶ διότι τὸ πτωχὸν λαϊκὸν πνεῦμα ἀδυνατεῖ νὰ ἐννοήσῃ τὸν ἐκπολιτιστικὸν σκοπὸν ταύτης καὶ τὴν νομίζει ὡς θίγουσιν τὰ πρόνοιά του.⁷ Βον. Τὸν καταρτισμὸν μᾶς ἐπιτροπείας, τὴν ὁποίαν ἀμέσως θὰ καταρτίσωμεν ὅταν ἡ Σὴ Κυβέρνησις ἐπίσημως γνωστοποιήσῃ διὰ προκηρῦξεώς της εἰς τὸν λαὸν τὴν θεραπείαν τῆς πληγῆς, τὴν ὁποίαν ἀστόργως ἡ παυθεῖσα Δημαρχία ἤνοιξεν.

Πιστεύουσαι ὅτι ἡ Σὴ Διοίκησις θὰ λάθῃ ὑπ' ὄψιν της τὰς

Ο ΚΑΝΤ ΜΕ ΤΟΝ ΣΑΝΤ (B' μέρος)

τοῦ Ζάκ Λακάν

Μετάφραση-σημειώσεις: Γιώργος Φαράκλας ἀπό τά *Écrits* 2, Seuil, Παρίσι 1971

Αλλ' ἄμετε Schwärmereien,¹ μαῦρα σμήνη! Σᾶς διώχνο καί ἐπανέρχομαι στή λειτουργία τῆς παρουσίας μέσα στή σαδική φαντασίωση.

Στή δομή αὐτῆς τῆς φαντασίωσης, πού θά θεματίσω ἀργότερα, τό ἀντικείμενο εἶναι μόνον ὁ ἕνας ἀπό τούς ὄρους ὅπου μπορεῖ νά σῆσει ἡ ἀναζήτηση πού ἡ φαντασίωση παριστᾷ. Τό ἀντικείμενο, ὅταν ἡ ἀπόλαυση πετρώνει μέσα του, γίνεται ἐκεῖνο τό μαῦρο φετίχ ὅπου θ' ἀναγνωρίσουμε τή μορφή πού προσφέρεται ὄντως σέ ὀρισμένο χρόνο καί τόπο, ὡς καί στίς μέρες μας, γιά νά λατρεύεται σ' αὐτήν ὁ θεός.²

Ἔτσι καταλήγει ὁ ἐκτελεστής στή σαδική ἐμπειρία, ὅταν ἡ παρουσία του συνοψίζεται ὀριακά στό ὅτι δέν ἀποτελεῖ πιά παρά μόνον ὄργανό της.

Ὅμως, καί τό γεγονός ὅτι ἡ ἀπόλαυσή του ἀδρανοποιεῖται ἔτσι δέν τήν ὑπεξαιρεῖ ἀπό τήν ταπεινότητα μιᾶς πράξης, πού ὁ ἐκτελεστής δέν μπορεῖ νά τήν ἀποφύγει, ἐφόσον εἶναι σάρκα καί δοῦλος τῆς ἡδονῆς μέχρι τό μεδοῦλι.

Ἔχουμε ἐδῶ ἕναν ἀναδιπλασιασμό πού δέν ἔχει σχέση ἀντανάκλασης, ἀμοιβαιότητας (γιατί ὄχι καί ἀλληλίας;) μ' αὐτόν πού πραγματώνεται στόν Ἄλλο ἀπό τίς δύο ἑτερότητες τοῦ ὑποκειμένου.

Ἡ ἐπιθυμία, ὁ δαίμων αὐτοῦ τοῦ σχισίματος τοῦ ὑποκειμένου, θά συμβιβαζόταν ἀναμφίβολα μέ τήν ἐπωνυμία «βούληση γιά ἀπόλαυση». Ὅμως αὐτή ἡ ὀνομασία δέν θά καθιστοῦσε τήν ἐπιθυμία περισσότερο ἀνάξια τῆς βούλησης πού ἡ ἴδια ἐπικαλεῖται στόν Ἄλλο, ὑποβάλλοντάς της τόν πειρασμό νά χωριθεῖ μέχρι τέρμα ἀπό τό πάθος της· γιατί σ' αὐτό τό ἐγγείρημά της ἡ ἐπιθυμία εἶναι ἐκ προοιμίου ἡττημένη, ὀδηγεῖται ἀφεύκτως στήν ἀνικανότητα.

Καί τοῦτο ἐπειδή ἡ ἐπιθυμία ὑποτάσσεται ἐξαρχῆς στήν ἀπόλαυση ἐνῶ ἀποτελεῖ νόμο τῆς ἀπόλαυσης, ὅτι ἡ ἀπόληξη τῆς ἐπιθυμίας εἶναι πάντα πρόωρη σέ σχέση μέ τήν ἀπόβλεψή της. Ἡ ἐπάνοδος τῆς ὁμοιόστασης τοῦ ἐμβίου στό κατώτατο κατώφλι τῆς ἔντασης ἀπό τήν ὁποία φυτοζωεῖ εἶναι πάντοτε ἐσπευσμένη. Ἡ πτώση τοῦ περυγίου μέ τό ὅποιο δύναται νά ἐπισφραγίσει τήν ἀναπαραγωγή τῆς μορφῆς του εἶναι πάντοτε πρόωμη.³ Ἐντούτοις αὐτό τό περύγιο ὀφείλει ἐδῶ νά λειτουργεῖ ὡς παράσταση τοῦ δεσμοῦ τοῦ φύλου μέ τόν θάνατο. Ἄς τό ἀφήσουμε νά κείται κάτω ἀπό τό ἐλευσίνιο πέπλο του.

Ἡ ἡδονή, ἀπό ἐκεῖ πού ἦταν ὁ διεγερτικός ἀντίζηλος τῆς βούλησης, καταντᾷ λοιπόν ἐδῶ ὁ ἀνάξιος συνεργάτης της. Τήν ὥρα ἀκριβῶς τῆς ἀπόλαυσης, ἡ ἡδονή θά ἦταν ἀπλούστατα ἀμέτοχη, ἂν δέν παρενέβαινε ἡ φαντασίωση, πού στηρίζει τήν ἡδονή στήν ἀσυμφωνία ἐκείνη πού εἶναι καταλυτική γιά τήν ἡδονή.

Μ' ἄλλα λόγια, ἡ φαντασίωση συνιστᾷ τήν ἰδιαίτερη ἡδονή τῆς ἐπιθυμίας. Ἐπαναλαμβάνω λοιπόν ὅτι ἡ ἐπιθυμία δέν ἀποτελεῖ ὑποκείμενο, ἐφόσον δέν εἶναι πουθενά ὑποδείξιμη σ' ἕνα σημαῖνον μίας ὁποιασδήποτε ζήτησης, ἐφόσον δέν μπορεῖ ν' ἀρθρωθεῖ μέσα σ' ἕνα τέτοιο σημαῖνον, ἂν καί εἶναι συναρθρωμένη μ' αὐτό.

Ἐδῶ εἶναι εὐληπη ἡ λήψη τῆς ἡδονῆς στή φαντασίωση.

Ἡ ἐμπειρία τῆς φυσιολογίας ἀποδεικνύει πῶς ὁ κύκλος τοῦ πόνου διαρκεῖ καθ' ὅλα περισσότερο ἀπό τόν κύκλο τῆς ἡδονῆς, ἐφόσον ἕνας ἐρεθισμός προκαλεῖ πόνον στό σημεῖο ὅπου τελειώνει ἡ ἡδονή. Ὅσο μακρὺς καί ἂν ὑποθεθεῖ αὐτός ὁ κύκλος, ἔχει ὡστόσο τό τέρμα του, ὅπως καί ἡ ἡδονή: τόν ἀφανισμό τοῦ ὑποκειμένου.

Ἡ φαντασίωση ἐπωφελεῖται αὐτοῦ τοῦ ζωικοῦ δεδομένου, γιά νά καταστήσει αἰσθητή; στή σαδική ἐμπειρία, τήν ἐπιθυμία πού ἐμφανίζεται στόν δράστη της.

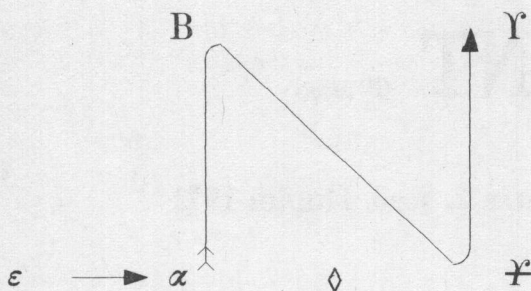
Ἡ φαντασίωση ὀρίζεται μέ τή γενικότερη μορφή πού τῆς προσδίδει μία ἄλγεδρα πού κατασκευάσα ἐπὶ τοῦτῳ, δηλαδή μέ τόν τύπο $\Psi \square \alpha$, ὅπου ἡ ἐγκοπὴ $\square$ διαβάζεται «ἐπιθυμία τοῦ», πρέπει νά διαβάζεται ὁμοίως καί στήν ἀντίστροφη κατεύθυνση, καί εἶναι ἕνας τύπος πού εἰσάγει μιᾶ ταυτότητα θεμελιωμένη σέ μιᾶ ἀπόλυτη ἀναμοιβαιότητα. (Σχέση ἴσης ἔκτασης μέ τά μορφώματα τοῦ ὑποκειμένου.)

Ὅπως καί νά ἔχει τό πράγμα, αὐτή ἡ μορφή ἀποδεικνύεται ἰδιαίτερα εὐχρηστή στήν προκειμένη περίπτωση. Γιατί ἐδῶ αὐτή συναρθρώνει τήν ἡδονή, πού ἔχει ὑποκατασταθεῖ ἀπὸ ἕνα σκεῦος (ἀντικείμενο α τοῦ τύπου), μέ τό συγκεκριμένο εἶδος ἐπισταμένης διαίρεσης τοῦ ὑποκειμένου πού ἐπιτάσσει ἡ ἐμπειρία.

Αὐτό τό ἀποτέλεσμα ἀπαιτεῖ ὁ φαινομενικός δράστης ν' ἀδρανοποιεῖται, νά γίνεται ἄκαμπτος σάν ἀντικείμενο, ἐνῶ ἀποβλέπει στό νά τοῦ ἐπιστραφεῖ ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ μέρους τοῦ Ἄλλου ἡ συγκεκριμένη διαίρεση πού τόν καθιστᾷ ὑποκείμενο.

Όταν ξεκινάμε από τό άσυνείδητο, είναι πάντα θεμιτό ν' απαιτούμε ή κατασκευή μιās ύποκειμενικής διάταξης νά έχει τετραμερή δομή. Στην άπαίτηση αυτή άνταποκρίνονται τά διδακτικά σχήματά μου.

Παράλλάσσω τή σαδική φαντασίωση μέ ένα καινούργιο από αυτά τά σχήματα:

Σχήμα 1:

Η κάτω γραμμή ίκανοποιεί τή διάταξη τής φαντασίωσης εφόσον στηρίζει τήν ουτοπία τής επιθυμίας.

Στήν κεκαμμένη γραμμή έγγραφεται ή άλυσίδα πού επιτρέπει έναν ύπολογισμό του ύποκειμένου. Είναι προσανατολισμένη, και ό προσανατολισμός της συγκροτεί μιá διάταξη, όπου ή εμφάνιση του άντικειμένου α στή θέση τής αίτίας εξηγείται από τό καθόλου πού χαρακτηρίζει τή σχέση του άντικειμένου μέ τήν κατηγορία τής αίτιότητας, ένα καθόλου τό οποίο, άν παραβιάζαμε τό κατώφλι τής υπερβατολογικής παραγωγής του Κάντ, θά έγκαθίδρυε στο γόμφο του μή καθαρού μιá νέα Κριτική του Λόγου.

Μένει τό Β, πού σ' αυτή τήν έπηρμένη θέση φαίνεται νά επιβάλλει τήν κυρίαρχη σ' όλη τήν υπόθεση βούληση, αλλά συγχρόνως τό σχήμα του (V) άνακαλεί τήν ένωση τών όρων πού διαξευγνύει συγκροτώντας τα μ' ένα είτε (vel), εφόσον άκριβώς επιλέγεται εδώ αυτό πού θά συγκροτήσει τό Ψ (διεγραμμένο Y (\$)) του πρακτικού λόγου εν άντιθέσει προς τό άκατέργαστο Y, τό ύποκείμενο τής ήδονής («παθολογικό» ύποκείμενο).

Έτσι όντως άπαντάται ή βούληση του Κάντ στή θέση τής συγκεκριμένης βούλησης, τήν όποία μπορούμε νά άποκαλούμε «βούληση για άπόλαυση» μόνο άν διευκρινίζουμε ότι συνίσταται στο ύποκείμενο, έτσι όπως αυτό έχει άνασυγκροτηθεί μέ άφετηρία τήν άλλοτρίωση,⁴ μέ τό τίμημα νά είναι μόνο τό σκεύος τής άπόλαυσης. Έτσι, όταν τόν υπάγουμε στήν «μέ τόν Σάντ» δάσαο — όπου δηλαδή ό Σάντ, στή σκέψη μας όπως και στο σαδισμό του, εκτελεί χρέη όργάνου—, ό Κάντ όμολογεί τά ύπονοούμενα του έρωτήματος «Τί θέλει;», ενός έρωτήματος πού δέν λείπει πιά από κανέναν.

Άς χρησιμοποιήσουμε τώρα αυτό τό διάγραμμα μέ τή συντομευμένη μορφή του για νά προσανατολισθούμε στο δάσος τής φαντασίωσης, πού ό Σάντ τήν άναπτύσσει στο έργο του σε επίπεδο συστήματος.

Διαπιστώνουμε τήν ύπαρξη μιās στατικής τής φαντασίωσης· αυτή επιβάλλει τήν επ' άόριστον φαντασιακή μετάθεση του σημείου άφανίσεως (aphanisis) πού βρίσκεται έξ ύποθέσεως εις Ψ. Αυτή εξηγεί τήν άπίθανη ικανότητα επιβίωσης μέ τήν όποία προικίζει ό Σάντ τά θύματα τών κακονυχών και μαρ-

τυρίων, πού τούς επιβάλλει στή μυθοπλασία του. Μοναδικό κίνητρο για τήν έπιλογή τής στιγμής του θανάτου τους άποτελεί, όπως φαίνεται, ή άνάγκη άντικατάστασής τους σ' έναν λογισμό συνδυασμών, πού μόνον αυτός άπαιτεί νά είναι πολλά. Μοναδικό (Ίουστίνη) ή πολλαπλό, τό θύμα είναι μονότονο όπως ή σχέση του ύποκειμένου μέ τό σημαίνον, δεδομένου ότι συνίσταται σ' αυτή τή σχέση, άν έμπιστευθούμε τό διάγραμμα μας. Τό άγγμα τών βασανιστών (δες τήν Ίουλιέττα) μπορεί νά έχει μεγαλύτερη ποικιλία, καθ' ότι είναι τό άντικείμενο α τής φαντασίωσης, πού άνήκει στο πραγματικό.

Η άπαίτηση τό σχήμα τών θυμάτων νά εμφανίζει ένα κάλλος παγίως άξιολογημένο ως άπαράμιλλο (και άλλωστε άναλλοίωτο, όπως μόλις είπα) είναι άλλο θέμα· δέν έξοφλούμε μ' αυτό άν σοφισθούμε άκόπως μερικές τιμαριωτικές παραδοχές περί γενετήσιας έλξης. Σ' αυτή τήν άπαίτηση πρέπει μάλλον νά δούμε τό μορφασμό τής λειτουργίας πού έχω δείξει ότι επιτελεί τό ώραίο στήν τραγωδία. Τό κάλλος είναι ό άκραίος φραγμός μπροστά σε μιá θεμελιώδη φρίκη. Αναλογισθείτε τήν Άντιγόνη του Σοφοκλή και τή στιγμή όταν ξεσπά τό Έρωσ άνίκατε μάχαν.⁵

Αυτή ή παρέκβαση θά ήταν άνάρμοση εδώ, άν δέν εισήγαγε κάτι πού μπορεί νά όνομασθεί ή άσυμφωνία τών δύο θανάτων, άσυμφωνία πού τήν εισάγει ή καταδίκη. Τό «μεταξύ» τών δύο θανάτων στο ένθάδε είναι κάτι ουσιώδες, επειδή αυτό μάς δείχνει πως δέν διαφέρει από εκείνο τό «μεταξύ» πού δίνει τό έρεισμά του στο έπέκεινα.

Αυτό διαπιστώνεται σαφώς όταν εξετάζουμε τό παράδοξο τής θέσης του Σάντ για τήν κόλαση. Η ιδέα τής κόλασης, πού εκατό φορές τήν άνασκευάζει και τήν καταράσσεται επειδή τή χρησιμοποιεί ή θρησκευτική τυραννία ως μέσον ύποταγής, επανακάμπτει περιέργως ως κίνητρο τών πράξεων ενός ήρωά του, όνομαστικώς του άπαίσιου Άγίου Πάτου (Saint-Fond), μολονότι αυτός συγκαταλέγεται στους μεγαλύτερους έρασιτές τής έλευθέριας άνατροπής υπό τή λελογισμένη μορφή της.⁶ Οι πρακτικές υπό τίς όποίες μαρτυρούν μέχρις έσχάτων τά θύματά του αίτιολογούνται από τήν πίστη του, ότι μπορεί νά καταστήσει τόν ίδιο βασανισμό τους αίώνιο στο υπερπέραν. Τό πρόσωπο ύπογραμμίζει τήν αυθεντικότητα τής συγκεκριμένης συμπεριφοράς μιá και τήν άποκρύπτει εν μέρει από τούς συναυτουργούς του, αλλά προδίδει και τήν αυθεντικότητα τής πίστης του μέ τήν άμηχανία του νά εξηγηθεί σχετικά. Έτσι, λίγες σελίδες πιά πέρα τόν άκούμε νά προσπαθεί νά καταστήσει εύλογες τήν πρώτη και τή δεύτερη στο λόγο του, προσφεύγοντας στο μύθο μιās έλξης πού ύποτίθεται ότι τείνει νά ένώνει τά «σωματίδια του κακού».

Αυτή ή άσυνέπεια στον Σάντ, πού τήν παραβλέπουν οι σαδολόγοι, λίγο άγιογράφοι και αυτοί, ίσως εξηγείται άν παρατηρήσουμε τόν όρο «δεύτερος θάνατος», πού εκφράζεται ρητά από τή γραφίδα του. Δεύτερος θάνατος του όποιου ή προσδοκούμενη έγγύηση ενάντια στή φρικτή ρουτίνα τής φύσης (αυτή πού τό έγκλημα έχει ως λειτουργία νά σπάσει, όπως λέει άλλου) θά απαιτούσε αυτός ό θάνατος νά φθάσει μέχρι ένα άκρο όπου θά διπλασιαζόταν ό άφανισμός του ύποκειμένου: Αυτόν συμβολίζει ό Σάντ, μέ τήν ευχή έκμηδενισμού ως και τών άποσυντεθειμένων στοιχείων του σώματός μας, προκειμένου ν' άποτραπεί ή άνασύνταξή τους.

Τό γεγονός ότι ό Φρόντ άναγνωρίζει παρά ταύτα τό δυναμισμό αυτής τής ευχής⁷ σε όρισμένες περιπτώσεις τής πρακτικής του, ότι περιορίζει τή λειτουργία της μέ μεγάλη σαφήνεια,

ἴσως ὑπερβολική, σέ μιάν ἀναλογία πρός τήν ἀρχή τῆς ἡδονῆς, ὑπάγοντάς τιν σέ μιὰ «ὄρμη» (ζήτησι) «θανάτου», αὐτό θά ἀρνηθεῖ νά τό παραδεχθεῖ εἰδικά ἕνας πού δέν κατόρθωσε κἀν νά διδαχθεῖ ἀπό τήν τεχνική πού χρωστᾶ στόν Φρόντ, μήτε ἀπό τὰ μαθήματά του, ὅτι ἡ γλώσσα ἔχει ἄλλα ἀπό χρηστικά ἢ τό πολύ πολύ διακοσμητικά ἀποτελέσματα. Ὁ Φρόντ τοῦ χρησιμεύει στά συνέδρια.

Ἀσφαλῶς, γιά τήν ὑπόληψη παρόμοιων νευρόσπαστων οἱ ἑκατομύρια ἄνθρωποι, γιά τούς ὁποίους ὁ πόνος τοῦ ὑπάρχειν εἶναι τό πρωτογενῶς προφανές ἐν ὄψει τῶν πρακτικῶν σωτηρίας πού στηρίζουν στήν πίστι τους στόν Βούδα, εἶναι ὑπανάπτυκτοι ἢ μάλλον, ὅπως γιά τόν Μπουλόζ (Buloz), διευθυντή τῆς *Revue des Deux Mondes* (Ἐπιθεώρηση τῶν δύο κόσμων), πού τό λέει ἀπερίφραστα στόν Ρενάν,⁸ ὅταν ἀρνεῖται τό ἄρθρο του γιά τόν βουδισμό, καί τοῦτο μετά τόν Μπουρνόφ (Bournois), ἤτοι κάπου στή δεκαετία τοῦ '50 (τοῦ περασμένου αἰῶνα), «δέν εἶναι δυνατόν νά ὑπάρχουν τόσο ἡλίθιοι ἄνθρωποι».

Δέν ἀκουσαν τάχα, αὐτοί πού θεωροῦν τά ὄψα τους εὐηκόετα ἀπό τῶν ἄλλων ψυχιάτρων, αὐτόν τόν ἀμιγῆ πόνο νά διαπλάθει τό ἄσμα κάποιων ἀσθενῶν πού λέγονται μελαγχολικοί;

Οὔτε κατέγραψαν ἕνα ἀπό ἐκεῖνα τὰ ὄνειρα πού ἀφήνουν συγκλονισμένο τόν ὄνειρευόμενο, ἐπειδή ὅταν δοκίμαζε τήν κατάστασι μᾶς ἀστεῖρευτῆς ἀναγέννησις ἦταν θυσιζόμενος στόν πόνο τῆς ὑπαρξῆς;

Ἡ μήπως, γιά νά ἐπαναφέρουμε στή θέση τους τὰ μαρτύρια τῆς κόλασις, πού κανεῖς δέν τὰ φαντάσθηκε ποτέ χειρότερα ἀπό τὰ πατροπαράδοτα τῶν ἀνθρώπων στόν κόσμο τοῦτο, θά τούς ἐξορκίσουμε τάχα νά λογιζονται τήν καθημερινή ζωή μας ὡς κάτι πού μέλλει νά διαρκέσει ἔσασει;

Μὴν ἐλπίζετε τίποτα, οὔτε καί ἀπό τήν ἀπελπισία, ἀπέναντι σέ μιὰ τέτοια, κοινωνιολογική ἐν τέλει, βλακεία, πού ἀναφέρω μόνο γιά νά μήν περιμένουν πολλά οἱ ἀπ' ἔξω σχετικά μέ τόν Σάντ ἀπό μέρους κύκλων οἱ ὁποῖοι διαθέτουν ἀσφαλέστερη ἐμπειρία τῶν μορφῶν τοῦ σαδισμού.

Ἀναφέρομαι ἰδίως στά διαφορούμενα πού διαχέουν αὐτοὶ οἱ κύκλοι γιά τή σχέση ἀναστροφῆς πού δῆθεν ἐνώνει τό σαδισμό μέ μιὰ ἰδέα τοῦ μαζοχισμού, ἰδέα πού στεγάζει ἕνα φύρδην μίγδην, τό ὁποῖο δύσκολα φαντάζεται κανεῖς ἀπ' ἔξω. Κάλιο νά θεωρήσουμε ὅτι αὐτά τὰ διαφορούμενα μᾶς ἀποκαλύπτουν τήν ἀξία μᾶς περιήρησις ἱστοριοῦλας γιά τήν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν ἄνθρωπο, ὡς γνωστό ὄρισμό τοῦ καπιταλισμοῦ. «Καί ὁ σοσιαλισμός; Εἶναι τό ἀντίθετο».

Ἀκούσιο χιοῦμορ· μ' αὐτόν τόν τόνο τίθεται ἐν ἰσχύι μιὰ ὄρισμένη διάδοσις τῆς ψυχᾶνάλυσις. Τόνος ὑποβλητικός, καθῶς μένει ἐπιπλέον ἀπαρατήρητος.

Ὑπάρχουν, ὁμως, θεράποντες τοῦ δόγματος πού καταβάλλουν προσπάθειες γιά ἕναν πιό φροντισμένο καλλωπισμό. Ἰδού ὁ ὑπαρξιστής μόδιστρος ἢ, γιά κάτι πιό λιτό, τὰ περσοναλιστικά ready made.⁹ Συμπέρασμα: ὁ σαδιστής «ἀρνεῖται τήν ὑπαρξιν τοῦ Ἄλλου». Ὁμολογουμένως αὐτό ἀκριδῶς μόλις προέκλυσε ἀπό τήν ἀνάλυσή μου.

Ἀκολουθώντας τήν τελευταία, ὁ σαδισμός ἐπιρρίπτει μᾶλλον στόν Ἄλλο τόν πόνο τοῦ ὑπάρχειν, ἀλλά παραδέχεται ὅτι μ' αὐτόν τόν τρόπο γίνεται ὁ ἴδιος «αἰώνιο ἀντικείμενο», ἄν ὁ κ. Γουάιτχεντ (Whitehead) δέχεται νά μᾶς ἐπιστρέφει τόν ὄρο.

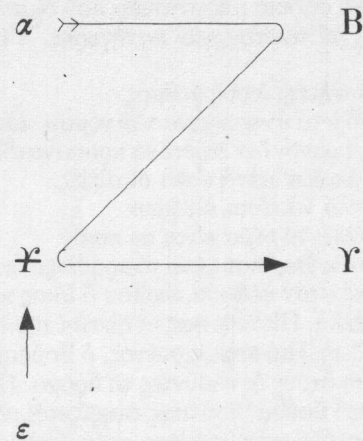
Μήπως αὐτό ἀποτελεῖ κοινὸ μας ἀγαθό; Ἡ λύτρωσις, ἢ ἀθανάτη ψυχὴ δέν εἶναι τάχα τό καθεστῶς τοῦ χριστιανοῦ; Ἄς

μὴν προχωρᾶμε τόσο γρήγορα, γιά νά μή φθάσουμε καί τόσο μακριά.

Ἄς ἀντιληφθουμε καλύτερα ὅτι ὁ Σάντ δέν ἀπατάται ἀπὸ τῆ φαντασίωσή του, ἐν ὅσο ἡ ἀυστηρότητα τῆς σκέψῆς του μεταφράζεται στή λογική τῆς ζωῆς του.

Γιατί ἐδῶ προτείνω μιὰ ἄσκηση στόν ἀναγνώστη μου.

Ἡ πληρεξούσια ἀναγνώρισις σέ ὄλους τοῦ δικαιώματος στήν ἀπόλαυσιν ἀπὸ τόν Σάντ στή Δημοκρατία του δέν μεταφράζεται σὸ διάγραμμά μας μέ καμία ἐκ συμμετρίας ἀντιστροφῆς, ἀξονική ἢ κεντρική, ἀλλὰ μόνο μέ μιὰ περιστροφή ἐνός τετάρτου τοῦ κύκλου, δηλαδή:

Σχῆμα 2:

Τό Β, ἡ βούλησις γιά ἀπόλαυσιν, ἀρνεῖται πλέον τῆ διαμφισθήτησι τῆς φύσις τῆς, ὅτι μεταβαίνει δηλαδή στόν ἠθικό καταναγκασμό; αὐτόν πού ἀσκεῖ ἀνηλεῶς ἢ Πρόεδρος τοῦ Μοντρέιγ¹⁰ ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου, ἡ διαίρεσις τοῦ ὁποῖου δέν ἀπαιτεῖ, ὅπως βλέπουμε, τήν ἐνοποίησή τῆς σ' ἕνα μοναδικό Σῶμα.

(Παρατηρῶ πῶς μόνον ὁ Πρῶτος Ὑπατος¹¹ ἐπισφραγίζει αὐτὴ τῆ διαίρεσις μέ τό διοικητικῶς ἐπικυρωμένο ἀποτελεσμά τῆς παραφροσύνης καί ἀλλοτριώσις).¹²

Αὐτὴ ἡ διαίρεσις συνενώνει ἐδῶ ὡς Υ τὸ ἀκατέργαστο ὑποκείμενο, πού ἐνσαρκώνει τόν προσῆδιο ἠρωισμό τοῦ παθολογικοῦ, ἐδῶ τό ὅτι θά μένουν πιστοὶ στόν Σάντ ὅσοι δέχθηκαν νά ὑποστοῦν τίς παρεκτροπές του, ἢ σύζυγος, ἢ κουνιάδα του — ὁ ὑπρέτης του, γιατί ὄχι; —, ἄλλοι πού τήν ἀφοσίωσή τους δέν κατέγραψε ἡ ἱστορία του.

Ὅσο γιά τόν Σάντ, δηλαδή τό Ψ (διεγραμμένο Υ), βλέπουμε ἐν τέλει ὅτι, ὡς ὑποκείμενο, ὑπογράφει ἀφανιζόμενος, τετελεσμένων τῶν πραγμάτων: Ὁ ἐκλιπών Σάντ δέν μᾶς ἀφήνει τίποτε ἀπὸ τήν εἰκόνα του, ὅσο ἀπίστευτο καί ἄν εἶναι, λιγότερα καί ἀπὸ τόν Σαίξπηρ, ἀφοῦ στή διαθήκη του διέταξε ἕνας θάμνος νά σθήσει ἕως καί τό ἴχνος στήν πέτρα ἐνός ὀνόματος πού σφράγισε τῆ μοῖρα του.

Μὴ φῦναι,¹³ νά μήν ἔχεις γεννηθεῖ· ἢ κατάρα τοῦ Σάντ, λιγότερο ἁγία ἀπὸ τοῦ Οἰδίποδα, δέν τόν πάει στοὺς Θεούς, παρά διαιωνίζεται: α) στόν ἔργο πού μέ μιὰ ἀνάποδη ὁ Ζύλ Ζανέν (J. Janin) μᾶς καταδεικνύει τήν ἀβύθιστη πλεύσι του, βάζοντάς το νά χαιρετίζει ἔργα πού θεωρεῖ ὅτι τό κρύβουν σέ

κάθε αξιοπρεπή βιβλιοθήκη, τόν Άγιο Ίωάννη τόν Χρυσόστομο ή τίς Σκέψεις (του Πασκάλ).

Βαρετό τό έργο του Σάντ, κατά τά λεγόμενά του, κύριε δικαστή και κύριε ακαδημαϊκέ, οί δύο συνεννοημένοι: άρκετό, όμως, γιά νά ένοχλεισθε ό ένας από τόν άλλο, ό ένας και ό άλλος, ό ένας έντός του άλλου.¹⁴

Μία φαντασίωση είναι όντως πολύ ένοχλητική, μάς θγάζει από τή συνηθισμένη τάξη πραγμάτων άφου είναι άταξινόμητη, έτσι όπως παρίσταται άτόφια στή φύση της ως φαντασίωσης, πού δέν έχει πραγματικότητα παρά μόνο λεκτική και δέν περιμένει τίποτε από τίς έξουσίες σας, παρά ζητά αυτή από εσάς νά ρυθμίσετε τίς έγκρεμότητές σας μέ τίς επιθυμίες σας.

Άς πλησιάσει τώρα μέ δέος ό άναγνώστης τά ύποδειγματικά σχήματα στό σαδικό μπουντουάρ πού διαπλέκονται και άπεμπλέκονται μέ τελετουργία πανήγυρης. «Η στάση λύνεται».¹⁵

Παύση στήν τελετή, ιερός ρυθμός.

Χαιρετίστε εδω τά άντικείμενα του νόμου, πού θά σας μείνουν άγνωστα, εφόσον δέν ξέρετε νά προσανατολισθείτε στίς επιθυμίες τών όποιων αυτά είναι οί αίτίες.

Καλό νά είσαι έλεήμων

Άλλά τό θέμα είναι μέ ποιόν

Ένας όνόματι κ. Βερντού λύνει τό πρόβλημα κάθε μέρα ψήνοντας γυναίκες στόν φούρνο, ώσπου ό ίδιος κάθεται στήν ηλεκτρική καρέκλα. Πίστευε πώς οί οικείοι του επιθυμούσαν νά ζοϋν άνετη ζωή. Πιό πεφωτισμένος, ό Βούδας προσφερόταν πρός θρώση στους άγνοούντες τό δρόμο. Παρά τή διαπρεπή αιγίδα του Βούδα, πού ίσως στηρίζεται μόνο σέ παρεξήγηση (δέν είναι βέβαιο πώς άρέσει στήν τίγρη νά τρώει Βούδες), ή αυταπάρηση του κ. Βερντού όφείλεται σέ σφάλμα άξιο αύστηρής αντιμετώπισης γιατί θά τό άπέφυγε μέ έλάχιστο κόστος, άν έβαζε λίγο μυαλό από τήν *Κριτική*. Κανείς δέν άμφιβάλλει πώς ή πρακτική του Λόγου θά είχε ύπάρξει οικονομικότερη και ταυτόχρονα νομιμότερη, και άς τήν πηδοϋσαν λίγο οί οικείοι του.

«Άλλά τί είναι, θά πείτε, όλες αυτές οί μεταφορές και πρός τί...»

Τά μόρια, τερατώδη όταν συζευγνύονται εδω γιά τήν άλυσιδωτή λαγνική άπόλαυση,¹⁶ έπιστούν τήν προσοχή μας στήν ύπαρξη άλλων μορίων, όχι τόσο έκτακτων, πού συναντούμε στή ζωή, τής όποιίας μόλις άνέφερα τά διαφορούμενα. Αίφνης τά πρώτα γίνονται άξιώτερα σεβασμού από τά δεύτερα, δεδομένου ότι άποτελούν καθαρότερο δείγμα σ' ό,τι άφορά τά σθένη τών άτόμων τους.

Επιθυμίες... αυτές είναι έν προκειμένο οί μόνοι δεσμοί, και τελούν έν έξάρσει επειδή φανερώνουν εδω πώς ή επιθυμία είναι ή επιθυμία του Άλλου.

Άν μέ διαβάσατε ως εδω ξέρετε πώς ή επιθυμία στηρίζεται, άκριβέστερα, σέ μία φαντασίωση, ή όποία έχει τουλάχιστον πόδι στόν Άλλο, και μάλιστα τό σημαντικό πόδι, άκόμη και άν τύχει νά χωλαίνει, κυρίως τότε.

Τό άντικείμενο, τό έδειξα στήν φροϋδική έμπειρία, τό άντικείμενο τής επιθυμίας όπου αυτό προσφέρεται γυμνό, δέν είναι παρά τό άποκαϊδι μιās φαντασίωσης, κατά τήν όποία τό ύποκείμενο δέν συνέρχεται από τή συγκοπή του. Πρόκειται γιά περίπτωση νεκροφιλίας.

Ό κλονισμός του άντικειμένου είναι συμπληρωματικός του κλονισμού του ύποκειμένου, στή γενική περίπτωση.

Τούτο καθιστά τό άντικείμενο έξίσου άπιαστο μέ τό άντικείμενο του Νόμου κατά τόν Κάντ. Άλλ' εδω γεννιέται ή ύποψία πού μάς επιβάλλει αυτή ή σύγκριση. Ίσως ό ήθικός νόμος παριστά τήν επιθυμία σέ περίπτωση έκλειψης του άντικειμένου, όχι πιά του ύποκειμένου.

Προφανώς ένα τέτοιο ύποκείμενο, πού μένει μόνο παρόν — υπό μορφή τής φωνής, μέσα, φωνής χωρίς είρμό άν κρίνουμε από τά συνηθέστερα λόγια της —, δηλώνεται έπαρκώς από τή διαγραφή μέ τήν όποία νοθεύεται στό σημαίνον Ψ, σημαίνον πού εκπίπτει από τή φαντασίωση (Ψ □ α) ως άποτελεσματία της αλλά και ως άπόκλιση από αυτήν.

Ξαναδιάζοντας στή θέση της τή μύχια έπιταγή πού θαυμάζει ό Κάντ, αυτό τό σύμβολο μάς πονηρεύει σχετικά μέ τή σύμπτωση του Νόμου και τής επιθυμίας, μιá σύμπτωση πού, τόσο από τή μία όσο και από τήν άλλη πλευρά, δέν περιορίζεται στήν ύπεξάρτηση του άντικειμένου τους.

Πρόκειται γιά τή σύμπτωση όπου ενεργεί ή άμφισημία τής λέξης «έλευθερία»: Αύτην πού όταν ό ήθικολόγος τήν ιδιοποιείται μάς φαίνεται όχι μόνο άπερίσκεπτος, αλλά πάντοτε άκόμη περισσότερο άναιδής.

Άς άκούσουμε καλύτερα τόν ίδιο τόν Κάντ πού παρουσιάζει αυτή τήν άμφισημία γιά άλλη μία φορά: «Ύποθέστε», μάς λέει, «ότι κάποιος διατείνεται πώς δέν μπορεί διόλου ν' άντισταθεί στή λαγνεία του όταν εμφανίζονται τό ερώμενο άντικείμενο και ή κατάλληλη εύκαιρία: άραγε, άν τοποθετείτο μία κρεμάλα μπροστά στό σπίτι όπου του προσφέρεται αυτή ή εύκαιρία, προκειμένου νά κρεμασθεί άμέσως άφου άπολαύσει τήν ήδονή, πάλι δέν θά μπορούσε νά συγκρατήσει τήν επιθυμία του; Εύκολα μαντεύουμε τήν άπάντηση. Ρατήστε τον όμως άν δέν θεωρεί κάλλιστα έφικτό νά κατανικήσει τήν όσο-δήποτε μεγάλη άγάπη του γιά τή ζωή σέ περίπτωση πού ό ήγεμόνας του τόν διατάξει, υπό τήν άπειλή τής ίδιας άμεσης θανατικής ποινής, νά ψευδομαρτυρήσει έναντίον ενός τίμιου άνθρώπου επειδή εκείνος προτίθεται νά τόν καταστρέψει μέ άνυπόστατες προφάσεις; Ίσως δέν τολμήσει νά δεβαιώσει ότι θά έπραττε έτσι ή όχι, αλλά θά παραδεχθεί άταλάντευτα πώς κάτι τέτοιο είναι έφικτό. Κρίνει λοιπόν πώς μπορεί νά πράξει κάτι επειδή έχει συνείδηση ότι τό όφείλει, και άναγνωρίζει μέσα του τήν έλευθερία πού ειδήλλως, χωρίς τόν ήθικό νόμο, θά του είχε μείνει άγνωστη».¹⁷

Η πρώτη ύποτιθέμενη εδω άπάντηση ενός ύποκειμένου, σχετικά μέ τό όποιο έχουμε προΐδεασθεί ότι πολλά σ' αυτό γίνονται στα λόγια, μάς ύποβάλλει τή σκέψη πώς ή άπάντηση δέν άναφέρεται κατά γράμμα, παρ' όλο πού αυτό ήταν τό σημαντικό. Τούτο συμβαίνει επειδή ό Κάντ προτίμησε ν' άναθέσει τή συγγραφή της σ' ένα πρόσωπο, πού θά κινδυνεύαμε νά προσβάλλουμε τήν αϊδημοσύνη του σέ κάθε περίπτωση, γιατί σέ καμία περίπτωση δέν θά καταδεχόταν νά συμπεριφερθεί έτσι. Έννοώ εκείνον τόν ιδανικό αστό ένώπιον του όποιου ό Κάντ δηλώνει ότι ύποκλίνεται, προφανώς ένάντια στόν Φοντενέλ (Fontenelle), τόν πολύ γαλαντόμο αϊωνόβιο.¹⁸

Άπαλλάσουμε λοιπόν τόν άσωτο από τήν ένορκη κατάθεση. Όμως κάποιος φίλος του πάθους, άρκετά τυφλός, ώστε νά συνδυάζει τό πάθος μέ τό φιλότιμο, ίσως προβληματίσει τόν Κάντ, γιατί θά τόν άναγκάσει νά διαπιστώσει πώς καμία εύκαιρία δέν ώθει όρισμένους μέ μεγαλύτερη δεβαιότητα πρός τόν στόχο τους, όσο τό γεγονός ότι τους προσφέρεται μέ κίνδυνο ή και μέ τίμημα τήν κρεμάλα.

τικά μέ τό Μιλάνο, πού ό Κάρολος Ε' καί ό Φραγκίσκος Α' έμαθαν τί τούς κόστισε πού τό άντιλαμβάνονταν καί ό ένας καί ό άλλος ώς τό ίδιο αγαθό.²⁴

Πρόκειται για σαφή παραγνώριση του πώς έχει τό αντικείμενο τής έπιθυμίας.

Κάτι πού δέν μπορώ νά εισάγω εδώ παρά μόνον ύπενθυμίζοντας ό,τι διδάσκω για τήν έπιθυμία, πού πρέπει νά λέγεται έπιθυμία του "Άλλου, εφόσον είναι καταγωγικά ή έπιθυμία τής έπιθυμίας του. "Έτσι μπορούμε νά διανοηθούμε τή συμφωνία των έπιθυμιών, άν και δέν τήν θεωρούμε άκίνδυνη. Δέν είναι άκίνδυνη γιατί οι έπιθυμίες ταξιθετούνται σέ μία άλυσίδα πού μοιάζει μέ τήν πομπή των τυφλών του Μπρέγκελ: Σίγουρα ή καθεμιά έχει τό χέρι στό χέρι τής προπορευομένης, αλλά καμιά δέν ξέρει πού πάνε όλες μαζί.

Αναδρομικά, όλες έχουν όντως τήν έμπειρία ενός καθολικού κανόνα, αλλά αυτή ή έμπειρία σημαίνει ότι δέν ξέρουν τίποτε παραπάνω.

Η λύση πού θά συμφωνούσε μέ τόν πρακτικό Λόγο θά ήταν άραγε ότι κινούνται κυκλικά;

Τό βλέμμα, άκόμη και όταν λείπει, είναι πραγματικά τό κατάλληλο αντικείμενο, έν προκειμένου, για νά παρουσιάζει σέ κάθε έπιθυμία τόν καθολικό κανόνα της, καθώς τό βλέμμα ύλοποιεί τήν αίτία τής έπιθυμίας συνδέοντάς την μέ τή διαίρεση «μεταξύ κέντρου καί άπουσίας» του ύποκειμένου.

Ας άρκεσθούμε λοιπόν στό νά πούμε ότι μία πρακτική όπως ή ψυχανάλυση, πού αναγνωρίζει ότι άλήθεια του ύποκειμένου είναι ή έπιθυμία, δέν μπορεί νά παραβλέπει τά άκόλουθα, γιατί μία τέτοια παράδλεψη θά άποδείκνυε αυτό πού θά άπωθούσε.

Η ψυχανάλυση αναγνωρίζει εκ πείρας πώς άπωθούμε τήν έπιθυμία μέ άφορμή τή δυσαρέσκεια πού προκύπτει στην πορεία προς τήν ίκανοποίηση, καί πώς ή δυσαρέσκεια είναι καί ή μορφή τής ίδιας ίκανοποίησης στην έπιστροφή του άπωθόμενου.

Αν εύδαιμονία είναι τό νά άρέσκειται τό ύποκείμενο άδιάκοπα στή ζωή του, όπως τήν όρίζει κλασικότητα ή Κριτική,²⁵ προφανώς δέν είναι προσιτή σέ όποιον δέν παραιτείται τής όδου τής έπιθυμίας. Αυτή ή παραίτηση είναι ένδεχομένως ήθελήμενη, αλλά μέ τίμημα τήν άλήθεια του άνθρώπου, όπως καταδεικνύει έπαρκώς τό γεγονός ότι οι Έπικούρειοι, άν όχι καί οι Στωικοί, άποδοκιμάστηκαν σέ αναφορά μέ τό κοινό ιδεώδες. Η άταραξία τους εκθρονίζει τή σοφία τους. Τό γεγονός ότι ύποβιβάζουν τήν έπιθυμία δέν προσμετράται διόλου υπέρ τους: γιατί αυτό όχι μόνο δέν αναβαθμίζει αντίστοιχα τό Νόμο, παρά νιώθουμε, έπιγνώστως ή μή, ότι αυτός ό ύποβιβασμός τής έπιθυμίας άποτελεί κατάρριψη του Νόμου.

Ο ένόπιον ήμών Σάντ διορθώνει τόν Σαίν Ζύστ εκεί πού πρέπει. "Ότι ή εύτυχία έγινε παράγοντας τής πολιτικής δέν συνιστά έγκυρη πρόταση.²⁶ Αυτή ήταν άνέκαθεν παράγοντας τής πολιτικής, έμελλε δέ νά επαναφέρει τό στέμμα καί τά ράσα²⁷ πού συμβιδιάζονται κάλλιστα μαζί της. Νέος παράγοντας είναι ή έλευθερία του έπιθυμείν, όχι έπειδή ένέπνευσε μία επανάσταση — πάντα για μία έπιθυμία άγωνιζόμαστε καί πεθαίνουμε — αλλά έπειδή αυτή ή επανάσταση θέλει ν' άγωνίζεται για τήν έλευθερία τής έπιθυμίας.

Τούτο συνεπάγεται πώς ή επανάσταση θέλει έλεύθερο καί τό νόμο, τόσο έλεύθερο ώστε τόν θέλει χήρο, όπως ή λαιμητό-

μος,²⁸ πού σου πετάει τό κεφάλι στό καλάθι μόλις αυτό εκφράσει τό παραμικρό παράπονο επί του θέματος. "Αν τό κεφάλι του συνέχιζαν νά κατοικούν οι φαντασιώσεις του Όργκιάν,²⁹ ίσως ό Σαίν Ζύστ είχε μετατρέψει τόν Θεομιδώ³⁰ σέ θρίαμβό του.

Τό δικαίωμα στην άπόλαυση, άν αναγνωριζόταν, θά καθιστούσε στό έξής παρωχημένη περίοδο τήν κυριαρχία τής αρχής τής ήδονής. Διατυπώνοντας αυτό τό δικαίωμα, ό Σάντ μετατοπίζει για τούς πάντες τόν παλαιό άξονα τής ήθικής κατά ένα άνεπαίσθητο κλάσμα, άξονα πού δέν είναι άλλος άπό τόν έγωισμό τής εύτυχίας.

Δέν μπορούμε νά πούμε ότι ό Κάντ έσθησε κάθε άναφορά στόν έγωισμό τής εύτυχίας, άπόδειξη ή ίδια ή οικειότητα μέ τήν όποία τόν περιβάλλει καί άκόμη περισσότερο οι άπαιτήσεις πού επικαλείται όταν συνηγορεί υπέρ τής άμοιβής στόν άλλον κόσμο αλλά καί τής προόδου σέ τούτον, άπαιτήσεις πού είναι γέννημα καί θρέμμα του έγωισμού τής εύτυχίας.

Μόλις διαφανεί μία άλλη εύδαιμονία, αυτή πού κατονομάσα πρώτα, τό καθεστώς τής έπιθυμίας αλλάζει καί επιβάλλει τήν επανεξέτασή της.

"Όμως εδώ πρέπει νά κριθεί κάτι. Πόσο μακριά μās όδηγεί ό Σάντ στην έμπειρία αυτής τής άπόλαυσης, ή έστω τής άλήθειας της;

Γιατί εκείνες οι άνθρώπινες πυραμίδες, μυθώδεις άποδείξεις τής καταρρακτώδους φύσης τής άπόλαυσης, εκείνα τά συντριβάνια τής έπιθυμίας μέ τά όποία ή άπόλαυση ιριδίζει τούς περίτεχνους κήπους³¹ μās μπαρόκ λαγνείας, προκαλούν τό έρώτημα — πού δέν θά τό προκαλούσαν λιγότερο άν τήν άνέδλυξαν ως καί στόν ούρανο, άντιθέτως —: Τί είναι αυτό πού παρίσταται εδώ εκχύνον;

Τά άπρόβλεπτα κβάντα πού ποικίλλουν τό άτομο αγάπης-μίσους κοντά στό Πρόγμα άπό τό όποίο αναδύεται ό άνθρωπος μέ μία κραυγή³² έμποιούν κάτι πού, πέρα άπό κάποια όρια, δέν έχει τίποτε κοινό μέ τό έρεισμα τής έπιθυμίας μέσα στή φαντασίωση, ή όποία συγκροτείται ακριβώς άπ' αυτά τά όρια.

Ξέρουμε πώς ό Σάντ υπερέβη αυτά τά όρια στή ζωή του. Ειδάλλως μάλλον δέν θά μās έδινε αυτή τή διατομή τής φαντασίωσης του στό έργο του.

Ίσως προκλέσω εκπληξη άμφισθητώντας τί μετακινήθηκε καί στό έργο άπό τούτη τήν πραγματική έμπειρία.

Αν περιορισθούμε στό μπουντουάρ, κοντά σέ μία άρκετά ζωηρή σύνοψη των συναισθημάτων πού τρέφει μία κόρη για τή μητέρα της, ή κακία, πού ό Σάντ τής άποδίδει πολύ σωστά τήν υπερβατικότητα πού τής άνήκει, δέν μās διδάσκει έν προκειμένου τίποτα πολύ καινούργιο σχετικά μέ τίς καρδιακές μετατροπές της.

Ένα έργο πού θέλει νά είναι κακό μέ τήν έννοια τής μοχθηρότητας δέν μπορεί νά έπιτρέψει στόν έαυτό του νά είναι ποιτικά κακό, καί πρέπει νά πώ πώς ή Φιλοσοφία είναι εύλωτη σ' αυτή τήν αίχμη έπειδή έχει μία όλόκληρη πλευρά αγαθοεργίας.

Τό παρακάνει στό κήρυγμα.

Βέβαια πρόκειται για μία πραγματεία περι άγωγής των κορασίδων³³ καί ύπακούει ως τέτοια στους νόμους ενός έίδους. Έχει μέν τό πλεονέκτημα ότι άποκαλύπτει τό «σαδιστικό-πρωκτικό»³⁴ πού συσκοτίζε τό θέμα μέ τήν ψυχαναγκαστική έμμονή του κατά τούς δύο προηγούμενους αιώνες, όμως πα-

ραμένει μία πραγματεία περί άγωγής. Τό κήρυγμα είναι πλη-
κτικό γιά τό θύμα, αυτόρεσκο από μέρος του παιδαγωγού.

Η ιστορική ή καλύτερα λόγια ενημέρωση είναι άχρωμη και
προσά τής νοσταλγοΰμε έναν Λά Μότ Λέ Βαγιέ (La Mothe
Le Vayer).³⁵ Η φυσιολογία ανάγεται σέ συνταγές τροφών. Γιά
ό,τι τυχόν άφορά τή σεξουαλική άγωγή, είναι σάν νά διαβά-
ζεις σημερινό ιατρικό σύγγραμμα, αυτό τά λέει όλα.

“Αν θέλουμε νά σκανδαλίσουμε μέ μεγαλύτερη συνέπεια, θά
ταυτίσαμε τήν άνικανότητα πού χαρακτηρίζει συνήθως τήν εκ-
δίπλωση τής παιδαγωγικής πρόθεσης μέ τήν άνικανότητα έν-
άντια στήν όποία δουλεύει εδώ ή φαντασίωση: Έκείνο πού
έμποδίζει κάθε έγκυρη άναφορά των έπιπτώσεων τής εκπαί-
δευσης είναι άκριβώς ότι τά αποτελέσματα τής όφείλονται στό
άνομολόγητο μέρος τής πρόθεσής τής.

Ένα τέτοιο καρφί θά ήταν ξεκαρδιστικό, «περί των άξιέ-
παινων έπιπτώσεων τής σαδικής άνικανότητας». Δέν είναι ά-
διάφορο ότι ό Σάντ δέν τό σκέφθηκε.

Τήν έλλειψη του έπιβεβαιώνει μία άλλη, έξίσου άξιοσημείω-
τη: Τό έργο δέν μάς παρουσιάζει ποτέ τή συγκεκριμένη έπιτυ-
χία μιάς άποπλάνησης πού θά όλοκλήρωνε τή φαντασίωση:
Τήν άποπλάνηση πού θά κατέληγε στήν συναίνεση του θύμα-
τος, έστω στόν έσχατο σπασμό του, μέ τήν πρόθεση του βασα-
νιστή του ή και στήν στράτευσή του υπέρ του τελευταίου κάτω
άπό τήν έπήρεια τής συναίνεσης.

Τούτο άποδεικνύει από άλλη σκοπιά ότι ή έπιθυμία είναι
ή άλλη όψη του νόμου. Στή σαδική φαντασίωση διαπιστώνου-
με πώς τό ένα ύποστηρίζει τό άλλο. Γιά τόν Σάντ, είμαστε πά-
ντα από τή μία πλευρά, τήν καλή ή τήν κακή· είναι κάτι πού
καμία προσβολή δέν τό αλλάζει. “Αρα πρόκειται γιά τό θρίαμβο
τής άρετής: Αυτό τό παράδοξο είναι άπλώς μία άλλη μορφή
του γελοίου πού άποπνέει τό έποικοδομητικό είδος διβλίου,
ένα είδος πού ή *Ιουστίνη* έχει τόσο πολύ στό στόχαστρο, ώστε
μοιραία τό άγκαλιάζει.

Έκτός από μία μύτη πού σαλεύει, πού τή βρίσκουμε στό τέ-
λος του *Διαλόγου ενός Ιερέα και ενός έτοιμοθάνατου* (*Dialogue
d'un prêtre et d'un moribond*), έργου δημοσιευμένου μετά θά-
νατον (παραδεχθείτε πώς ένα παρόμοιο θέμα δέν έννοεί άλλες
χάρες από τήν Θεία Χάριν), αίσθανόμαστε πότε πότε στό έρ-
γο τήν έλλειψη ενός εύφυλολογηματος και, μπορώ νά πώ, γενι-
κά τήν έλλειψη του wit³⁶ εκείνου πού ό Πόουπ (Pope) είχε θε-
ωρήσει άπαραίτητο κοντά έναν αιώνα νωρίτερα.³⁷

Προφανώς αυτό λησμονιέται έξαιτίας τής εισβολής του σο-
βαροφανούς λογιωτατισμού πού βαραινεί τά γαλλικά γράμ-
ματα μετά τόν W.W.II.³⁸

“Όμως, άν και χρειάζεται κανείς γερό στομάχι γιά νά παρα-
κολουθήσει τόν Σάντ όταν πρεσβεΰει τή συκοφαντία, πρώτο
άρθρο τής ήθικότητας πού πρέπει νά θεσπιστεί στή δημοκρα-
τία του, θά προτιμούσαμε νά είχε τήν καυστικότητα ενός Ρε-
νάν. «Ήταν εύχής έργον», γράφει ό τελευταίος, «ότι ό Ή-
σοϋς δέν δρέθηκε άντιμέτωπος μέ κανέναν νόμο πού νά τιμω-
ρεί τήν προσβολή μιάς τάξης πολιτών. Οί Φαρισαίοι θά ήσαν
τότε άπαραδίαστοι». ³⁹ Και συνεχίζει: «Τά έξαίσια σκώμμα-
τά του, οί μαγικές προκλήσεις του δέν άστοχοΰσαν ποτέ. Τό
γελοίο, αυτή ή πέδη⁴⁰ πού ό Έβραίος, τέκνο των Φαρισαίων,
σέρνει καταρακωμένη δεκαοκτώ αιώνες τώρα, ύφάνθηκε ά-
πό τόν Ήσοϋ μ' ένα θεϊκό τέχνασμα. Άριστούργημα ύψιπε-
τούς χλεύης, τά βέλη του γράφηκαν διά πυρός στή σάρκα
του ύποκριτή και του άνειλικρινούς πιστού. Βέλη άσύγκριτα,
βέλη άντάξια ενός Υιού του Θεού! Μόνον ένας θεός ξέρει

νά σκοτώνει έτσι. ‘Ο Σωκράτης και ό Μολιέρος άπλώς γρα-
τίζονουν. Αυτός βυθίζει τό πύρ και τή μανία βαθιά στά
κόκαλα». ⁴¹

Αυτές οί παρατηρήσεις άντλούν δέβαια τήν άξία τους από
τή γνωστή συνέχεια, έννοΰ τό κάλεσμα του Άποστόλου από
τήν τάξη των Φαρισαίων⁴² και τόν οικουμενικό θρίαμβο των
φαρισαϊκών άρετών. Έτσι προσφέρεται ένα έπιχείρημα όμο-
λογουμένως ισχυρότερο από τή μάλλον εύτελή δικαιολόγηση,
στήν όποία άρκείται ό Σάντ όταν πλέκει τό εγκώμιο τής συκο-
φαντίας: “Οτι πάντα ό τίμιος θά τήν υπερνικά”. ⁴³

Η κοινοτοπία αυτή δέν άφαιρεί τό ζοφερό κάλλος πού εκ-
πέμπει τούτο τό μνημείο προκλήσεων. Ζοφερό κάλλος πού μαρ-
τυρεί τήν έμπειρία πού άναζητώ πίσω από τή μυθοπλασία τής
φαντασίωσης. Έμπειρία πού θά τήν πώ τραγική, γιά νά φατί-
σω εδώ τή συνθήκη τής πέρα από κάθε φόβο και έλεος. ⁴⁴

Κατάπληξη και σκότος, αυτή είναι, έν άντιθέσει προς τό εύ-
φυλόγημα, ⁴⁵ ή συζυγία πού σ' αυτές τής σκηνές μάς εκθαμ-
βώνει μέ τήν άνθρακώδη λάμψη τής.

Αυτό τό τραγικό είναι ενός είδους πού θά προσδιορισθεί
αργότερα στόν αιώνα σέ αρκετά έργα, έρωτικό μυθιστόρημα
ή θρησκευτικό δράμα. Θά τό έλεγα «τραγικό τής άνοιας», και
πριν από έμένα δέν ήταν γνωστό —εκτός από τά σχολικά
άνέκδοτα— ότι απέχει έλάχιστα από τό εύγενές τραγικό. Γιά
νά μέ έννοήσετε δείτε τήν τριλογία του Κλωντέλ. ⁴⁶ ‘Ο *Ταπει-
νωμένος πατέρας* (*Le père humilié*). (Γιά νά μέ έννοήσετε μία-
θετε έπίσης ότι κατέδειξα σ' αυτό τό έργο τά γνωρίσματα μιάς
αύθεντικότητας τραγωδίας. Χούφταλο είναι ή Μελπομένη,
μαζί μέ τήν Κλειώ, ⁴⁷ και δέν είναι σαφές ποιά θά θάψει τήν
άλλη).

Νά πού όχλοΰμαι ν' ανακρίνω τό *Σάντ, ό πλησίον μου* (*Sade,
mon prochain*)⁴⁸ του όποίου τήν επίκληση όφείλουμε στή διο-
ρατικότητα του Πιέρ Κλοσοβοσί. Μέγιστη διορατικότητα πού
τόν γλιτώνει από τής έξυπνάδες των λογίων. ⁴⁹

Βέβαια ή διακριτικότητά του του έπιβάλλει νά στεγάζει τήν
διατύπωση του υπό τήν αιγίδα μιάς παραπομπής στόν άγιο
Λάβρο (Labre). Παρά ταύτα δέν είμαι πρόθυμος νά τής προ-
σφέρω τήν ίδια σκέπη.

Μέ τά δομικά σημεία άναφοράς πού έδωσα είναι εύκολο
νά καταλάβουμε γιατί ή σαδική φαντασίωση στήνεται καλύ-
τερα επί τής χριστιανικής ήθικής παρά άλλου.

Αλλά πρέπει νά υπενθυμίσουμε ότι ό Σάντ, από τή μεριά
του, άρνείται νά είναι ό πλησίον μου· όχι γιά νά του τό άρη-
θούμε και έμεις, αλλά προκειμένου ν' άναγνωρίσουμε τό νό-
μα αυτής τής άρνησης.

Πιστεύω πώς ό Σάντ δέν συμπύπτει αρκετά μέ τήν ίδια τήν
κακία του, γιά νά συναντήσει μέσα τής τόν πλησίον του. Μοι-
ράζεται αυτό τό γνώρισμα μέ πολλούς άλλους και ειδικά μέ
τόν Φρόντ. Γιατί αυτό είναι πραγματικά ό μόνος λόγος γιά
τόν όποίο προΰδεασμένα ένίοτε όντα ύποχωροΰν μπροστά στή
χριστιανική έντολή.

Θεωρώ κρίσιμη δάσανο σχετικά μ' αυτό τό θέμα τήν άρνη-
ση τής θανατικής ποινής από τόν Σάντ, μιάς ποινής πού ή ί-
στορία τής θά άπεδείκνυε επαρκώς άν όχι τή λογική τής, πά-
ντως ότι άνήκει στα συμπαρομαρτούντα του Έλέους.

‘Ο Σάντ σταμάτησε λοιπόν εδώ, στό σημείο συμπλοκής τής
έπιθυμίας μέ τόν νόμο. Τίς τόν λίθο βαλέτω επειδή κάτι μέσα
του έμεινε δέσμο του νόμου και εκμεταλλεύθηκε έτσι τήν εύ-
καιρία — πού άναφέρει ό άγιος Παΰλος— νά είναι άμετρα ά-
μαρτωλός; “Όμως δέν προχώρησε παρά πέρα.

Δέν είναι μόνον ότι σ' αυτόν όπως στον πασαένα ή σάρξ είναι άσθενης, είναι ότι τό πνεύμα παραείναι πρόθυμο γιά νά μήν άπατάται. Τό έγκώμιο του έγκλήματος τόν ώθει μόνο σέ έμμεση όμολογία του Νόμου. Στην Διαβολή άποκαθίσταται τό ύψιστο Όν.

Άκούστε πώς εκθειάζει τήν τεχνική του, ότι εφαρμόζει εύθως ό,τι τόν έξάπτει, ενώ συνάμα νομίζει ότι έχει ξεμπερδέψει μέ τόν έσωτερικό νόμο επειδή άντικαθιστά τήν μετάνοια μέ τήν επανάληψη. Γιά νά μäs ένθαρρύνει νά τόν ακολουθήσουμε δέν έχει τί καλύτερο νά μäs προσφέρει από τήν ύπόσχεση ότι ή φύση, μαγικά, επειδή είναι γυναίκα, θά μäs παραχωρεί όλο ένα περισσότερα.

Θά ήταν λάθος άν έμπιστευόμασταν αυτό τό τυπικό όνειρο παντοδυναμίας.

Πάντως άρκει γιά νά μäs δείξει πώς δέν υπάρχει περίπτωση νά ισχύει αυτό πού υπαινίσσεται ό Π. Κλοσοδοκί — σημειώνοντας παράλληλα πώς δέν τό πιστεύει—, ότι δηλαδή ό Σάντ έφθασε τό είδος άπάθειας πού προσφέρει δήθεν «ή έβάνοδος στον κόσμο της φύσης, έν ερηγόρσει, μέσα στον κόσμο μας»⁵⁰ πού κατοικεί ή γλώσσα.

Μου άπαγόρευσα νά πώ μία λέξη σχετικά μ' αυτό πού λείπει εδώ στον Σάντ. Διαισθανθείτε αυτή τή λέξη στην κλιμάκωση της Φιλοσοφίας, από τό γεγονός ότι ή άγαπητή στους ήρωες του Μπουνιουέλ σακοράφα καλείται έν τέλει νά λύσει στή θυγατέρα ένα —έλαφρώς ασύνδετο— Penisneid.⁵¹

Όπως και νά 'ναι, φαίνεται πώς δέν κερδίσαμε τίποτα δάζοντας εδώ στην θέση της Διοτίμας τόν Ντολμανσέ,⁵² πρόσωπο πού ή κανονική όδός φαίνεται νά φοβίζει υπέρ τό δέον⁵³ και τό όποιο —τό παρατήρησε άραγε ό Σάντ;— κλείνει τήν ύπόθεση μ' ένα Μή άππου της μητρός.⁵⁴ Συφυλιδική⁵⁵ και ραμμένη, ή μητέρα μένει άπαγορευμένη. Η έτυμολογία μου γιά τήν ύποταγή του Σάντ στον Νόμο επιβεβαιώνεται.

Έχουμε λοιπόν έλάχιστα πράγματα εδώ σχετικά μέ μία πραγματεία πού θά είχε πραγματικά ως θέμα τήν έπιθυμία, ίσως στην πράξη τίποτα.

Ό,τι αναγγέλλεται σχετικώς σ' αυτή τήν εκ συντυχίας λοδοδρομηση είναι τό πολύ ένας λελογισμένος τόνος.

1. Παραληρήματα. Βλ. ΚΠΛ, Α 100, Α 126 (Σ.τ.μ.)
2. Έννοει προφανώς τή μαύρη λίθο της Μέκκας (Σ.τ.μ.)
3. Τό πέος (Σ.τ.μ.)
4. Η: παραφροσύνη, aliénation. (Σ.τ.μ.)
5. Άντιγόνη, στ. 781.
6. Βλ. *Histoire de Juliette*, εκ. Jean-Jacques Pauvert, τ. 6', σ. 196 κ.έ.
7. Έποκειμενικός δυναμισμός: Ό σωματικός θάνατος παρέχει τό άντικείμενο στην εύχή του δεύτερου θανάτου.
8. Βλ. τόν Πρόλογο του Ρενάν στις *Nouvelle études d'histoire religieuse* (*Νέες μελέτες θρησκευτικής ιστορίας*) του 1884. (E. Renan, 1823-1892, φιλόσοφος, φιλόλογος, θρησκευολόγος. Διώκεται γιά άθεία τό 1863. Σ.τ.μ.)
9. Έτοιμη κατασκευή (εδώ θά λέγαμε «έτοιματζίδικα»). Άναφέρεται στην εκθεση ως έργου τέχνης ενός ήδη κατασκευασμένου, άλλω γιά άλλο σκοπό, άντικειμένου. (Σ.τ.μ.)
10. Présidente de Montreuil. Πεθερά του Σάντ. (Σ.τ.μ.)
11. (Ό Ναπολέων Βοναπάρτης, Σ.τ.μ.) Δέν έννοώ ότι δέχομαι τό μύθο σύμφωνα μέ τόν όποιο παρενέθη προσωπικά γιά τήν κράτηση του Σάντ. Βλ. Gilbert Lély, *Vie du Marquis de Sade* (Gallimard, Παρίσι 1953-1957), τ. 6', σ. 577-580, και σημ. 1 της σελ. 580.
12. Aliénation. Έπί Ναπολέοντος θά κλεισθεί στό φρενοκομείο. (Σ.τ.μ.)

13. Χορός του *Οιδίποδος επί Κολωνών*, στ. 1225.
14. (Η: τό ένα μέσα σ' άλλο. Σ.τ.μ.) Βλ. Maurice Garçon, *L'affaire Sade*, J.-J. Pauvert, Παρίσι 1957. Παραθέτει τή συνηγορία του J. Janin από τή *Revue de Paris* του 1834, σ. 84-90. Δεύτερη παραπομπή σ. 62: 'Ό Ζ. Κοκτώ καταθέτει γραπτώς ως μάρτυρας ότι ό Σάντ είναι βαρετός, άν και πρώτα άναγνώρισε τόν φιλόσοφο και τόν ήθικολόγο.
15. Φράση πού επαναλαμβάνεται στό τέλος κάθε όμαδικής συνουσίας στον Σάντ. (Σ.τ.μ.)
16. Jouissance spinthrienne, βλ. Σουητώνιος, *Τιβέριος*, 43. (Σ.τ.μ.)
17. Barni, σ. 173. Είναι τό σχόλιο του 6' προβλήματος (Aufgabe) του γ' θεωρήματος του πρώτου κεφαλαίου της Άναλυτικής, εκδ. Vorländer, σ. 25. (ΚΠΛ, Α 54. Μεταφράσθηκε από τό πρωτότυπο μέ άποτέλεσμα όρισμένες άποκλίσεις από τό γαλλικό κείμενο. Σ.τ.μ.)
18. Βλ. σ. 253 της μτφ. Barni, σ. 90 της εκδ. Vorländer. (ΚΠΛ, Α 136 Fontenelle, 1657-1757, φιλόσοφος και ποιητής. Σ.τ.μ.)
19. Πρβλ. Ίουβενάλης 8, 84: Μήν εγκαταλείπεις τούς λόγους νά ζεις προς όφελος της ζωής. (Σ.τ.μ.)
20. Ph. Pinel, 1745-1826, κατήργησε τίς βίαιες θεραπευτικές μεθόδους ψυχασθενειών. (Σ.τ.μ.)
21. A.A. Royer-Collard, άρχίατρος του Charenton όπου κρατήθηκε ό Σάντ. (Σ.τ.μ.)
22. qui vide l'écaille. Βλ. *Κανή Διαθήκη*, Πράξεις, Θ' 18. (Σ.τ.μ.)
23. Τί θά έγγραφα σ' ένα έπίμετρο;
24. ΚΠΛ, Α 50. (Σ.τ.μ.)
25. Β' θεωρήμα του πρώτου κεφαλαίου της Άναλυτικής, στην εκδ. Vorländer, σ. 25, κάκιστα μεταφρασμένο από τόν Barni, σ. 159 (ΚΠΛ, Α 40, Σ.τ.μ.)
26. Le bonheur est une idée neuve en Europe, «ή ευτυχία είναι μία νέα ιδέα στην Ευρώπη», γνωστή φράση του Σαιν Ζύστ. (Σ.τ.μ.)
27. Le sceptre et l'encensoir, ένν. τήν Παλινόρθωση. Πρβλ. *La Philosophie*, δ.π., σ. 190: «Γάλλοι, ή Ευρώπη περιμένει νά τήν απαλλάξετε συνάμα από τό sceptre» και τό encensoir· βλ. μτφ. σ. 146. (Σ.τ.μ.)
28. Il la lui faut neuve, la Veuve par excellence· ή λέξη Veuve δήλωνε τή λαμητόμο. (Σ.τ.μ.)
29. *Organt*, 1789, πρώτο έργο του Σαιν Ζύστ, έλευθέριο ποίημα πού σατιρίζει τά έκλυτα ήθη της αύλης και περιέχει λεπτομερή περιγραφή άμαδικού διασμού μοναχών. (Σ.τ.μ.)
30. Όταν καρατομήθηκε ως πρωτεργάτης της Τρομοκρατίας. (Σ.τ.μ.)
31. Jardins d'Est. Όνομαστοί κήποι της Βίλας ντ' Έστε μέ περίφημα συντριβάνια του ισ' αι. στο Τίβολι της Ιταλίας. (Σ.τ.μ.)
32. Τό γυναικείο αιδόιο. (Σ.τ.μ.)
33. Ό Σάντ τό έπισημαίνει ρητά στον πλήρη τίτλο. (*La Philosophie dans le boudoir* ou *Les Instituteurs immoraux*, *Η Φιλοσοφία στο μπουοντουάρ ή Οι άνήθικοι παιδαγωγοί*: ό ύπότιλος δέν αναφέρεται στην μτφ. Σ.τ.μ.)
34. Β' στάδιο λιβιδινικής ανάπτυξης, 2-4 ετών, πρωτείο άφρόδευσης, έδραύωση άλγολαγνείας. (Σ.τ.μ.)
35. F. de la Mothe Le Vayer, 1588-1672, σκεπτικός, έλευθέριος, δάσκαλος του Λουδοβίκου ΙΔ'. (Σ.τ.μ.)
36. Τό γεγονός ότι ό Λ. δέν ύπογραμμίζει ως όφειλε αυτήν τή ξένη λέξη ίσως δηλώνει πρόθεση παρομοίωσης μέ τήν όμώνυμη γαλλική vit, πέος· τυπική περίπτωση εύφυλολήματος (Witz). (Σ.τ.μ.)
37. Βλ. A Pope, *The Epilogue to the Satires*, 1738. (Σ.τ.μ.)
38. World War II: Β' παγκόσμιος πόλεμος. (Σ.τ.μ.)
39. Βλ. *Vie de Jésus*, 17η εκδ., σ. 339.
40. Tunique de Nessus, χιτώνας του Νέσσου (πού σκότωσε τόν Ηρακλή) σέ μεταφορική χρήση. (Σ.τ.μ.)
41. Ό.π., σ. 346.
42. Του Παύλου. (Σ.τ.μ.)
43. *La Philosophie*, δ.π., σ. 211· μτφ. σ. 164. (Σ.τ.μ.)
44. Άναφέρεται στή νιτσεική έρμηνεία της τραγωδίας σύμφωνα μέ τήν όποία, πέρα από τήν κάθαρσι πού επιφέρει δι' έλέους και φόβου κατά τήν Πουητική του Άριστοτέλη, τό άπολλώνειο κάλλος κρύβει τή διονυσιακή σοφία του μή φύναι (πού παραθέτει παραπάνω). Βλ. Nietzsche, *Die Geburt de Tragödie*, § 3, μτφ. *Η Γέννησις της τραγω-*

δίας, Φέξης, Ἀθήνα 1912, σ. 15, πρβλ. *Zweite unzeitgemässe Betrachtung*, § 3, μτφ. *Ἱστορία καί ζωή*, Γνώση, Ἀθήνα 1993, σ. 39. (Σ.τ.μ.)

45. Είναι γνωστό ὅτι ὁ Φρόντ χρησιμοποιεῖ ὡς ἐφαλτήριο τό «Κατάπληξη καί Φῶς» τοῦ Heymans (Χάνμανς). (*Der Witz*, ὁ.π., σ. 9-10. (Σ.τ.μ.).

46. P. Claudel, 1868-1965, ποιητής καί δραματουργός θρησκευτικῆς ἐμπνεύσεως. (Σ.τ.μ.)

47. Μούσα τῆς τραγωδίας καί τῆς μουσικῆς. Μούσα τῆς ἱστορίας. (Σ.τ.μ.)

48. Μελέτη τοῦ 1974, τοῦ P. Klossowski, γεν. 1905. (Σ.τ.μ.)

49. Αὐτή ἡ φράση ἀπευθυνόταν σέ μέλλοντα ἀκαδημαϊκό, εἰδήμονα σέ πονηρίες, ὁ ὁποῖος ἀντιλαμβάνομαι πῶς ἀναγνώρισε τόν ἑαυτό του στήν ἐναρκτήρια φράση αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου.

50. Βλ. τή σημ. σ. 94 (P. Klossowski), ὁ.π.

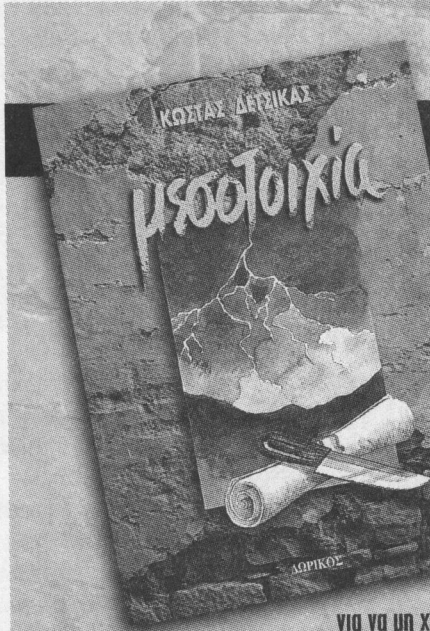
51. Φθόνος τοῦ πέους. Βλ. *La Philosophie*, ὁ.π., σ. 282· μτφ. σ. 226. (Σ.τ.μ.)

52. Διδάσκαλος τοῦ Σωκράτη στό πλατωνικό Συμπόσιο, διδάσκαλος τῆς Εὐγενίας στή Φιλοσοφία στό μουντουάρ, οἱ δύο περί ἔρωτος. (Σ.τ.μ.)

53. Συνουσιάζεται μόνο παρά φύσιν. (Σ.τ.μ.)

54. Noli tangere matrem, παραλλαγή τοῦ nol ime tangere=μή μου ἅπτου, Κατά Ἰωάννην, Κ', 17. Πρβλ. *Philosophie*, ὁ.π., σ. 287· μτφ. σ. 230. (Σ.τ.μ.)

55. Ἡ: βιασμένη· v...ée= vérolée ἢ violée, καί τά δύο ὀρθά στή συγκεκριμένη περίπτωσι. (Σ.τ.μ.)

ΚΩΣΤΑΣ ΔΕΤΣΙΚΑΣ

Μεσοιοικία

... Δεν είναι ο παπαθάνος που μουσκεύει την εικόνα του αη Γιώργη με κρασί, μπας και μεθύσει ο άγιος και λησμονήσει τα κρίματά του, μήτε ο πρόεδρος με την καθαρενουσιάνικη γραμματοσύνη του, που κυκλοφορεί με το κεφάλι χαμηλωμένο

για να μη χτυπούν στα κλωνιά τα κέρατα που στοιλίζουν το μέτωπό του από τα ξεπορίσματα της γυναίκας του. Μα είναι ο μαγευτικός κόσμος που οδηγούνται οι ήρωές του μέχρι την κάθαρση, είναι η αγάπη που ψάχνει σκιάδι να φυλαχτεί, είναι η παρουσία του κακού που στοιχειώνει καθημερινά στη μεσοιοικία του σπιτιού τους.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΔΩΡΙΚΟΣ
 Ζωοδ. Πηγής 29 106 81 Αθήνα
 Τηλ: 33 03 609 Τηλ & Fax: 33 01 866
 Πεσμαζόγλου 5 Τηλ: 32 12 641 (στοά του βιβλίου)

ΜΟΛΙΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ

Γιά μιά φούχτα δολάρια

Γιά διακόσια χιλιάδες δολάρια, μόνον, χάθηκε τό Παλίμψηστο τοῦ Ἄρχιμήδη. Εὐτυχῶς.

Δυστυχῶς, ὅμως, γιά μιά κοινή γνώμη πού, γαλουχημένη μέ ἑλληνολατρικές φανφάρες, κατέγραψε μιά ἀκόμη ἐθνική ταπείνωση.

Δυστυχῶς γιά ὅλους ὅσοι, ἐπιστήμονες, καλλιτέχνες, πολιτικοί, ΜΜΕ καί σημαντικοί παράγοντες τοῦ δημόσιου βίου, πίστεψαν ὅτι μέ τήν ἀπόκτηση τοῦ Παλίμψηστου ἢ ἑλληνική ἐπιστήμη θά μπορούσε νά μπεῖ στήν πρωτοπορία τῆς παγκόσμιας ἐπιστημονικῆς ἐρευνας γιά τά ἀρχαιοελληνικά μαθηματικά, τά ὁποῖα δικαιωματικά καί μέ πανάρχαιους τίτλους κυριότηας «μᾶς» ἀνήκουν.

Δυστυχῶς γιά τούς χορηγούς πού, προσφέροντας «ἀνιδιοτελῶς» μερικά ἑκατομμύρια, ἔχασαν τήν εὐκαιρία νά ἀναγραφοῦν γιά πάντα στίς δέλτους τῶν ἐθνικῶν εὐεργετῶν καί τῶν σωτήρων τῆς πολιτιστικῆς μας κληρονομιάς.

Δυστυχῶς γιά τό κράτος καί τό ΥΠΠΟ πού κι αὐτό ἔχασε τήν τιμή νά καταγάγει νίκη μεγάλῃ στόν ἀγῶνα ἐναντία στήν ἰδιοποίηση τοῦ πολιτισμοῦ μας ἀπό τούς ξένους.

Δυστυχῶς γιά τά ἑλληνικά ἐπιστημονικά ἐργαστήρια πού ἔχασαν τήν εὐκαιρία νά ἀποδείξουν ὅτι διαθέτουν τά μέσα, τήν πείρα καί τήν ἰκανότητα νά ἀποκαθιστοῦν φθαρμένα χειρόγραφα.

Δυστυχῶς γιά τόν δήμαρχο Ἀθηναίων πού δέν θά τοῦ δοθεῖ ἡ δυνατότητα νά στήσει ἕνα λαϊκό πανηγύρι γιά τήν ὑποδοχή τοῦ χειρογράφου στό Καλλιμάρμαρο καί τόν Νταλάρα, ἄς ποῦμε, νά ψέλνει ἀλληλοῦα γιά τήν παλιννόστηση τῆς ἐθνικῆς δόξας.

Δυστυχῶς γιά τά ΜΜΕ πού ἔχασαν ἕνα τέτοιο πιασάρικο θέμα.

Δυστυχῶς γιά τό ἴδιο τό ταλαίπωρο χειρόγραφο, πού ἀφοῦ τό διέσωσαν οἱ αἰῶνες ἀπό τή μάχη Σταυροφόρων, Σελτζούκων, Ὀθωμανῶν, Μογγόλων κι ἄλλων βαρβάρων, ἀφοῦ τό ἔκλεψαν ἀπό τή βιβλιοθήκη τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἀφοῦ φωτιά καί ὑγρασίες τό ἀκρωτηρίασαν, θά μπορούσε νά γαληνέψει ἐπιτέλους στούς κόλπους τῆς φιλοστόργου πατρίδος, ἐνῶ τώρα ποιός ξέρει πού θά τό καταχωνιάσει καί ποιά τύχη θά τοῦ ἐπιφυλάξει ὁ νέος του, ἄγνωστος ἀφέντης.

Τόσα δυστυχήματα, τόσες πολλές δυστυχίες γιά ἕνα ὀλόκληρο ἔθνος καί δέν βρέθηκαν διακόσιες χιλιάδες ψωροδολάρια! Μιζέρια. Καί εἶναι πράγματι μιζέρια ὅταν ὁ κ. Βενιζέλος, μετά τή δημοπρασία, δηλώνει ὅτι μέχρι δύο ἑκατομμύρια δολάρια θά μπορούσαμε νά πᾶμε, ἀλλά παραπάνω θά ἦταν «μία μὴ ὀρθολογική ὑπέρβαση πού δέν ἐντάσσεται οὔτε στήν πολιτική οὔτε στόν σχεδιασμό τοῦ ΥΠΠΟ». Δηλαδή σχεδιασμός καί ὀρθολογισμός εἶναι νά δίδονται 2 ἐκ. δολάρια γιά τήν ἀπόκτηση τοῦ χειρογράφου, ὄχι ὅμως καί στήν Ἐθνική Βιβλιοθήκη στήν Ἑλλάδα γιά τή συντήρηση τοῦ συνόλου σχεδόν τῶν χειρογράφων τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων. Οἱ χορηγοί ἄλλωστε δέν ἔδειξαν καμιά γαλαντομία γιά τοῦτα τά χειρόγραφα, δέν εἶχαν τό κλέος τοῦ Ἄρχιμήδη.

Εὐτυχῶς δέν ἀποκτήσαμε τό Παλίμψηστο. Ὅταν μέ τό καλό ἀποκατασταθεῖ, ἂν ἀποκατασταθεῖ, τό ἔθνος καί οἱ ἱστορικοί τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐπιστήμης μποροῦν νά προμηθευτοῦν μερικές καλές φωτοτυπίες του γιά τά περαιτέρω.

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Ένας φλογερός πρίγκιπας-μάγος

«**Ε**ίμαι ἐδῶ. / Σέ τοῦτο τ' ἀκρογιαλί δέν ἤρθα νά πεθάνω»: Φωνή ἀπό τό παρελθόν ἀλλά, τώρα πιά, καί φωνή ἀπό τόν μέλλοντά μας. Ἡ φωνή τοῦ ἐκ Κυπαρισσίας ποιητῆ Μιχάλη Κατσαροῦ, πού ὥστόσο, τυπικά, πέθανε, παρά τή θερμή του διακήρυξη. Μισόν αἰῶνα πρὶν ἢ φωνή αὐτῆ ἀκούστηκε ὑψηλή, ὀρμητικώτατη, παράφορη, ἀνένδοτα ἐλευθεριακή. Καί λογοκρίθηκε ἀπό τόν ἀριστερό πολιτικό χῶρο στόν ὁποῖο ἀπηύθυνε τήν κριτική δριμύτητά της, ἐπειδὴ ἡ ὠριμη αἵρεσή της τρόμαξε τό «ἱερατεῖο» καί τούς Σαδδουκαίους· τό ἄγγελμα πού θά μπορούσε νά διαδαστεῖ σάν σοφή προφητεία, χαρακτηρίστηκε ὕβρις καί ὀβελίστηκε. Καί πέρασε πολὺς καιρὸς ὥσπου νά λάβει τήν κάποια ἐκδίκησή της ἢ ποίηση καί μιὰ ἀπό τίς «λέξεις-πυρκαγιές» τοῦ Κατσαροῦ, τό «Ἀντισταθεῖτε», νά γίνει πρωτοσέλιδος γιγαντότιτλος (καί μάλιστα σέ ἐφημερίδες τῆς παράταξης πού τόν εἶχε λογοκρίνει), κι ὕστερα σύνθημα σέ πολιτικές ἀφίσες.

Κοινόχρηστοι ἔγιναν ἐπίσης (χωρὶς ὁμως αὐτό νά σημαίνει ὅτι ἀπέβησαν καί γνώμονας στάσης καί συμπεριφορᾶς) καί ὀρισμένοι στίχοι του, πού συνιστοῦσαν σαφεῖς καί κατεπιείγουσες προειδοποιήσεις, ὅπως τό «ἐλευθερία ἀνάπρη πάλι σοῦ τάζουν» ἢ τό «πᾶρτε μαζί σας νερό. / Τό μέλλον μας ἔχει πολλή ξηρασία». Παρ' ὅλα αὐτά, ὁ Μιχάλης Κατσαρός, ἓνας περιπατητῆς ποιητῆς τοῦ κέντρου τῆς Ἀθήνας, παρέμεινε —ποιητικά καί πολιτικά— ἓνας οἰκείος ἄγνωστος, ἓνας μᾶλλον ἀνεπιθύμητος ξένος, κυρίως ἀφ' ὅτου ἡ φλογισμένη ποίησή του πῆρε νά καίει τόν ἴδιο της τόν ἑαυτό, νά ἐξαρθρώνει τὰ στοιχεῖα της ἀναζητώντας «τό ἀρχικό πού χάθηκε», νά σκοτεινιάζει σάν χρησμός δυσερμήνευτος, πού γιά ν' ἀνοίξει καί νά σημάνει θέλει τήν ἀγάπη πρῶτα κι ὕστερα τή λογική. Συνεντεύξεις, ναί, ἔδωσε ἀρκετές· ἀλλ' ὄχι πάντοτε σέ ἀνθρώπους πού τόν νοιάζονταν καί τόν γνώριζαν πράγματι· δέν ἔλειψαν ἐκεῖνοι πού ἐπιδίωκαν νά ἀποσπάσουν ἀπό τήν ἀτίθαση ρητορεία του ἓνα λογοπαίγνιο-τίτλο, χωρὶς νά ἐνδιαφέρονται γιά τίποτε πού νά ὑπερβαίνει ἢ νά ὑπονομεύει τό σχῆμα τοῦ «συμπαθοῦς παραδοξολόγου». Ὁ ποιητῆς, ὅπως κατ' ἐπανάληψη τό ἔγραψε (σάν γιά νά τό ξεορκίσει), ἔμεινε «μόνος νά θρηνεῖ τήν πόλη / χωρὶς ἓναν ἰστό τό λάβαρο νά στήσει».

«Ἀνάμεσα στό ἀδέβαιο πλῆθος σας / θά περιφέρομαι μόνος / ἓνας φλογερός πρίγκιπας-μάγος», εἰδοποιῶσε ἀπό τό 1953 ὁ Κατσαρός μέ τό «Κατά Σαδδουκαίων», τό γενέθλιο ποίημα μιᾶς Νέας Ἀριστερᾶς πού παραμένει ἀνεύρητη. Ὅσο θά ἐνδιαφερόμαστε νά ἐτοιμάσουμε τίς «προϋποθέσεις γιά μιάν καινούργια ἀνοιξη», ἢ σκιά τοῦ πρωτοπόρου ποιητῆ θά συνεχίζει νά πλανιέται στήν πόλη. Θά συνεχίζει νά τραγουδάει, σέ χαμηλοῦς πιά τόνους, τὰ ρήματα μιᾶς ἀμφισβήτησης πού κορυφώνει τήν ἐντιμότητά της ὀρίζοντας ὡς πρῶτο μέλημά της τήν αὐτοκριτική.

Παντελής Μπουκάλας

«Η ΖΩΗ ΕΙΝΑΙ ΩΡΑΙΑ»

της Λουκίας Ρίτσαρντς

1939. 'Ο Γκουίντο, ένας χαρωπός και πολυμήχανος τύπος (τόν χαρακτήρα υποδύεται ο σκηνοθέτης της ταινίας Ρομπέρτο Μπενίνι), φτάνει μαζί με τόν φίλο του Φερούτσο στό 'Αρούτσο της Τοσκάνης για νά έρωγαστεί ώς σερβιτόρος στό ξενοδοχείο του θείου του. Καθ' όδόν γνωρίζει και έρωτεύεται κεραυνοβόλα τήν Ντόρα, μία δασκάλα. 'Η κοπέλα ανταποκρίνεται και τό σκάει μαζί του τή νύχτα τών άρραβώνων της μέ έναν φασίστα. 'Ο Γκουίντο και ή Ντόρα καθάλα στό «πράσινο» άλογο του θείου του —«ACHTUNG! Cavallo ebraico» έχουν επιπλέον γράφει πάνω στό ζώο άντισημίτες— θά τραβήξουν τό δρόμο της προσωπικής τους εϋτυχίας, ενώ κάνει τήν είσοδό της, υπό τούς ήχους ενός «όριενταλιστικού» έμβρατηρίου, ή πομπώδης τούρτα του διαλυμένου πλέον άρραβώνα πού φέρει τό πατριωτικό όνομα «τούρτα της Αιθιοπίας». (Σκηνή παραληρηματική δείγμα της πολλά υποσχόμενης σάτιρας πού δέν γύρισε τελικά ό Μπενίνι.)

'Ο Γκουίντο είναι 'Εβραίός. 'Ο Μπενίνι δέν δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα σέ αυτό τό γεγονός. 'Ο ήρωάς του ούτε αισθάνεται ούτε είναι διαφορετικός. Πάνω άπ' όλα είναι άνθρωπος: ένας έρωτευμένος άντρας. 'Επιτέλους, παρά τόν «Σίντλερ», ένα σενάριο πού άποφεύγει τίς χοντροκομμένες κατηγοριοποιήσεις. 'Ωστόσο ή μοίρα του Γκουίντο —άσχετα από τό πώς ό ίδιος νιώθει— έχει προαποφασισθεί: έντελώς αϋθαίρετα.

1943. Παραμονή τών γενεθλίων του Τζόσουα, γιού του εϋτυχοϋς Γκουίντο και της εϋτυχοϋς Ντόρας. Τά πράγματα έχουν σφίξει. 'Η πόλη θρίθει από 'Ες 'Ες, άντισημιτικές έπιγραφές και συνθήματα. 'Ο Γκουίντο έπιμένει νά άγνοεί τούς ζοφερούς οίανούς άπαντώντας στίς έρωτήσεις του γιού του μέ ύπεκφυγές. Πατέρας, θεός και γιός συλλαμβάνονται. Καθ' όδόν ό Γκουίντο καθησυχάζει τόν γιό του: πρόκειται για ένα παιχνίδι πού έχει όργανώσει για τά γενεθλιά του. 'Η Ντόρα προλαβαίνει τό τρένο μέ τό άνθρώπινο φορτίο και επιβιβάζεται οίκειοθελώς. 'Η οικογένεια φτάνει —ώρες, μέρες μετά, ποιός ξέρει;— σέ ένα στρατόπεδο εργασίας και έξόντωσης. 'Αν και πουθενά δέν αναφέρεται ρητά, πρόκειται μάλλον για τό 'Αουσβιτς-Μπιρκενάου.

'Από αυτό τό σημείο τό στόρυ γίνεται προβληματικό. 'Εκεί, στό σχεδόν άδειο από φρουρούς στρατόπεδο, οί κρατούμενοι, άτσαλάκωτοι θά έλεγε κανείς από τό ταξίδι, χωρίζονται —άντρες από έδώ, γυναίκες από εκεί— και τραβούν στό καταλύματά τους. Καμία διαλογή. Σάν παραθεριστές σέ κάμπινγκ. Οί έξηγήσεις πού έπινοεί ό Γκουίντο για νά κρύψει τή φρικτή άλήθεια από τόν Τζόσουα έξωραίζουν τήν πραγματικότητα του στρατοπέδου συγκέντρωσης. Τώρα έμείς, οί ένήλικοι θεατές, άκούμε και βλέ-

πουμε τά δρώμενα μέσα από τά μάτια και τά αυτιά του τετράχρονου. 'Ο εϋρηματικός Γκουίντο φιλτράρει τή βαρβαρότητα πριν νά γίνει άντιληπτή από τό γιό του. Τό κακό, όμως, είναι ότι ούτε έμείς πλέον τήν άντιλαμβανόμαστε. Γιατί δέν ύπάρχει. Θά ήταν άναμφισβήτητη ή τραγικότητα αυτής της ιστορίας, άν κάπου φαινόταν ή διάσταση άνάμεσα στό παραμύθι του Γκουίντο και στην πραγματικότητα. Σύμφωνοι, ή ταινία μιλά για τήν ιδιόρρυθμη άντίσταση του ήρωά της: θέλει, όσο ζει, νά έλπίζει και νά προφυλάξει τό παιδί του από τόν φυσικό και ψυχικό θάνατο. Οί θεατές γνωρίζουμε μέν από τήν ιστορία, αλλά δέν βλέπουμε στην ταινία τί ακριβώς τόν άπειλεί και ποιό είναι τό μέγεθός του.

'Ο Γκουίντο πείθει τόν δύσπιστο Τζόσουα ότι στό στρατόπεδο παίζεται ένα παιχνίδι, δεσμοφύλακες έναντιόν κρατουμένων, μέ έπαθλο ένα τεθωρακισμένο φτιαγμένο μάλιστα από τά χέρια τών αιχμαλώτων.

Κάποια στιγμή γίνεται ή διαλογή τών κρατουμένων. 'Επικεφαλής της είναι ό δρ Λέσινγκ(!), παλιός πελάτης του θείου και γνώριμος του Γκουίντο. 'Ο δρ Λέσινγκ έχει ένα κοινό πάθος μέ τόν ήρωα: τά αινίγματα. Βοηθά τόν Γκουίντο νά βελτιώσει τή θέση του ζητώντας του ένα άντάλλαγμα: τή λύση του γρίφου πού τόν βασανίζει. 'Ασυνείδητα, μιλά στον Γκουίντο για τό τέλος του: καπνός από τήν καμινάδα: έτσι καταλήγει ή άλυτη σπαζοκεφαλιά του κατά τά άλλα συμπαθοϋς δόκτωρος Λέσινγκ. 'Ηταν μπροστά στό μάτια του γιατροϋ ή λύση, αλλά αυτός δέν τήν έβλεπε... 'Αλλος ένας από αυτούς πού δέν ήξεραν τίποτα; 'Ενδιαφέρουσα, άν και διφορούμενη, ή άλληγορία του Μπενίνι. 'Αν και ό σκηνοθέτης κάνει ένα τολμηρό βήμα προς τήν άμφισβήτηση ενός ταμποϋ (μπορεί ένας ναζιστής νά είναι «συμπαθής»; 'Ισως, όταν δέν έχει άπέναντι του μή-άνθρώπους και ύπανθρώπους...), άδυνατεί νά συλλάβει τήν κτηνώδη ιδεολογία του μπόν διβέρ, εϋγενικού δόκτωρος Λέσινγκ. Είναι «καλός». Πουθενά δέν φαίνεται ότι είναι και δήμιος. Σέ αυτή τήν ταινία —συμπεραίνουμε άναπόφευκτα— οί «κακοί» τυχαία είναι ύπάκουοι στρατιώτες της ναζιστικής Γερμανίας. 'Ετσι τά 'φερε ή ζωή, ό πόλεμος, ή μοίρα κλπ. Τίποτα στην προσωπικότητά τους δέν μαρτυρεί τά άπάνθρωπα ιδανικά τους.

Στό μεταξύ ή Ντόρα ζει και βρίσκει στή γυναικεία πτέρυγα. 'Ο θεός αντίθετα κάνει «ντούς». Τήν ίδια τύχη έχουν τά άλλα παιδιά του στρατοπέδου, ή παρέα του Τζόσουα, πού πριν «βγούν από τό παιχνίδι» μιλούν στον μικρό για τούς φούρνους, τήν καμινάδα, τά κουμπιά και τά σαποϋνια. 'Ο Γκουίντο πείθει τόν άναστατωμένο Τζόσουα νά μήν πιστεύει σέ όσα άκούει. Πρόκειται άπλώς για ένα τέχνασμα τών άλλων, ώστε νά φοβηθεί και νά έγκαταλεί-

ψει τό παιχνίδι. Ὁ μόνολογος τοῦ Γκουίντο πού ἀρνεῖται τά περὶ σαπουνιῶν, κουμπιῶν καὶ ἀγνοουμένων εἶναι ἐξοργιστικός. Ἔτσι ὁ Μπενίνι, πού ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ συνέχεια τῆς ταινίας δέν εἶναι ἀρνητῆς τῆς Σόα, ἀποτολμᾷ κάτι ἐξαιρετικά παρεξηγημένο: νά προκαλέσει καὶ νά ἐλέγξει τὰ ἀνταντακλαστικά τῶν θεατῶν του. Μπράβο του.

Τό ἔργο του θά ἦταν συγκλονιστικό, ἂν ὁ Μπενίνι —πού ἐπαναπαύεται στήν «καλή του καρδιά»— δέν ἀντιμετώπιζε τελικά τὴ Σόα ὡς μία πάλι γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς καλοσύνης ἢ τῆς κακίας, ἔννοιες πολιτικά κενές καὶ ἱστορικά σκοταδιστικές.

«Εἶναι αὐτό τό σαποῦνι ὁ φίλος μας ὁ Μπαρτολομέο;», ρωτᾷ ὁ Γκουίντο τόν Τζόσουα. Ὁ μικρός δέν μπορεῖ νά ἀπαντήσει. Πῶς νά πιστέψει κάτι τέτοιο; Πῶς μπορεῖ κανεὶς νά πιστέψει κάτι τέτοιο, ὅταν ἀγνοεῖ ἢ θέλει νά ἀγνοεῖ ὅλα ὅσα προηγήθηκαν τῆς Σόα. Γιὰ τόν Μπενίνι αὐτὴ ἡ ἱστορία εἶναι ἀκατανόητη.

Ἐνῶ ὁ πόλεμος φτάνει στό τέλος του, οἱ φρουροὶ ἀρχίζουν τὴν προετοιμασία γιὰ τὴν ἐκκένωση τοῦ στρατοπέδου (καὶ τὴν πορεία θανάτου, θά ὑπέθετε κανεὶς). Ὁ Γκουίντο κρύβει τόν Τζόσουα καὶ ἀναζητεῖ τὴν Ντόρα. Τόν ἀκίνητοποιεῖ ἕνας προβολέας παρὰ τίς «κωμικές» ἀπεγνωσμένες προσπάθειές του νά ξεφύγει. Ἡ ἐξωτερικὴ του ἐμφάνιση, ἐπίτηδες, εἶναι φαιδρῆ· θυμίζει τόν Γκούφου, τόν φίλο τοῦ Μίκυ Μάους. Ἡ σκηνὴ αὐτὴ δέν εἶναι καθόλου ἀστεία.

Ἐδῶ ὁ Μπενίνι εἶναι γιὰ φτύσιμο. Μόνο ἂν ἤμαστε ναζιστές, θά βρῖσκαμε κάτι τέτοιο διασκεδαστικό. Ἐνας φρουρός τόν συλλαμβάνει. Ἐνῶ περνοῦν μπροστά ἀπὸ τὴν κρυψώνα τοῦ Τζόσουα πού παρακολουθεῖ εὐθυμνος τό «παιχνίδι», ὁ Γκουίντο διακωμωδεῖ τόν στρατιωτικό δηματισμό. Τί σχέση ἔχουν τὰ καραγκιοζιλίκια μέ τό ἼΑουσβιτς;

Ὁ στρατιώτης τόν ὀδηγεῖ σέ ἕνα ἀπόμερο σημεῖο καὶ τὸν ἐκτελεῖ. Ἄς ποῦμε ὅτι ἡ τάξη τῆς ταινίας ἀπεκατεστάθη.

Ὁ μικρός, ἀκολουθώντας τίς ἐντολές τοῦ πατέρα του, θγαίνει ἀπὸ τὴν κρυψώνα του μόνον ὅταν οἱ Ἀμερικανοί(!) ἀπελευθερώνουν τό στρατόπεδο. Ἐνας στρατιώτης ἀνεβάζει τόν πανευτυχεῖ Τζόσουα στό θεωρακισμένο του. Τό παιδί ξαναβρίσκει τὴ μητέρα του.

Ὁμολογῶ ὅτι γράφοντας γιὰ αὐτὴ τὴν ἀμφιλεγόμενη, μέτρια σκηνοθετικὴ, ταινία, τὴν ἐκτίμησα κάπως περισσότερο. Ὡστόσο δέν μπορῶ νά ἀποφύγω ὀρισμένα ἐρωτήματα.

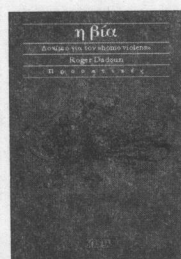
Κατανοῶ τὴν ἀπόφαση τοῦ Μπενίνι νά μὴν ἀναπαρστήσει τό στρατόπεδο καὶ τίς διαδικασίες φυσικῆς καὶ ψυχικῆς ἐξόντωσης μέ ἀπόλυτη πιστότητα. Ἀποσυναισθηματοποιεῖ ἢ ἀφαίρεση. Στὴν περίπτωση, ὅμως, τοῦ ἼΑουσβιτς, δέν εἶναι οἱ «λεπτομέρειές» του αὐτές πού τό κάνουν μοναδικό;

Ἄρκοῦν τὰ καλά μας αἰσθήματα —χονδρικά ξεχωρίζουμε τοὺς «καλοὺς» ἀπὸ τοὺς «κακοὺς» τῆς ταινίας— γιὰ νά κατανοήσουμε τό ἼΑουσβιτς;

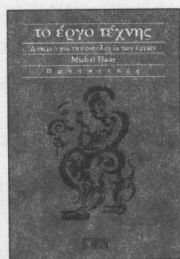
Εἶναι ἡ φαντασία τό ὄπλο μας, ἢ μᾶλλον τό ξόρκι, ἐνάντια στὴ βαρβαρότητα, δεχόμενοι ἀδασάνιστα τίς «μετατροπές» πού κάνει ὁ Γκουίντο στὴν ἱστορία: π.χ. ἡ μουσικὴ τοῦ στρατοπέδου γίνεται ἀπὸ ρέκιδιμ γιὰ τοὺς μελλοθάνατους μήνυμα στοργῆς πρὸς τὴ Ντόρα, τό τατοῦάζ ἀπὸ πειστήριο ἀφανισμού τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστασης σέ ἀπόδειξη συμμετοχῆς στό «παιχνίδι». Δηλαδή μετάθεση· ὅπως συμβαίνει στὰ ὄνειρα. Μετάθεση ὅμως ταυτόχρονα δέν σημαίνει ἀρνηση καὶ ἀπόθηση; Μήπως τελικά αὐτό διακυβεύεται;

ΕΚΔΟΣΕΙΣ SCRIPTA

Π Ρ Ο Ο Π Τ Ι Κ Ε Σ

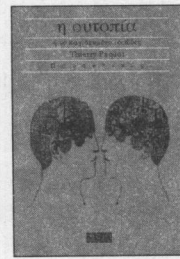
ROGER DADOUN
Η ΒΙΑ

MICHEL HAAR
ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΕΧΝΗΣ

ALAIN BADIOU
Η ΗΘΙΚΗ

THIERRY PAQUOT
Η ΟΥΤΟΠΙΑ

SCRIPTA

ΑΣΚΛΗΠΙΟΥ 10 106 80 ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ: 3616 528 FAX: 3616 529

ΣΚΗΝΕΣ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

ἢ Ὁ θρίαμβος τοῦ ἱστορικοῦ μας ὕλισμοῦ
(μιά λανθάνουσα ποιητική σύνθεση τοῦ Ἀνδρέα Ἐμπειρίκου)¹

τοῦ Γιώργη Γιατρομανωλάκη

Στά κατάλοιπα τοῦ Ἀνδρέα Ἐμπειρίκου, ἀνάμεσα σέ ποιήματα τῆς πρὶν ἀπὸ τὴν Ὑψικάμινο ἐποχῆς, δηλαδή πρὶν ἀπὸ τὸ 1935, βρέθηκαν 29 λυτές κόλλες ἀναφορᾶς, χωρὶς ἀρίθμηση, πού περιέχουν ὀρισμένα ποιητικά σχεδιάσματα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάσταση καὶ τὸ ὄραμα τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἄν ἐξαιρέσουμε ἓνα μικρὸ ἄτιτλο ποίημα, κανένα ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ποιητικά σχεδιάσματα δέν φαίνεται νὰ ἔχει ὀριστικά περατωθεῖ, μολονότι εἶναι προφανές, ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν σχετικῶν παραλλαγῶν, ὅτι τὸ θέμα ἀπασχόλησε ἀρκετὰ τὸν ποιητὴ. Τὰ ποιητικά σχεδιάσματα πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν πρὶν ἀπὸ τὸ 1935. Αὐτὸ τουλάχιστον φαίνεται νὰ προκύπτει ἀπὸ τὴ χρονολογία «Ἀθήνα 1933» πού σημειώνεται κάτω ἀπὸ τὸ ἄτιτλο ποίημα. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν τεχνικὴ τους τὰ ποιήματα δέν εἶναι ὑπερρεαλιστικοῦ τύπου, ἀλλὰ σαφέστατα προοιωνίζονται τὴ μελλοντικὴ γραφὴ τοῦ Ἐμπειρίκου. Αὐτὸ ἄλλωστε συμβαίνει καὶ μὲ μιά μεγάλη ὁμάδα ποιημάτων αὐτῆς τῆς ἐποχῆς (αὐτὰ πού ὁ Ἐλύτης ἔχει ἀποκαλέσει «παλαμικά»), τὰ ὁποῖα πρόκειται νὰ δημοσιευθοῦν σύντομα.²

Εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολο νὰ παρακολουθήσουμε μέ δεβαιότητα τὴν πορεία αὐτῆς τῆς σύνθεσης (ὅλα τὰ σχεδιάσματα φαίνονται νὰ ἀποτελοῦν ἀνολοκλήρωτα μέρη μιᾶς ἀνολοκλήρωτης σύνθεσης) καὶ ἐπειδὴ οἱ λυτές κόλλες δέν ἀριθμοῦνται (μόνο δύο φέρουν τοὺς ἀριθμοὺς 2 καὶ 6 ἀντίστοιχα) καὶ (κυρίως) ἐπειδὴ ὑπάρχουν κοινοὶ στίχοι ἢ κοινά θέματα πού κυκλοφοροῦν σέ διαφορετικὰ σχεδιάσματα. Ἐπομένως κάθε προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνασύσταση τῆς πιθανῆς πορείας τῆς σύνθεσης καὶ γιὰ τὸν ὀρισμὸ τῆς τελικῆς τῆς μορφῆς στηρίζεται πάνω σέ ὑποθέσεις. Ἄς δοῦμε πρῶτα τὰ στοιχεῖα:

Ἡ σύνθεση φαίνεται νὰ ξεκινᾷ ἀπὸ ἓνα ποίημα (ἄς τὸ ὀνομάσουμε Σχεδιάσμα 1 (Σ1) μέ τὸν τίτλο «Σύματα»). Τὸ ποίημα αὐτὸ περιέχεται σέ δύο κόλλες καὶ ἀναπτύσσεται σέ 8 (!) παραλλαγές, πού κυμαίνονται ἀπὸ τρεῖς ἕως δέκα στίχους. Ἐδῶ δημοσιεύουμε τὴν πληρέστερη παραλλαγή.

Σύματα

Ἄραδα ἀράδα στύλοι τηλεγράφου
Καὶ στρατιῆς προλεταρίων λυτρωμένων
Καὶ τὸ τραγούδι τῶν συρμάτων
Πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ τῆς γῆς ἀνθρώπους
Πού τόσον καιρὸ τὴν ὥρα τούτη περιμένουν

Λένε τὸ θαῦμα τῶν θαυμάτων
Χαρά σέ σᾶς τὰ παλληκάρια
Ψυχές καὶ χέρια τόσης πάλης
Πού πίνετε αἷμα καθὼς πίνουν γάλα
Ντριτᾶ³ ἀπ' τίς ρῶγες τῆς ζωῆς καὶ τῆς Μανίας

Στὴ συνέχεια μέρος τοῦ ποιήματος φαίνεται νὰ «μεταφέρεται» σέ ἓνα νέο σχεδιάσμα (Σ2) πού ἔχει τίτλο τὸ «Τὸ Κόκκινο Τραγούδι». Τὸ σχεδιάσμα διασῶζεται σέ τέσσερις παραλλαγές τῆς μιᾶς σελίδας καθεμιά. Ἐδῶ δημοσιεύεται ἡ πληρέστερη.

Τό Κόκκινο Τραγούδι

Διπλοί σκοποί και τιναγμένα μπράτσα
Πρός τήν ανατολή τῶν γαύρων ἐρυθρημάτων
Τῆς νίκης τὰ σαλπίσματα ἐντός κι ἐκτός τῆς πόλης
Ὅταν περνοῦν τὰ τάνκς και ὅταν κροτοῦν τὰ πολυβόλα
Στούς δρόμους τῶν ὁδοφραγμάτων.

Ἐδῶ νεκροί κι ἐκεῖ μπουνκάλες μέ σαμπάνια
Γαρίδες, νίτικα,⁴ φυσίγγια και καμόνια
Περίστροφα, μετάξια, προκηρύξεις κι ἀνεμώνες
Και ἀνάμιχτες κραυγές ἀπό χαρές και πόνους.

Θεέ μου τί μεγάλο πανηγύρι
Στό θαῦμα τοῦτο τῶν θαυμάτων
Κορίτσια τοῦ λαοῦ μέ τήν χαρά τους
Γυμνή στά γυμνά στήθη τους
Και μ' αἵματα σίς γάμπες
Χορεύουν στά συντρίμματα τῶν ἰνδαλμάτων.

Ἄράδα-ἀράδα στύλοι τηλεγράφου
Και στρατιές προλεταρίων λυτρωμένων
Και πάνω στά συντρίμματα τῶν ἰνδαλμάτων

Γιά τούς ἀπανταχοῦ τῆς γῆς συντρόφους
Πού τόσον καιρό τήν ὥρα τούτη περιμένουν
Τό ξαφνικό τραγούδι τῶν συρμάτων.

Ἡ συνέχεια τῆς προσπάθειας εἶναι ἐξίσου ἐνδιαφέρουσα καθώς τὰ προηγούμενα σχεδιάσματα πάνε νά καταλήξουν σέ ἕνα νέο Σχεδιάσμα (Σ 3) πού ἀναπτύσσεται σέ δύο σελίδες μέ τόν τίτλο «Χορδή».

Χορδή

Διπλοί σκοποί και τιναγμένα μπράτσα
Πρός τήν ανατολή τῶν γαύρων ἐρυθρημάτων
Τοῦ τύφου (sic) τὰ σαλπίσματα ἐντός τοῦ κόσμου
Ὅταν περνοῦν χοροί μαινάδων τῶν ἀπόκρῳ
Και παρὰ κάτω

Ἄράδα ἀράδα στύλοι τηλεγράφου
Και στρατιές προλεταρίων πεινασμένων
Ἀλλάγμα θεέ τί πανηγύρι
Στούς δρόμους τῶν ὁδοφραγμάτων.
Ἐδῶ νεκροί ἐκεῖ μπουνκάλια μέ σαμπάνια
Γαρίδες νίτικα ἐλιές πεπόνια
Σπαγγέτα μελιτζάνες και ραδίκια
Ὅλα τὰ πράσα τὰ καρότα τὰ μανιτάρια
Χαντζάρια ταυρομάχων κι ἀνεμώνες
Κορίτσια τοῦ λαοῦ μέ τὰ μαλλιά τους
Γυμνά στά γυμνά στήθη σίς μασχάλες
Πατοῦν ἐπί πτωμάτων
Μέσ' στό γιουρούσι τῆς σφαγῆς τῶν ἰνδαλμάτων
Δόξα σέ σᾶς τὰ παλληκάρια
Τά ψάρια τὰ λεπίδια τόσης πάλης
Δόξα τῆς ἐπαναστάσεως
Δόξα στή βάρδια
Τήν ἐνδοξη τήν κόκκινη
Τά βράδια

Τοῦ ἀπάντεχον βραδιοῦ πού λέγεται μεγάλο
Μεγάλο βράδι και χαρά

Τῆς παγκόσμιας ἐπανάστασης τό δῆμα
Νικάει τὰ σκοτάδια και τίς βάρκες
Τῶν τρωγμῶν τῆς ἐκκλησίας
Πού σέρπουν στά σοκάκια λάου-λάου
Γυρεύοντας μία στέγη λίγο σπάγγο
Ψωμί μπαγιατίκο
Ἐρινύες και Ἐλπίδα
Ματαίως στά προσχώματα τοῦ χρόνου
Στή λησμονιά στήν πίκρα τοῦ θανάτου
Μέσ' στά κανόνια τ' ἀποφάγια και τ' ἀμάξια
Πού σέρνουν τούς ἀστούς στήν καρμανιόλα
Δόξα χαρά κι ἀπάνω δρόμος
Τοῦ λυτρωμοῦ τοῦ σύματος τῆς γενετρίας
Πού ξετυλίγεται και πάει στά πηγάρια τῆς ἡδονῆς
Δόξα στούς πίθηκους και στούς ἀνθρώπους
Πού ἤπιαν αἶμα κι ἄρμεξαν τό γάλα
Ἀπό τὰ στήθη τῆς Ζωῆς και τῆς Μανίας.

Σέ τοῦτο τό σημεῖο τῆς ἐργασίας του ὁ Ἐμπειρικός ἀποφασίζει (ὅπως φαίνεται) νά προδῆ σέ μία μεγαλύτερη σύνθεση, πού ὀνομάζει «Σκηνές μελλοντικῶν γεγονότων» (Σ 4). Πρόκειται γιά ἕνα ἐκτενές ἀφηγηματικό ποίημα, ἀπό τό ὅποιο σώζονται πέντε παραλλαγές σέ ἔξι σελίδες. Ἡ παραλλαγή πού δημοσιεύουμε ἀναπτύσσεται σέ δύο σελίδες και εἶναι ἡ πληρέστερη.

Σκηνές μελλοντικῶν γεγονότων

Διπλοί σκοποί και τιναγμένα μπράτσα
Πρός τήν ανατολή τῶν γαύρων ἐρυθρημάτων
Τοῦ πάθους τὰ σαλπίσματα ἐντός κι ἐκτός τῆς πόλης
Ὅταν περνοῦν τὰ τάνκς και ὅταν κροτοῦν τὰ πολυβόλα
Στούς δρόμους τῶν ὁδοφραγμάτων.

Ἐδῶ νεκροί κι ἐκεῖ μπουνκάλες μέ σαμπάνια
Γαρίδες, νίτικα κι ἐλιές και πράσα και πεπόνια
Περίστροφα και ξιφολόχες, τουφέκια κι ἀνεμώνες
Και ἀνάμιχτες κραυγές ἀπό χαρές και πόνους.

Θεέ μου τί μεγάλο πανηγύρι.
Γυναῖκες τοῦ λαοῦ μέ τήν χαρά τους
Γυμνή στά γυμνά στήθη τους
Και μ' αἵματα σίς γάμπες
Πατοῦν ἐπί πτωμάτων
Και- ὦ ξαφνικό ἀλλάγμα—
Χορεύουν στά συντρίμματα τῶν ἰνδαλμάτων.

Και τώρα συνεχῶς
Ἐκπέμπει ὁ κεντρικός σταθμός
Κύματα χαρμόσυνα ἀσυρμάτου
Πού πᾶν τό μήνυμα σ' ὄλη τή γῆ
Και σ' ὄλους, σ' ὄλους, σ' ὄλους
Τό μέγα μήνυμα τῆς παγκόσμιας ἐπανάστασης
Και τῆς νίκης τοῦ προλεταριάτου.
Κι ἀκόμα ἐκπέμπει ὁ σταθμός
Πρός τὰ μέτωπα τῶν ἱμπεριαλιστικῶν και ἀντισοβιετικῶν
πολέμων τῆς μπουρζουαζίας

Καί πρὸς τὰ ἐπὶ σφαγὴν μαρτυρικά παιδιὰ τῶν ἐργατῶν
καί χωρικῶν
Τίς ἐντολές τοῦ κεντρικοῦ τῆς ἐπανάστασης κομιτάτου:
«Εἰρήνη ἀμέσως
Τῆ γῆ στοὺς χωρικούς
Κατάσχεση τῶν περιουσιῶν
Ὅλη τὴν ἐξουσία στ' ἀπανταχοῦ τῆς γῆς σοσιέτ
/ τῶν ἐργατῶν
Καί σ' ὅποιον ἀντισταθεῖ ποινὴ θανάτου».

Καί ἀπὸ τὸ Λενινγκράδ ὡς τὴν Κοιμαία
Καί ἀπὸ τὸ Βλαδιβοστόκ στὴ Μόσχα
Γιορτάζουνε τὰ πλήθη τῆς δοξασμένης ΕΣΣΔ
Ἐνῶ στὴν Κόκκινη πλατεία κι ἀπέναντι στοῦ μανσωλεῖο
/ τοῦ Λένιν
Ὁ πρόεδρος τῶν ἐπιτρόπων τοῦ λαοῦ τῶν πρώτων
/ μπολσεβίκων
Χαιρετίζει μπρὸς στοῦ μικρόφωνο τὴν κομμουνιστικὴ
/ ἐπανάσταση ὄλων τῶν χωρῶν
Καί λέγει καθὼς περνοῦν οἱ κόκκινες στρατιές
/ πού ξεκινοῦν γιὰ τὴν Ἀσία καὶ τὴν Εὐρώπη
Λέγει πὼς σέ λίγο πιά στὸν χάρτη
Δέν θά ὑπάρχει μεταξύ τῆς ἐλευθέρως ΕΣΣΔ
Καί τοῦ ὑπόλοιπου κόσμου
Καμία διαφορὰ
Καί δέν ξεχνᾷ νὰ χαιρετίσει μ' εὐγνωμοσύνη καὶ μέ
/ συγκίνηση θαθεῖα
Τὴν ἱερὴ τὴ μνήμη τοῦ πατέρα μας Λένιν
Καί τῶν πάμπολων ἡρώων τοῦ Ὀκτώβρη τοῦ 1917
Τῶν ὁποίων δέν πήγανε στοῦ βρόντο οἱ θυσίες καὶ οἱ κόπο
Καί καθὼς μιλά ὁ πρόεδρος
Περνοῦν κι ὄλο περνοῦν οἱ κόκκινες στρατιές πού ξεκινοῦν
γιὰ τὴν Ἀσία καὶ τὴν Εὐρώπη.

Ἐκτός ἀπὸ τίς παραπάνω σκηνές τῶν «μελλοντικῶν γεγο-
νότων» διασώζονται στίς λυτές σελίδες ἄλλες δύο. Ἡ πρώτη⁵
«σκηνὴ» (Σ 5) ἔχει θέμα τὰ ἐπαναστατικά λαϊκὰ δικαστήρια
(ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς, κατὰ τραγικὴ εἰρωνεία, θά ἀντιμετωπίσει
ἓνα παρόμοιο δικαστήριο λίγα χρόνια ἀργότερα) καὶ ἡ δεύτε-
ρη συνδυάζει τὰ λαϊκὰ δικαστήρια μέ τὴ δουλειὰ τοῦ ναυπη-
γείου.⁶ Ἡ πρώτη σκηνὴ ἀναπτύσσεται σέ πέντε (5) παραλλα-
γές σέ τρεῖς (3) σελίδες.

Μέσα στοῦ δικαστήριο τοῦ τόπου (τό πρῶην χρηματιστήριο)
Δικάζονται ἀναρίθμητοι ἐχθροὶ τοῦ προλεταριάτου
Κι οἱ νόστιμες γυναῖκες τους
Ποῦ ἄλλοτε κοιμόντουσαν μέ τοὺς πλούσιους ἐπὶ ἀμοιβῆ
Ὁρκίζονται μέ ψιθυρίσματα ἀγωνίας νὰ κοιμηθοῦν μ'
ἓναν ἐργάτη ἢ δικαστὴ
Ἄν θά τοὺς κάμη τό ἄλφα ἢ τό θῆτα χατίρι μέχρι τέλους
Εἶναι, βλέπετε, μέ τό παρελθόν δεμένες
Κι ἔχουνε τόσο συνηθίσει ἀπὸ παζάρι κι ἐκμετάλλευση
Ποῦ ἀκόμα δέν καταλαβαίνουν οἱ καημένες
Πὼς κι ἡ ἀγάπη λεφτερώθηκε ἐπιτέλους.

Ἡ δευτέρη Σκηνή (Σ 6) ἀναπτύσσεται σέ δύο παραλλαγές
καὶ καταλαμβάνει τρεῖς σελίδες.⁷

Στὸ ἐργοστάσιο πού γνώρισε τοὺς τόσους ἀπεργούς
Σάν λειτουργία λειτουργοῦν τὰ ἐργαλεῖα χαρωπά

Ὅχι ἀγγορεία μά εὐθυμη δουλειὰ
Καί λένε ξέροντας πὼς εἶναι δική (τους) ἡ ἐργασία
Οἱ ἐργάτες λένε τό χαρούμενο τραγοῦδι τοῦ ζουμπᾶ⁸

Κκ ἓνας λεβητοποιός δυὸ μέρες τώρα δικαστὴς
Ἄνάμεσα σέ δυὸ δίκες
Σηκώνεται νὰ πάει νὰ κατοικήσει
Κι ὡς ξανακάθεται προσμένοντας νὰ προσαχθῆ
Κάποια κυρὰ τῆς ἀριστοκρατίας
Χτυπάει τὸ χέρι στοῦ τραπέζι
Καί λέει τὸ τραγουδάκι τοῦ ζουμπᾶ χαμογελώντας
«Χτύπα ζουμπᾶ, βαρὺδουπε ζουμπᾶ
Χτύπα καὶ τρύπησε τὴ λαμαρίνα
Τὸ μαντικᾶπι δύθισε στὴν ἀτσαλένια παρθενιά της
Τόσο θαθεῖα κι ἀρσενικά
Μέ γειὰ ζουμπᾶ καὶ μέ χαρὰ
Ποῦ νὰ περάσης πέρα-πέρα
Ἴντσα πρὸς Ἴντσα γάζωσέ την
Βαρὺδουπε ζουμπᾶ».

Τὸ ἐπόμενο Σχεδιάσμα (Σ 7), μέ τό ὅποιο φαίνεται νὰ κλει-
νει ἡ σύνθεση ἀπασχόλησε τὸν ποιητὴ σέ ἔξι παραλλαγές. Δη-
μοσιεύουμε τὴν πληρέστερη.

Χαρὰ σέ σᾶς τὰ παλληκάρια
Ψυχές καὶ χέρια τόσης πάλης
Ποῦ σηκωθήκατε σάν φλόγες
Κι ἀπ' τὰ σκοτάδια θγάλατε τὴ Νίκη
Χαρὰ σέ σᾶς τὰ παλληκάρια!

Ὡ τῆς παγκόσμιας ἐπανάστασης τό δῆμα
Πρὸς τὴν κατάκτηση τοῦ χαρωποῦ μας οὐρανοῦ!
Μέσ' στὰ σκιρτήματα τῆς βιολογίας τοῦ ἀνθρώπου
Ὁ θρίαμβος τοῦ ἱστορικοῦ μας ὕλισμοῦ

Δόξα χαρὰ καὶ ἀπάνω δρόμος
Ποῦ ξετυλίγεται καὶ πάει πρὸς τοὺς αἰῶνες
Ἀπάνω στὰ γκρεμίσματα τοῦ δίκαιου χαλασμοῦ
Πρὸς τοὺς αἰῶνες τῆς ζωῆς μιᾶς ἄνευ τάξεων κοινωνίας
Σάν ὕμνο τῆς δημιουργίας
Ἡ πίστη τοῦ Κομμουνισμοῦ.

Τὸ μικρὸ ἄτιτλο ποίημα τοῦ 1933 δέν φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ
μέρος ἢ σχεδιάσμα τῆς σύνθεσης πού ετοίμαζε (ἀλλὰ σὺδέπο-
τε ὀλοκλήρωσε) ὁ Ἐμπειρικός. Ὅμως τό θέμα καὶ ὁ τόνος του
δείχνει καλύτερα ἀπὸ ὅποιοδήποτε Σχεδιάσμα τίς ιδεολογι-
κές ἀπόψεις τοῦ ποιητῆ τὰ χρόνια αὐτά καὶ τὴν (ρομαντικὴ
γιὰ μᾶς, ἐνδεχομένως) πίστη του στίς ιδέες τῆς Ὀκτωβριανῆς
Ἐπανάστασης.

Τώρα
Τώρα εὐθύς
Τώρα ἀμέσως
Τώρα πάντα
Τώρα κάθε μέρα
Τώρα κάθε στιγμή
Δηλαδή τώρα —αἰωνίως—
Τώρα πότερο παρά ποτέ
Τώρα εὐθύς

Τώρα άμέσως
 Τώρα σάν πεφταστέρι
 Τώρα σάν μαχαιριά
 Τώρα σάν έκπυροσκόρτηση
 Τώρα σάν έκσπερμάτωση
 Τώρα σάν ξαφνικό ραγάνι⁹
 Τώρα και πάντα και στους αιώνες των αιώνων
 Προλετάριοι όλου του κόσμου ένωθειτε!

Η δημοσίευση των «όκτωβριανών» ποιημάτων του Έμπειρικού έχει πρωτίστως χαρακτήρα ιστορικο-φιλολογικό.¹⁰ Αυτό δέν σημαίνει ότι τά ποιήματα δέν δηλώνουν και τό πολιτικό του πιστεύω αυτήν τήν εποχή ή ότι (ύπερκερώντας μάλιστα άριστερούς ποιητές τής εποχής του) συνθέτει αυτόν τόν ύμνο για τήν Οκτωβριανή Έπανάσταση, χωρίς νά τό πιστεύει. Κάθε άλλο μάλιστα. Ο ποιητής ποτέ δέν έπαψε νά συγκινείται από τή Ρώσικη Έπανάσταση και τά δράματά της, άκόμη και πολύ μετά τήν περιπέτεια του 1944, όταν συλλαμβάνεται ως όμηρος από τους άνδρες του Ε.Λ.Α.Σ. και οδηγείται μαζί με άλλους στά Κρώρα.¹¹ Αναμφίβολα λοιπόν τά ποιήματα αυτά έκφράζουν τήν άληθινή συγκίνηση του Έμπειρικού για τήν Έπανάσταση, άσχέτως, άν άργότερα άπογοητευμένος από τά ίδια τά πράγματα, αλλάζει στάση άπέναντι στην πρακτική του κομμουνισμού. Η σημασία τους έπομένως και ή έρμηνεία τους δέν μπορεί παρά νά σχετίζεται με τήν χρονική περίοδο που γράφονται και όπωσδήποτε με τίς πολιτικές, κοινωνικές αλλά και καλλιτεχνικές τάσεις αυτών των χρόνων. Ας δούμε πρώτα τά σχετικά με τόν Έμπειρικό.

Είναι γνωστόν ότι σε μία συνέντευξή του (Ηριδανός, 4, 1976, σελ. 14) ο Έμπειρικός δηλώνει ότι «παλαιότερα είχα άπόλυτα προσχωρήσει στον μαρξισμόν. Είχα βαθύτατα συγκινηθεί άπό τήν Ρωσική έπανάσταση (...) Τόν άπεκήρυξα, διότι όπως άπεδείχθη εις τήν Ρωσίαν, ή άπελευθέρωσις του κόσμου δέν γίνεται μόνο με τήν πάλη των τάξεων και ούτε μόνον άπό τό προλεταριάτο, αλλά πώς άνθρωπος όφείλει νά μάχεται και νά ύποσκάπτει τά θεμέλια των "καλώς κειμένων"». Είναι επίσης γνωστόν ότι τό 1935 παραιτήθηκε άπό τήν οικογενειακή έπιχείρηση των ναυπηγείων. «Τό 1931», λέει στην ίδια συνέντευξη, «έπέστρεψα εις τήν Έλλάδα, όπου και εργάσθηκα μέσα σε μίαν οικογενειακήν έπιχείρησιν, σε ναυπηγείο. Τό 1935 παραιτήθηκα άπό τήν θέση μου αυτήν, του διευθυντού. Λίγο πριν, είχαν λάβει χώρα άπεργίες και όρθήκα σε δύσκολη θέση. Διότι ναι μέν δέν ήθελα νά φανώ άσυνεπής στις ιδέες μου, άφ' έτέρου όμως δέν ήθελα νά δυσαρεστήσω τόν πατέρα μου προς τόν όποιον έτρεφα μεγάλην εύγνωμοσύνη. Παραιτήθηκα και άφοσιώθηκα όριστικώς στην λογοτεχνίαν και τήν ψυχανάλυσιν». Η Ύψικάμινος κυκλοφορεί σε 200 αντίτυπα τόν Μάρτιο του 1935. Έξαντλείται, «όχι άπό ένδιαφέρον», όπως λέει στην ίδια συνέντευξη, «άλλά διότι έθεωρήθη βιβλίον σκανδαλώδες, γραμμένο άπό έναν παράφρονα».

Τήν ίδια εποχή στην Γαλλία οι σχέσεις του Γαλλικού Κ.Κ. και των ύπερρεαλιστών και ειδικά του Μπρετόν και τής παρέας του δέν είναι καθόλου καλές.¹² Τέλος του 1933 διαγράφονται άπό τό Κ.Κ.Γ. οι Μπρετόν, Έλυάρ και Κρεβέλ¹³ για τήν αντίθεσή τους άπέναντι σε όρισμένες πρωτοβουλίες των κομμουνιστών, και αρχίζουν νά δρούν ως πολιτικά πρόσωπα άπαλλαγμένα άπό τήν έπιρροή τής Τρίτης Διεθνούς. Στά μέσα του 1934 πραγματοποιείται στην Μόσχα τό Πρώτο Συνέδριο των Σοβιετικών Συγγραφέων όπου διατυπώνονται για πρώτη

φορά οι θεωρίες του Ζνάνοφ και Ράντεκ σχετικά με τό «κοινωνικό ρεαλισμό» και καταδικάζεται κάθε μορφή «μοντερνισμού». ¹⁴ Ένα χρόνο μετά όργανώνεται στό Παρίσι (στό πλαίσιο τής γαλλοσοβιετικής συμφωνίας για άμοιβαία ύποστήριξη σε περίπτωση πολέμου) τό «Συνέδριο των συγγραφέων για τήν προάσπιση τής κουλτούρας». Από τό Συνέδριο αυτό άποκλείεται ο Μπρετόν και οι φίλοι του με άποτέλεσμα νά δημιουργηθεί νέα μεγάλη άναστάτωση στους κύκλους των (όρθόδοξων) ύπερρεαλιστών και των κομμουνιστών και νά προκληθεί όριστική ρήξη άνάμεσα στις δύο ομάδες. Οι ύπερρεαλιστές (σε μία μπροσούρα τους)¹⁵ δηλώνουν ότι δέν είναι διατεθειμένοι «νά δεχτούν άνεξέλεγκτα τήν τωρινή γραμμή τής Κομμουνιστικής Διεθνούς και νά έπικροτήσουν a priori τους τρόπους εφαρμογής της» και έκφράζουν τή δυσπιστία τους τόσο άπέναντι στο καθεστώς τής Ρωσίας όσο και στον ήγέτη του. Καθιστούν όμως σαφές ότι μολοντί ή ρήξη τους με τό Κ.Κ. τής ΕΣΣΔ και τό Γαλλικό ΚΚ. είναι όριστική, τούτο δέν σημαίνει ότι έρχονται σε ρήξη με τήν Έπανάσταση.

Δέν ύπάρχει άμφιβολία ότι ο Έμπειρικός παρακολουθεί με ένδιαφέρον τά τεκταινόμενα στην Γαλλία και ειδικά όσα άφορούν τόν Μπρετόν, με τόν όποιο γνωρίζεται άρκετά καλά. Είναι επίσης βέβαιο ότι μετά τό Συνέδριο των Σοβιετικών Συγγραφέων στην Μόσχα βαραίνει τό κλίμα για τους Έλληνες μοντερνιστές, καθώς πληθαίνουν τώρα οι έπιθέσεις από δεξιά και άριστερά.¹⁶ Πώς άντιδρά σε όλα αυτά ο Έμπειρικός; Μέ τήν όλόψυχη συμπαράστασή του στον όρθόδοξο ύπερρεαλισμό και τήν άφοσίωσή του στην ψυχαναλυτική θεωρία και στα δράματα του διαλεκτικού ύλισμου, παρά τό γεγονός ότι οι Γάλλοι όμοιόδεάτες του (φυσικά και ο Μπρετόν, όπως είδαμε) έχουν άποκηρύξει τήν Τρίτη Διεθνή. Τούτο φαίνεται καθαρά άπό ένα σχέδιο τηλεγραφήματος που ο Έμπειρικός άπευθύνει στον Μπρετόν τόν Μάιο του 1935 (τό τηλεγράφημα διασώθηκε στα κατάλοιπα του ποιητή). Δέν γνωρίζουμε άν τό τηλεγράφημα αυτό στάληκε και έφθασε τελικά στον προορισμό του. Πιθανώς ναι, άν κρίνουμε άπό τό γεγονός ότι ο Έμπειρικός μετρά τίς λέξεις του και τίς θγάζει 48! Όμως χωρίς άμφιβολία τό τηλεγράφημα δείχνει καθαρά τίς πολιτικές άπόψεις του ποιητή τήν εποχή αυτή και φωτίζει άπό μία άλλη πλευρά τά Σχεδιάσματα τής άτελειώτης σύνθεσής του για τόν Σοσιαλισμό. Ίδου τό τηλεγράφημα.

Athènes 24-5-1935

André Breton,
 42 Rue Fontaine,
 Paris

Adherons sans réserves et avec joie immense surréalisme votre groupe orthodoxe espérant toutefois que vous acceptez encore alliance doctrine psychanalytique et matérialisme dialectique hors cadres parti. Troisième Internationale. Vive surréalisme. Salutations chaleureuses chers camarades surealistes. Répondez Boulevard Kiphissia 6 Athènes.

André Embiricos

1. Μία μορφή τής παρούσας έργασίας δημοσιεύθηκε στο Βήμα, Κυριακή 8 Νοεμβρίου 1998. Έδώ παρουσιάζουμε όλα τά σχετικά ποιή-

ματα και όρισμένα νέα στοιχεία, πού ήρθαν, στό μεταξύ, στό φώς. Εύχαριστώ τήν κ. Βιβί κα' Εμπειρίκου και τόν κ. Λεωνίδα' Εμπειρίκο τόσο γιά τήν άδειά τους νά δημοσιεύσω τά ποιήματα, όσο και γιά τήν άμέριστη βοήθεια πού μου προσέφεραν.

2. Οι λυτές κόλλες δρέθηκαν μέσα σέ ένα τετράδιο (των άδελφών Τολίδη) πού περιέχει μιá σειρά ανέκδοτων ποιημάτων τής εποχής πριν άπό τήν 'Υψικάμινο, μέ τόν γενικό τίτλο Προϊστορία ή Καταγωγή. Τά ποιήματα αυτά φαίνονται νά αντιγράφονται στή δεκαετία του '60, όχι όμως και τά συγκεκριμένα σχεδιάσματα πού δημοσιεύουμε έδώ.

3. Ντρίτα ή ντρέτα: κατευθείαν.

4. Νίτικα: είδος ψαρικού.

5. 'Ο χαρακτηρισμός «πρώτη» είναι συμβατικός. 'Η πραγματική σειρά των σκηνών μάς είναι άγνωστη.

6. 'Από όρισμένους άτελείς στίχους φαίνεται ότι οι εργάτες κατασκευάζουν ένα καράδι.

7. Μιά ήμιτελής παραλλαγή (προφανώς ή άρχική) έχει τόν τίτλο «Τά καμπανάτα νιάτα». Σέ μιá από τίς τρεις σελίδες υπάρχει έπίσης ένα διαγραμμένο ποίημα μέ τόν τίτλο «Είμαστε τά εργοστάσια τής ζωής». Τό ποίημα αυτό δέν φαίνεται νά σχετίζεται μέ τήν περιγραφόμενη σκηνή του δικαστηρίου-εργοστασίου.

8. Ζουμπάς: χαλύδιδιο εργαλείο πού χρησιμοποιείται γιά νά τρυπάει μέταλλα ή γιά νά σπρώχνει βαθύτερα τά καρφιά.

9. Ραγάι: καταιγίδα.

10. 'Οπωσδήποτε παραμένει άνοιχτό τό θέμα τής αξιολόγησης των ποιημάτων. Μπορούμε πάντως νά πούμε ότι, παρά τό γεγονός ότι τά Σχεδιάσματα παραμένουν ήμιτελή, συναντούμε θαυμάσιους στίχους, πού χωρίς καμία άμφιβολία, μπορούν νά ένταχθούν στό ποιητικό corpus του 'Εμπειρίκου.

11. Βλ. τό ποίημα του 'Ες-Ες-Ες Ρωσία, «'Αγρα», 1995. Γιά τήν έμπειρία τής όμηρίας του βλ. τό ποίημα «'Ο δρόμος» στήν 'Οκτάνα. Σχετικά μέ τά παραπάνω μπορούμε νά προσθέσουμε και τά έξής: Σέ ένα (άνέκδοτο) φιλολογικό και ιστορικό λεξικό, πού συγκροτεί ό 'Εμπειρίκος γιά λογαριασμό του, υπάρχει και τό λήμμα «'Αργώ». 'Αφού άναφερθεί στήν 'Αργώ του 'Ιάσονα και στήν 'Αργώ του Γ. Θεοτοκά, γράφει: «'Αργώ ή Πλοΰς 'Αεροστάτου: Διήγημα ιδικό μου, τελείως άσχετο μέ τήν 'Αργώ του Θεοτοκά. Τό διήγημα αυτό τό έτελείωσα κατά τόν φοβερόν εκείνο Δεκέμβριο του 1944, ενώ ήκούοντο νυχθημερόν πυκνοί πυροβολισμοί και οι έκρήξεις των όδομαχιών τής αίματοκυλισμένης 'Αθήνας, λίγες μέρες πριν μέ συλλάβουν, τελείως άδικα, ως όμηρο, ή, μάλλον, ως άπεδείχθη, άργότερα ως προγραμμαμένο άνθρωπο οι άνδρες του Ε.Λ.Α.Σ.».

12. Περισσότερα σχετικά μέ τό θέμα αυτό βλ. Maurice Nadeau, 'Η ιστορία του σουρρεαλισμού, (μτφρ. 'Α. Παπαθανασοπούλου), «Πλέθρον», 'Αθήνα 1978, 198 κκ.

13. 'Ο Κρεβέλ θά επανέλθει άργότερα στό Κόμμα και μάλιστα θά καταλάβει υπεύθυνη θέση.

14. Γιά τήν επίδραση του Συνεδρίου στα έλληνικά πολιτιστικά (και πολιτικά) πράγματα βλ. τό άφιέρωμα του περιοδικού Νέοι Πρωτοπόροι τόν Σεπτέμβριο του 1934.

15. Nadeau, ό.π., 203 κκ.

16. Γιά τήν ύποδοχή του υπερρεαλισμού στήν 'Ελλάδα και τίς επιθέσεις εναντίον των υπερρεαλιστών, βλ. Σ. Τριβιζάς, Τό σουρρεαλιστικό σκάνδαλο, Καστανιώτης, 1996.

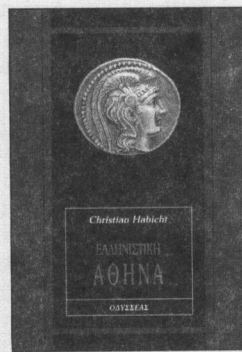
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

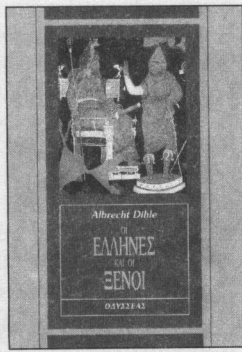
Godfrey Goodwin
ΟΙ ΓΕΝΙΤΣΑΡΟΙ
Άκμή και παρακμή
του φημισμένου
στρατιωτικού σώματος
των Οθωμανών.

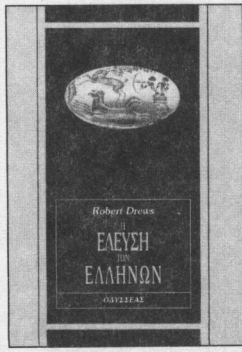
Angus Fraser
ΟΙ ΤΣΙΓΓΑΝΟΙ
Καταγωγή, ιστορία
και γλώσσα
μας κατατρεγμένης
εθνοτικής ομάδας.

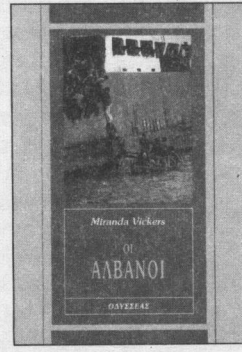
Christian Habicht
**ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ
ΑΘΗΝΑ**
Η πρώτη συνοπτική
ιστορία της πόλης στην
ελληνιστική περίοδο.

Christian Habicht
**ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ
ΚΑΙ ΟΙ ΞΕΝΟΙ**
Οι αντιλήψεις των Ελ-
λίνων για τους ξένους
κατά την αρχαιότητα.

Robert Drews
**Η ΕΛΕΥΣΗ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ**
Πότε και πώς επικρά-
τησαν οι 'Ελληνες σ'
αυτό τον τόπο;

Miranda Vickers
ΟΙ ΑΛΒΑΝΟΙ
Η συνοπτική ιστορία
του γειτονικού έθνους
από τον μεσαίωνα μέ-
χρι σήμερα.

ΕΝΑ ΒΙΒΛΙΟ ΖΗΤΑ ΨΗΦΟ ΕΜΠΙΣΤΟΣΥΝΗΣ

Νεότερη ευρωπαϊκή λογοτεχνία, *Ἀνθολόγιο μεταφράσεων*,
Β' Ἐνιαίου Λυκείου (ἐπιλογῆς): Νάσος Βαγενᾶς, Τάκης Καγιαλῆς, Λάμπρος Πόλ-
κας, Νίκος Ταρραῶς, Γιώργος Φράγκογλου (Ὁργανισμός Ἐκδόσεως Διδακτικῶν
Βιβλίων)

τοῦ Κώστα Βούλαρη

Εχουμε μπροστά μας ἕνα βιβλίο προκλητικό γιὰ τὰ δεδομένα τῆς μέσης ἐκπαίδευσης καὶ μᾶλλον ἀσύμ-
βατο μὲ τὴν εἰκόνα πού ἔχει ἡ ὑπόλοιπη κοινωνία
γιὰ τὰ συμβαίνοντα ἐκεῖ. Πού βρίσκεται, ὅμως, ἡ πρόκληση;

Ὅσοι δὲν γνωρίζουν καθόλου τὴ σημερινή σχολικὴ
πραγματικότητα, ἴσως νὰ σταθοῦν γιὰ λίγο στὸ ἐξώφυλλο.
Ἐνα σχολικὸ βιβλίο πού θὰ προέτασσε τὸν πίνακα τοῦ
Πάμπλο Πικάσο *Στὴν ἀκρογιαλιά* ἦταν ἀδιανόητο πρὶν εἴ-
κοσι χρόνια καὶ σίγουρα θὰ ξεσήκωνε θύελλα ἀντιδράσε-
ων ἀπ' τοὺς τότε τοποτηρητές τῶν «χρηστών ἡθῶν». Τὰ
χρόνια, ὅμως, πέρασαν καὶ σήμερα οἱ πίνακες τοῦ ζωγρά-
φου χρησιμοποιοῦνται εὐρέως (μέχρι καταχρήσεως), καλύ-
πτοντας ποικίλες ἀνάγκες τῆς σχολικῆς ζωῆς, ἀκόμα καὶ
τρέχουσες διακοσμητικῆς. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, εἶναι ἀνε-
κτὸ ἕνα σχολικὸ βιβλίο νὰ τελειώνει μὲ τὶς ὀδηγίες τοῦ
Τριστάν Τζαρά γιὰ τὸ *Πῶς νὰ φτιάχνετε ἕνα ντανταϊστικὸ
ποιήμα* καί, μάλιστα, καμιά ιδιαίτερη ἐντύπωση δὲν προ-
καλεῖται. Βέβαια, ὅταν τὸ ἴδιο βιβλίο κατευοῦναι τὸν
ἀναγνώστη-μαθητὴ μὲ τοὺς στίχους τοῦ Καβάφη

Ἴσως τὸ φῶς θὰ ναι μιά νέα τυραννία.

Ποιὸς ξέρει τί καινούρια πράγματα θὰ δείξει.

τότε, σίγουρα ἐνοχλοῦνται κάποιιοι σημερινοὶ θεματοφύ-
λακες καὶ ἐπίδοξοι σωτήρες τῶν εὐαίσθητων ψυχῶν τῆς νε-
ολογίας μας, ἀλλὰ ἐντὸς τοῦ σχολείου δὲν πρόκειται καὶ
πάλι τίποτα νὰ συμβεῖ. Ἡ σχολικὴ πραγματικότητα ἔχει
ἀλλάξει λοιπὸν τόσο, ὥστε οὔτε οἱ ἐπιλογές τοῦ κυρίως
σώματος τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου, ἢ εἰκονογράφηση, ὁ Μα-
γιακόφσκι, ὁ Μπρέχτ (καὶ ὁ ζητούμενος σχολιασμός τοῦ
στίχου του «*Καλὰ τοὺς κάνουν: γιὰ τοῦ ἔθνους τὴν ὁμό-
νοια!*»), τὰ βιογραφικὰ τοῦ Βιγιόν, ἢ παράθεση τῆς ἴδιας
Στροφῆς (1, XII) τοῦ Μορεᾶς σὲ μετάφραση Ἐφταλιώτη,
Μαλακάση καὶ Καρυωτάκη καὶ ἡ συνακόλουθη ἐρώτηση
ἀρκοῦν ἀπὸ μόνον τοὺς γιὰ νὰ διασαλεύσουν τὴν ἐκπαι-
δευτικὴ τάξη. Ὅλα αὐτὰ ἀπλῶς δὲν λειτουργοῦν, γιὰ τὴν
ἀπορροφῶνται ἀπὸ τοὺς ρυθμούς καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς κα-
θημερινότητας, ἀπονοῦν μπροστὰ στὸ κινήγι τῶν μοριῶν,
χάνονται μέσα στὸν ὀρυμαγδὸ τῶν «πληροφοριῶν». Ὅταν
ὅμως, ἐπιπλέον, στὴν *Εἰσαγωγή* τοῦ βιβλίου δηλώνεται εὐ-
θαρῶς πῶς «ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία ἦταν πάντοτε ἕνας
δέκτης τῶν λογοτεχνικῶν κινήματων τῆς Εὐρώπης, δὲν
ὑπῆρξε ποτέ πομπός», τότε ὄντως ἐγγίζουμε τὰ ὅρια τῆς
πρόκλησης, ἀφοῦ καὶ ὁ πλέον ἀπομακρυσμένος παρατηρη-

τῆς τῶν σχολικῶν πραγμάτων καταλαβαίνει ὅτι ἐδῶ δια-
κυβεῖονται πράγματα σημαντικά. Ἄλλὰ καὶ ἕνας ἐκπαι-
δευτικός, παρὰ τὴν ὄση ρουτίνα καὶ φθορά, μὲ τὴν πρώτη
ματιὰ θὰ διαπιστώσει πῶς πρόκειται γιὰ ἕνα διαφορετικὸ
βιβλίο, πού βρίσκεται σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ ἄλλα, πρό-
σφατα μάλιστα, τὰ ὁποῖα ἐκκινοῦν ἀπὸ τὰ προαιώνια
κλήη, γιὰ νὰ προβάλλουν καὶ νὰ διεκδικήσουν τὸ μερίδιο
τῆς χώρας μας στὴ διαμόρφωση τοῦ σύγχρονου ευρωπαϊ-
κοῦ πολιτισμοῦ, ἀφοῦ ἐμεῖς δώσαμε τὰ φῶτα καὶ ἄρα δι-
καιούμαστε νὰ αἰσθανόμαστε κληρονόμοι καὶ νὰ ἐγείρου-
με ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς νομῆς... Μὰ σὲ μιά ἐνδεχόμενη δημό-
σια συζήτηση περὶ αὐτῶν, ἢ *Νεότερη ευρωπαϊκὴ λογοτε-
χνία* δὲν θὰ ἔβρισκε συμμάχους οὔτε ἀνάμεσα στοὺς κατὰ
παράδοση «προοδευτικούς», γιὰ τὴν φροντίζει νὰ διαχωρι-
στεῖ, προκαταβολικά, καὶ ἀπὸ ἕνα ἀκόμα μύθευμα, πού
ἔθρεψε τὶς γενεές πᾶσες τῶν ἀριστερῶν, δηλαδή τὸ μύθευ-
μα τῆς «καθυστέρησης», ἀφοῦ: «*Ἡ προσεκτικὴ ἐξέταση
τῶν δεδομένων δείχνει ὅτι τὰ ευρωπαϊκὰ λογοτεχνικὰ ρεύ-
ματα μπαίνουν στὶς ἑλληνικὲς περιοχὲς σὲ χρόνο φυσιολο-
γικὸ, σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις μάλιστα ταχύτερα ἀπ' ὅ,τι
κανονικὰ θὰ ἀναμενόταν*».

Ἐχουμε λοιπὸν νὰ κάνουμε μὲ ἕνα ἐνδιαφέρον διδακτι-
κὸ βιβλίο, πού οργανώνεται πέρα ἀπὸ τὰ ἐσκαμμένα καὶ
δὲν διστάζει νὰ κάνει καὶ ἐπιλογές πού ἀπὸ πρώτη ἀποψη
ξενίζουν, ἀφοῦ τολμᾷ νὰ μὴν περιλάβει στὴν ἀνθολόγηση
τὸν Ρεμπώ, τὸν Βερλαῖν, τὸν Μαλλαμέ ἢ τὸν Βαλερύ, τὴν
ἴδια στιγμή πού ἐπιμένει ὄχι μόνον στὸν Μπωντλαίρ ἢ στὸν
Σίλλερ, ἀλλὰ καὶ στοὺς παρνασιστές, στὸν Λενάου, στὸν
Ἐρεντιά, στὴν Ἄννα ντέ Νοάιγ καὶ στὴν Συμπόρσκα ἢ
στὸν Μπρετόν καὶ στὸν Τζαρά (ὄχι ὅμως στὸν Ἄραγκόν).
Τὸ βιβλίο προσπαθεῖ νὰ καλύψει τὶς διδακτικὲς ἀνάγκες,
συνυπολογίζοντας καὶ τὴ σημερινὴ ἑλληνικὴ ἐκδοτικὴ
πραγματικότητα, ἀποτελεῖ ἕναν χρήσιμο συνοπτικὸ ὁδηγὸ
τῆς νεότερης ευρωπαϊκῆς ποίησης καὶ πεζογραφίας, χρήσι-
μο ὄχι μόνον γιὰ τοὺς μαθητὲς τῆς Β' Λυκείου πού θὰ τὸ
ἐπιλέξουν γιὰ μάθημά τους ἀλλὰ καὶ γιὰ ἕναν μέσο ἀνα-
γνώστη λογοτεχνίας. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ ἐν λόγῳ βιβλίο
στέκεται μὲ ἀξιώσεις στὰ ράφια τῶν βιβλιοπωλείων, πράγ-
μα ἐξαιρετικὰ σπάνιο γιὰ σχολικὰ βιβλία, μὴ ἐξαιρουμέ-
νων τῶν πανεπιστημιακῶν. Ἡ ἀφόρητη πίεση, πού ἀσκει-
ται ἀπὸ τὸν συνοπτικὸ χαρακτήρα του καὶ τὴ διδακτικὴ
χρῆση του, δὲν ἀποστεώνει τὴ γλώσσα, οἱ ἀναγκαῖες ἴσορ-

ροπίες δέν οδηγούν στην έπιλογή τής πλέον ουδέτερης, περιγραφικής και άνευρης λέξης στά κρίσιμα σημεία, ή παράθεση σχολίων και στοιχείων, γιά κάθε άνθολογούμενο, δέν ένδίδει στή μιζέρια τής διεκπεραίωσης, στή σύνδεση μέ τά καθ' ήμās τολμά νά αφήσει έξω από τήν άνθολόγηση τόν Κάλβο, τόν Παλαμά και τόν Έλύτη, προκρίνοντας τήν *Μπαλλάντα στους άδοξους ποιητές τών αιώνων* του Καρυωτάκη, προφανώς λόγω του θέματός της, ενώ επανέρχεται μέ τό *Δικαίωσις* του ίδιου ποιητή, βαίνοντας πρός τό συναρπαστικό κλείσιμο του βιβλίου.

Μέ όχημα τίς κατά τεκμήριο καλύτερες μεταφράσεις που κατά καιρούς έπιχειρήθηκαν από Έλληνες λογοτέχνες (σεβαστές και οι ιδιαίτερες προτιμήσεις τών άνθολόγων, άφου μιλάμε γιά βιβλίο και όχι γιά κολάζ), φτιάχνεται ένα βιβλίο που ένσωματώνει σημερινές όπτικές και δεδομένα, φθάνοντας, όμως, κάποιες στιγμές σέ ακρότητες, όπως είναι ή κατάταξη του Νικόλα Κάλας στους φουτουριστές. Βεβαίως, ή διατύπωση είναι προσεγγιμένη και ίσως ή ένστασή μου νά δείχνει υπερβολική ή σχολαστική, αλλά θεωρώ ιδιαίτερα σημαντική τή λειτουργία ενός διαγράμματος στην εικόνα που θά σχηματίσει ό άναγνώστης και ιδιαίτερα ένας δεκαπεντάχρονος μαθητής, γιati αυτή ή εικόνα έγγράφεται ισχυρά και τόν άκολουθεί. Αυτή ή «φουτουριστικοποίηση» του Κάλας παραπέμπει, αναπόφευκτα, στην πρόσφατη συζήτηση γιά τή σχέση τών ήμέτερων συρραλιστών ποιητών μέ τό «φασιστικό ιδεώδες», όπου ό Κάλας δέν χωρούσε μέ κανένα τρόπο στο σχήμα που πρότεινε ό Τάκης Καγιαλής και, δυστυχώς, δέν μπορού νά έννοήσω άλλως πώς τή σχετική άναφορά, παρά μόνο ως έπιμονή, άκομψη και δογματική. Δέν θά πρότεινα τήν άνάδυνη όδó τών «φουτουριστικών γυμνασμάτων» του Φώτου Γιοφύλλη, ούτε τήν άπουσία κάθε άναφοράς τών επιδράσεων του φουτουριστικού κινήματος στην ποίησή μας. Η διατύπωση «ό φουτουρισμός (...) θά βρει αισθητότερη άνταπόκριση, κατά τή δεκαετία του 1930, σέ ποιήματα του Νικόλαου Κάλα» θά ήταν σωστή και άνεκτή, άν άκολουθούσαν τά όνόματα τών περισσότερων ποιητών τής «γενιάς του '30»...

Μιά άλλη παρατήρηση άφορά τήν όργάνωση τής ύλης του βιβλίου, όπου, άν και τό τρίτο μέρος τής *Είσαγωγής* έγγράφεται «Η έλληνική συμμετοχή στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία», τά αντίστοιχα κείμενα έξωθούνται στο *Παράρτημα*, προσφέροντας εκ νέου έδαφος γιά τίς γνωστές και ποικίλες άπόψεις και μυθεύματα περι τών σχέσεων τής ήμεδαπής μέ τήν έξ Έσπερίας λογοτεχνία, αντιφάσκοντας μέ τήν κύρια κατεύθυνση του βιβλίου. Και τό πρόβλημα δέν άμβλύνεται, αλλά μάλλον έπιτείνεται, από τή συμπερίληψη ενός μόνο ποιήματος, του ίταλικού σονέτου του Σολωμου *Στό θάνατο του Φόσκολου*, στο άνθολόγιο τών Ευρωπαίων, κατ' άντίστιξη μέ τό *Στή Ζάκυνθο* του ίδιου του Φόσκολο, που έντάσσεται στο *Παράρτημα*.

Μά ένα σχολικό άνάγνωσμα κρίνεται, πρώτ' άπ' όλα, από τή χρησιμότητά του και τήν τύχη του στή σχολική πραγματικότητα. Τό συγκεκριμένο, κατά τή γνώμη μου, συναντά ένα πρώτο βασικό εμπόδιο στή διδασκαλία του, γιati θρίσκειται άρκετά πάνω από τόν μέσο όρο τών φιλόλογων τής μέσης εκπαίδευσης, καθόσον στά φιλολογικά τμήματα τών έλληνικών πανεπιστημίων δέν διδάσκεται ευρωπαϊκή λογοτεχνία... Τό δεύτερο είναι ή έκτασή του, άφου σέ μία πραγματική ώρα διδασκαλίας θά πρέπει νά

περιληφθούν δύο συγγραφείς, μέ άποτέλεσμα άκόμα και ένας επαρκής φιλόλογος νά δυσκολευτεί νά άνταποκριθεί μέ τρόπο που νά μήν προδίδει τίς επιδιώξεις του όλου έγχειρήματος. Αυτά, προφανώς, συνυπολόγισε και στάθμισε τό καθ' ύλην άρμόδιο ύπουργείο και, κατόπιν ώρίμων σκέψεων και άλλεπάλληλων συνεδριάσεων τών υπηρεσιακών του συμβούλων, άπεφάσισε νά δώσει έναλλακτικές λύσεις σέ μαθητές και καθηγητές. Έτσι, ή *Νεότερη ευρωπαϊκή λογοτεχνία* είναι μέν μάθημα έπιλογής, αλλά βαθμολογούμενο, μέ πιθανές όλέθριες συνέπειες στή μοριοσυλλογή, ενώ, άντίθετα, ή σπουδή στους ηλεκτρονικούς ύπολογιστές, έλκυστικότερη ως μή βαθμολογούμενη και εύκολότερα διεκπεραιούμενη, προσφέρεται και αυτή ως μάθημα έπιλογής, όθεν και άναδεικνύεται ως τό πλέον δημοφιλές τών επιλεγόμενων μαθημάτων. Άν, παρ' όλ' αυτά, ύπάρχουν και κάποιοι μαθητές που θά προτιμήσουν τή *Νεότερη ευρωπαϊκή λογοτεχνία*, θά πρέπει νά εύχονται νά μή φθάνουν, ανά λύκειο, τόν μαγικό αριθμό 15 (έπί συνόλου, συνήθως, εκατοντάδων), γιati κάποιος φιλόλογος θά άναγκαστεί νά συμπληρώσει τίς άπαιτούμενες από τόν κανονισμό ώρες εβδομαδιαίας άπασχόλησής του. Τυχεροί θά πρέπει νά αισθάνοντες, όσοι μαθητές δέν συμπλήρωσαν άυθορμήτως τόν άπαιτούμενο γιά τή δημιουργία τμήματος αριθμό, παρά κατόπιν προτροπής και άόκνων προσπάθειών κάποιου φιλόλογου (ύπάρχουν, εύτυχώς, άρκετοί και άρκετές ανά τήν επικράτεια), που θά άναλάβει και τή διδασκαλία...

Διλήμματα τών ψηφοφόρων...

1. Τό έν λόγω μάθημα θά μπορούσε νά άποτελεί μάθημα του βασικού κορμού, δηλαδή ύποχρεωτικό και βαθμολογούμενο, ή μάθημα έπιλογής. Άφου, από πολλές άπόψεις, συνιστά μία παρέμβαση που προσπαθεί νά υπερνικήσει τίς παρούσες και κυρίαρχες άδράνειες (άποφεύγω τή λέξη «πολιτικό», γιati θά άφορούσε μόνο τίς προθέσεις τών συγγραφέων του, ενώ θά ένσωμάτωνε τή φθορά και τήν άναξιοπιστία τών εκάστοτε κυβερνητικών σχεδιασμών...), μπορούμε νά πούμε ότι καλώς δέν έντάχθηκε στά ύποχρεωτικά αλλά στά μαθήματα έπιλογής.

2. Άπό τή στιγμή, όμως, που έντάχθηκε στην κατηγορία τής έπιλογής αλλά ως βαθμολογούμενο, τά έν ύπουργείο όργανα άρχισαν νά ήχούν τούς γνωστούς ήχους τους, άρχής γενομένης από τό βασικότερο: προσδιορισμός τής «διδασκίας» ύλης... Δηλαδή, ύπάρχουν έν ύπουργείο άρμοδιότεροι από τούς συντάκτες του βιβλίου, ίκανοί νά κρίνουν τμήματά του ως περιττά, ενώ και στά κριθέντα ως άπαραίτητα θά δώσουν λεπτομερείς οδηγίες διδασκαλίας (και μάθησης, φυσικά...).

3. Άφου τό μάθημα έξετάζεται, δέν θά μπορούσε νά έξαιρεθεί από τόν τηλεοπτικό τρόπο έξέτασης (εύστοχη ή παρατήρηση του Νάσου Βαγενά) που καθιέρωσε τό σεβαστό ύπουργείο, και ό όποιος τρόπος συνίσταται σέ συμπλέγματα άπαντήσεων του τύπου «σωστό-λάθος», δέοντως έπιστημονικών και άκριβοδίκαιων, άφου συμμορφώνονται μέ τούς νόμους τών πιθανοτήτων... Υπάρχουν βέβαια και άλλα τηλεοπτικά παιχνίδια, όπως τά *Άπίθανα και όμως άληθινά*, όπου άκολουθείται ή ίδια έπιστημονική

μέθοδος «σωστό-λάθος», βάσει της οποίας, για παράδειγμα, ο μαθητής καλείται να εξεταστεί επί της γνωστής παραλλαγής *Τού νεκρού αδερφού*, πού αρχίζει με τους στίχους «Μάνα με τους έννια σου γιούς και με τή μιά σου κόρη...» απαντών (πάντα «σωστό-λάθος»), διά της συμπληρώσεως των αντίστοιχων τετραγωνιδίων, στίς εξής φιλολογικές, ἄρα και παιδευτικές, ἐρωτήσεις:

- α) *Ὁ Κωνσταντίνος ἔπεισε τήν οἰκογένειά του νά παντρέψουν τήν Ἀρετή στό ξένα μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι ἔτσι θά ἐπεκταθοῦν οἱ ἐμπορικές ἐπιχειρήσεις τους.*
 β) *Ἡ Ἀρετή δέ συμμετέχει στό οἰκογενειακό συμβούλιο ἐπειδή εἶναι μικρή στήν ἡλικία.*
 γ) *Ἡ Ἀρετή χαιρέται πού βλέπει ξαφνικά μπροστά της τόν Κωνσταντή...*

4. Ὁ Νάσος Βαγενᾶς, σέ μιά ὑστατη προσπάθεια διάσωσης τοῦ ὄλου ἐγχειρήματος, ἀποφυγῆς τῆς κονσερβοποίησης τοῦ μαθήματος ἀλλά και τοῦ διασυρμού ὄλων τῶν ἐμπλεκόμενων (μαζί και τῶν Εὐρωπαϊῶν ἀνθολογούμενων, μά και τῶν ἡμέτερων μεταφραστῶν), κατέθεσε μιά συμβιβαστική πρόταση (*Τό Βῆμα*, 18.10.1998) πού συνίσταται στό νά ἀφεθοῦν οἱ διδάσκοντες νά ἐπιλέξουν αὐτοί και κατά περίπτωση τή διδακτέα ὕλη (ἀποτρέποντας τόν προκρούστειο ἀκρωτηριασμό), οἱ δέ ἐξετάσεις νά γίνοντουλάχιστον ἐπί ἀδίδακτου κειμένου, ὥστε νά ἀποφευχθοῦν τά λυσσαλέα λυσάρια και, ἐν συνόλω, ἡ ἀπονέκρωση τοῦ μαθήματος.

5. Μιά τελευταία πρόταση θά ἦταν τό μάθημα νά παραμείνει μέν στό ἐπιλογή, ἀλλά ὡς μή βαθμολογούμενο, διδασκόμενο σύμφωνα μέ τίς δυνατότητες και τίς προτιμήσεις καθηγητῶν και μαθητῶν, πρόταση πού μάλλον θά σήμεινε τήν υποβάθμισή του γιά τούς συντάκτες τοῦ βιβλίου, ἄν ἐρμηνεῖω σωστά τά δημοσιευθέντα στόν Τύπο κείμενά τους.

Μετά τό κλείσιμο τῆς κάλπης...

Κατά τή γνώμη μου, αὐτή ἡ τελευταία ἐκδοχή θά ἦταν ἡ πλέον σωστή ἀφοῦ, στό σημείο πού βρισκόμαστε (ἡ μεταφρασμένη ξένη λογοτεχνία δέν διδάσκεται ἀκόμα οὔτε στό πανεπιστημιακά τμήματα), ἡ παρέμβαση πού ἐπιχειρεῖται ἐπὶ τοῦ συντάκτες τῆς *Νεότερης εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας* δέν μπορεῖ νά ἀντιμετωπίσει συνολικά τήν παγιωμένη και πολλαπλῶς ἀναπαραγόμενη κατάσταση στό λύκειο και, οὐσιαστικά, νά ἀκυρώσει τό ἐξεταστικό μοντέλο τοῦ ὑπουργείου, στό ὁποῖο ἡ γενική ἰσχύς του ἀποτελεῖ δομικό στοιχεῖο του.

Ἐπιπλέον, εἶναι λάθος ἓνα ιδιαίτερα φιλόδοξο ἀλλά και τόσο κρίσιμο ἐγχείρημα νά ἐμπλακεῖ ἀπ' τήν ἀρχή στίς κατ' ἐξοχήν φθαρμένες, γραφειοκρατικές και πλέον πρόσφορες γιά δυσφημιστικές κορόνες και ἀδιέξοδες πολώσεις διαδικασίες τοῦ εκπαιδευτικοῦ συστήματος, πού εἶναι οἱ ἐξεταστικές. Ἡ δυναμική τοῦ βιβλίου ἀφορᾷ τούς «ιδιόρρυθμους» ἐκείνους καθηγητές τῶν λυκείων, κάποιους μαθητές, ἐλάχιστους «γονεῖς» και ἀκόμα ὄσους σκεπτόμενους πολιτικά και ἔχοντες τή συναίσθηση ὅτι τά προβλήματα τῆς παιδείας θά πρέπει νά ἀποτελοῦν πάντα ἀντικείμενο προβληματισμοῦ, διαλόγου και παρεμβάσεων, πέρα, φεῦ, ἀπό τά συνήθη μισθολογικά και τά τρέχοντα διοικητικά. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ ἐπιτυχία τοῦ βιβλίου θά ἀπαιτοῦσε

μιά εὐρεία κινητοποίηση εὐαισθησιῶν, ἀπόψεων, κρίσιμων ἀνθρώπων, θά ἀπαιτοῦσε ἓνα εἶδος κινήματος, πού μόνο ἡ ἰσχύς του θά μποροῦσε νά ἀναδείξει και πιθανῶς νά τροποποιήσει και τό ἐξεταστικό σύστημα, ἔτσι ὥστε τό κάθε μάθημα νά διδάσκεται και νά ἐξετάζεται μέ τρόπο συνάδοντα μέ τό περιεχόμενό του και μέ βιβλία σάν τό προκείμενο πού μποροῦν νά γραφοῦν.

Ἀπό ποιούς, ὁμως; Γιατί προφανῶς και τά ὅσα περὶ κινήματος ἐκστόμισα μόλις πρὶν σέ καμία περίπτωση δέν ἀφοροῦν τό συνδικαλισμό τῶν ἐργαζομένων στή μέση ἐκπαίδευση, οὔτε κάποιο ἀνάλογο «μέτωπο». Ἄν κάποιος ἔθετε στίς ἀνά τή χώρα ΕΛΜΕ τέτοια ἐρωτήματα, θά ἐλάμβανε ἀπαντήσεις τοῦ τύπου: *νά φτιαχτεῖ μιά τριμελής ἐπιτροπή, μέ ἓναν ἐκπρόσωπο τῆς ΟΛΜΕ, ἓναν πανεπιστημιακό και ἓναν ἐκπρόσωπο τοῦ ὑπουργείου, ἡ ὁποία...* Ὁχι, τά βιβλία δέν φτιάχνονται μέ αὐτόν τόν τρόπο και ἐν προκειμένω γιά τά τῆς λογοτεχνίας δέν σημαίνει τίποτα ἡ «ἀντιπροσωπευτικότητα» (στήν καλύτερη περίπτωση θά εἶχαμε ἀντίστοιχα φαινόμενα μέ αὐτά τοῦ κινηματογραφικοῦ Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης...), οὔτε κατ' ἀνάγκη ἡ πείρα, οἱ τίτλοι και οἱ ἐπετηρίδες. Τό συγκεκριμένο βιβλίο δείχνει πῶς χρειάζονται πρόσωπα ὑπαρκτά και σημαίνοντα στόν ἀντίστοιχο χῶρο, πού νά κατέχουν και τήν τέχνη τῆς γραφῆς, ὅπως τό δίδυμο τῶν πανεπιστημιακῶν Νάσος Βαγενᾶς και Τάκης Καγιαλῆς, πρόσωπα πού θά ἐγγράψουν και αὐτό τό βιβλίο στό ἔργο τους, πού διακυβεύουν τό κύρος τους, και ὄχι ἀπλῶς κάποιος καθηγητής, τῆς μέσης ἢ τῆς πανεπιστημιακῆς ἐκπαίδευσης, ἔστω και τῶν καλύτερων προθέσεων, πού διά τῆς ἀναθέσεως θά συγγράψουν.

Ἐπὶ τοῦ ἀποφαινομένου, ἀκόμα, νεοελληνιστές, κριτικοί λογοτεχνίας, γνόστες και χειριστές τῆς γλώσσας, δημοσιογράφοι ἀλλά και διορθωτές (γιατί τά σχολικά βιβλία βρῖθουν λαθῶν), δόκιμοι μεταφραστές, τυπογράφοι και ἐπιμελητές ἐκδόσεων (ἡ ποιότητα ἐκδόσεως τῶν σχολικῶν βιβλίων εἶναι ἀπό μέτρια ἕως ἀπαράδεκτη), ποιητές, πεζογράφοι, θεατρικοί συγγραφεῖς, δοκιμογράφοι, ὅλοι αὐτοί πού συνιστοῦν τή λογοτεχνική «πιάτσα», δηλαδή τό σημερινό λογοτεχνικό πρόσωπο τῆς χώρας μας. Ἡ διδασκαλία τῆς λογοτεχνίας, σέ ὅλες τίς βαθμίδες τῆς ἐκπαίδευσης, δέν μπορεῖ νά γίνετα ἐρήμην τους, ἐρήμην τοῦ ἐπιπέδου, τῶν κριτηρίων, τῆς αἰσθητικῆς και τῶν κατευθύνσεων πού διαμορφώνουν. Ἀπαραίτητοι, και ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, φιλόλογοι σάν τόν Λάμπρο Πόλκα, τόν Νίκο Ταραρᾶ και τόν Γιώργο Φράγκογλου, πού συμμετεῖχαν στή συνακτική ὁμάδα τῆς *Νεότερης εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας* και «ἀνέλαβαν νά γειώσουν τό ὄλο ἐγχείρημα στό περιβάλλον τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσης».

Ὁχι, δέν προτείνω κάποιο νέο «κανόνα», ἀλλά νομίζω πῶς θά πρέπει νά θεωρεῖται ἔωλο ἓνα σχολικό βιβλίο ὅταν τά ὀνόματα τῶν συγγραφέων του δέν λένε ἀπολύτως τίποτα στούς ἔχοντες σχέση μέ τόν ἀντίστοιχο χῶρο. Ἡ *Νεότερη εὐρωπαϊκή λογοτεχνία* εἶναι μιά πρόκληση, εἶναι ἐν ταυτῶ ἓνα ἐρώτημα και ἓνα ἀνοιχτό ἐνδεχόμενο, πού δέν ἀπευθύνονται στήν μακαρία «κοινή γνώμη», πού θά ψήφιζε γενικῶς «ὅπτερ τοῦ καλοῦ» (βιβλίου), δέν ἐπικαλεῖται δι-κολαβικά «τό μέλλον τῶν παιδιῶν μας», ἀλλά χρειάζεται ψήφο διαρκείας, ἐγκαλεῖ τόν καθένα μέ βάση τή θέση, τό ρόλο, τίς ἀπορρέουσες εὐθύνες του και τίς χρόνιες ἀδράνεις μας.

ΑΠΟ ΤΙΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

• Γ.Δ. Παγανός, *Τρεις μεταπολεμικοί πεζογράφοι, Χριστόφορος Μηλιώνης - Νίκος Μπακόλας - Η.Χ. Παπαδημητρακόπουλος*, εκδόσεις Νεφέλη, 1998, σελ. 170.
Ένα φιλόδοξο διβλίον, με στόχο τή συμπαρουσίαση και ένταξη σ' ένα κοινό πλαίσιο αναφοράς τών τριών μεταπολεμικών πεζογράφων, πού διεκδικεί, ταυτόχρονα, και τήν αναντικατάστατη ματιά του σύγχρονου τους αναγνώστη-κριτικού. Παρ' ότι, από αυτή τήν άποψη, οί επιδιώξεις του συγγραφέα δέν ευδοκώνονται, ή παρουσίαση τής πορείας τών ξεταζόμενων πεζογράφων είναι ενδιαφέρουσα, κατατοπιστική, έμπεριέχει εύστοχες παρατηρήσεις, είναι όπωσδήποτε ένας οδηγός για τήν προσέγγιση του έργου τους. Περιλαμβάνεται αναλυτική εργογραφία και κριτικο-γραφία, αλλά και αυτοβιογραφικά σημειώματα τών τριών πεζογράφων, μέ αυτό του Η.Χ. Παπαδημητρακόπουλου, πού επιγράφεται *Περί αυτοβιογραφίας*, νά ξεκινά μ' ένα εύστοχο και πνευματώδες σχόλιο, δίνοντας, έν τέλει, λιτά και σεμνά, τά απαραίτητα κατά τή γνώμη του στοιχεία, πού ένδεχομένως θά ένδιεφεραν τόν αναγνώστη.

• Βαγγέλης Κάσσοσ, *Άδιαπέραστο φώς*, εκδόσεις Ίνδικτος, 1998, σελ. 83.
Η πέμπτη ποιητική συλλογή του Κάσσοσ (γενν. 1956 στήν Καρδίτσα) είναι μιά εύχάριστη έκπληξη για τό μικρό, και άπ' ό,τι δείχνουν τά πράγματα συνεχώς συρρικνούμενο, κοινό τής ποίησης. Άλλεπάλληλες μικρές σπουδές-προσεγγίσεις του θανάτου, μέσω τής αναφοράς σέ ιστορικά πρόσωπα και μυθικά συμβάντα. Η γλώσσα του μπορεί και κρατά τίσ απαραίτητες άποστάσεις από τό κάθε φορά ιστορικό φόντο, αλλά δέν ένδίδει και στή λαϊκιστική κακοποίησή της, τήν τόσο συνηθισμένη σέ ανάλογες περιπτώσεις, ιδιαίτερα κατά τή στιγμή τής «γείωσης» του χρόνου στο καθ' ήμάς παρόν. Τό πρώτο ποίημα θά μπορούσαμε νά τό δούμε και σάν «ύπόθεση εργασίας» όλόκληρου του διβλίου:

Η ΔΟΞΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

*ήταν πρωί ήδονικό
άληθινή περίληψη έλληνιστικών χρόνων
σά γύρω λουλουδιών σκορπούσε γύρω
ή κατάφαση καθώς ό Έπίκουρος
μέ σιγουριά και τέχνη
θεμελιώνε τή δόξα του
για τό θάνατο
πιό πειστικός κι άπ' τό πρωί
πού είχε διαλέξει για τό μάθημά του
ό θάνατος ούδέν πρός ήμάς
ξανά και ξανά έτόνιζε μέ έπιμονή
λές και ήταν νά πείσει τόν ίδιο
όχι τούς μαθητές*

*λές και περίμενε από τόν πιο φανατικό
νά πεισματώσει και διακόπτοντας
τή δόξα του νά πεί*

*ότι
όλα ή ήδονή τά όρίζει
κι άν δέν μπορεί νά μάς κρατήσει στή ζωή
μάς κρατάει στο θάνατο για πάντα.*

• Τάκης Άναστόπουλος, *Τό διβλίον φάντασμα*, εκδόσεις Γαβριηλίδης, 1998, σελ. 115.
Σπάνια τά διο-εργογραφικά στοιχεία ενός συγγραφέα, πού δίκην τηλεγραφήματος τυπώνονται στο «αυτό» του διβλίου, έχουν τόσο σαφείς προβολές στο περιεχόμενό του. Έχουμε λοιπόν έναν (πρωτοεμφανιζόμενο) πεζογράφο πνήγντα έτών, πού τά τελευταία χρόνια ζει σέ διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις, σπουδάζοντας ή εργαζόμενος (στήν Έπιτροπή τής Ευρωπαϊκής Ένωσης), έχοντας στο ενεργητικό του άρθρα «ευρωπαϊκού ένδιαφέροντος» και άπειρες σελίδες διοικητικών έγγραφων, ενώ σποραδικά έχει κάνει μεταφράσεις αλλά και δημοσιεύσει κάποια ποιήματα. Η πρώτη νουβέλα του τόμου άφορά τή ζωή ενός ανάλογου ζευγαριού, σέ χρόνο παρόντα, στήν Κέρκυρα, όπου και ή παρέα τών νέων λογοτεχνών τής δεύτερης νουβέλας, πού δίνει και τόν τίτλο της στο διβλίον. Και οί δύο τροφοδοτούνται από τίσ αντιθέσεις, τίσ έντριγκες και τήν άνία τής μικρής, κοσμοπολίτικης και συνάμα έπαρχιακής πόλης, είναι γραμμένες μέ τήν άνεση του ανθρώπου πού γράφει καθημερινά, μέ λόγο δομημένο, ισορροπημένο, έλεγχομένο, αλλά και καλλιεργημένο, φινετσάτο, πού δένει άπόλυτα μέ τήν άψογη τυπογραφική εμφάνιση του διβλίου. Κείμενα έξυπνα και πνευματώδη, άνοιχτά στα σημερινά κοινωνικά προβλήματα (μετανάστες κλπ.), αλλά και σταθερά μακριά από τίσ φοκλορικές περιγραφές και «άξιοποιήσεις» τους, κείμενα πού τοποθετούνται μέσα στήν πραγματικότητα, διεκδικώντας τήν έγκυρότητα τής «εκ τών ένδον» καταγραφής. Τό ίδιο και ό επιχειρούμενος σχολιασμός, πού εκ τών ένδον προέρχεται και πρός τά εκεί άπευθύνεται. Πολυπληθής πιά και διακριτή αυτή ή κοινωνική κατηγορία πού περιλαμβάνει πανεπιστημιακούς και (μετα)μοντέρνους γραφειοκράτες, νέους ύψηλόμισθους και νέους άργόμισθους, ανθρώπους τών «Μέσων», τής διαφήμισης και τών «μελετών», φυσικό λοιπόν νά άρχισει νά άποτελεί, όλο και πιο συχνά, θέμα τής λογοτεχνίας. Θα άποκτήσει, όμως, τή «δική της» λογοτεχνία, μέ τήν ανάλογη λογοτεχνικότητα και τό δικό της κοινό; Θα εμπλουτίσει, άπλώς, τή θεματική τής ήδη ύπάρχουσας; Πώς, έν γένει, θα επηρεάσει τά στάνταρ τής λογοτεχνικής παραγωγής; Ό συγγραφέας μπαίνει στή συζήτηση μέ τό «*Βιβλίον φάντασμα*» τής όμότιτλης νουβέλας, πού είναι τό υπό έκδοσιν διβλίον μιάς σχετικά νέας πεζογράφου, τό όποιο έχει ήδη παρουσιαστεί στή μαγνητοσκοπημένη έκπομπή κάποιου

τηλεοπτικού καναλιού... Θά προλάβει, όμως, νά εκδοθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν προβολή τῆς ἐκπομπῆς; Δηλαδή ὁ Τάκης Ἀναστόπουλος δείχνει νά ἔχει πλήρη ἐπίγνωση τῶν διλημμάτων καὶ τῶν διακυβευμάτων, γι' αὐτὸ καὶ τὸ βιβλίο του σίγουρα ὑπόσχεται: εἴτε ἓναν ἐνδιαφέροντα «ἠθογράφο» εἴτε ἓναν δόκιμο πεζογράφο, ἂν κατορθώσει νά ἀρθεῖ πάνω ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα πού συνθέτουν τὰ «βιογραφικά» του δεδομένα.

Κώστας Βούλγαρης

• ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

- Ἴαν Φλέμγκ, *Ἐπιχείρηση Μουνρέικερ*, μτφρ. Ὀδυσσεάς Στέμπιλης, ἐκδ. Παρατηρητῆς, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 295.
- Ἀθηνά Κακούρη, *Πριμαρόλια*, μυθιστόρημα, ἐκδ. Ἑστία, Ἀθήνα 1998, σελ. 780.
- Κώστας Κατσουλάρης, *Τὸ σύνδρομο τῆς Μαργαρίτας*, μυθιστόρημα, ἐκδ. Ἑστία, Ἀθήνα 1998, σελ. 219.
- Βασίλης Καλαϊτζόγλου, *Μιά ζωή στὴ διοπάλη*, σειρά «Μαρτυρίες», ἐκδ. Ἑστία, Ἀθήνα 1998, σελ. 450.
- Κατερίνα Ρίτα-Βάλδη, *Τῆς ἐλαφίνας κόρη*, ἐκδ. Ἑστία, σειρά «Μαρτυρίες», Ἀθήνα 1998, σελ. 174.
- Κωνστάντς Δημιᾶ, *Οἱ μικροὶ πρίγκιπες τοῦ σύμπαντος*, ἐκδ. Ἑστία, σειρά «Μαρτυρίες», Ἀθήνα 1998, σελ. 205.
- Τζῶν Μάντοξ Ρόμπερτς, *Ἐφτά φόννοι στὸ Φόρομ*, ἀστυνομικό μυθιστόρημα, ἐκδ. Περίπλους, 1998, μτφρ. Γιώργος Μπαρμπάκης, σελ. 428.
- Νικολά Σεγκούρ, *Τὸ κορίτσι τῆς ἀμαρτίας*, μυθιστόρημα, μτφρ. Γ. Τσουνκαλά, ἐκδ. Βιβλιοθήκη γιὰ ὅλους, σελ. 54.
- Βασίλης Χατζηβασιλείου, *Ἠσυχία... κοιμόμαστε*, Ἱστορίες γιὰ παιδιά, εἰκονογράφηση Χρῦσα Σταυρεδά, σελ. 65, ἐκδ. Μικρὸς Παρατηρητῆς.
- Χ.Α. Χωμενίδης, *Ἡ φωνή*, μυθιστόρημα, ἐκδ. Ἑστία, Ἀθήνα 1998.
- Κώστας Στεργιόπουλος, *Παλίρροια*, ἐκδ. Γαβριηλίδης, Ἀθήνα 1998, σελ. 62.
- Μίνως Μαρκάκης, *Ἱστορίες τῶν Βράχων*, ἐκδ. Τὸ ροδακί, Ἀθήνα 1998, σελ. 116.
- Θ.Γ. Παπαγεωργίου, *Στὴ σκιά τοῦ ἀκροβάτη*, ἀφηγηματα, ἐκδόσεις Μανδραγόρας, 1998, σελ. 56.
- Κώστας Σαρδέλης, *Ὁ ἀσάλευτος ταξιδιώτης*, ἐκδόσεις Ἑστία, 1998, σελ. 442.
- Γιώργος Κ. Λυκέτσος, *Τὸ μυθιστόρημα τῆς ζωῆς μου*, ἐκδόσεις Γαβριηλίδης, 1998, σελ. 408.
- Τάκης Ἀναστόπουλος, *Τὸ βιβλίο φάντασμα*, νουβέλες, ἐκδόσεις Γαβριηλίδης, 1998, σελ. 115.
- Δημήτρης Πετσειδῆς, *Ὁ Σαμπατέζ ζεῖ...*, ἐκδόσεις Νεφέλη, 1998, σελ. 156.
- Σέλμα Λάγκερλεφ, *Ὁ θρόνος τοῦ Γάισμα Μπέριλινγκ*, μετάφραση Νίκος Φωκάς, ἐκδόσεις Ἑστία, 1998, σελ. 430.

• ΘΕΩΡΙΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

- Μανόλης Λαμπρίδης, *Τρία μελετήματα*, ἐκδ. Μανδραγόρας, σελ. 108.

Λάκης Προγκίδης, *Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ μυθιστορήματος*, μτφρ. Γιάννης Κιουρτσάκης, Ἑστία, 1998.

• ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ

- Ἰγνάσιο Ραμονέ, *Γεωπολιτικὴ τοῦ χάους*, ἐπίμετρο Μιχάλης Μητσός, μτφρ. Ἑλένη Τσερεζόλε, ἐπιμ. Δήμητρα Τουλάτου, ἐκδ. Πόλις, 1998, σελ. 200.
- Ἀντώνης Μαγγάνας, Γρηγόρης Λαζός, *Ὁ ποινικὸς κώδικας γιὰ τὸν πολίτη*, πρόλογος Βασίλης Φίλιας, ἐκδ. Παπαζήση, 1998, σελ. 445.
- Παναγιώτης Παχῆς, *Δήμητρα καρποφόρος*, ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, 1998.
- Νίκος Σ. Μούσης, *Εὐρωπαϊκὴ Ἔνωση, Δίκαιο - Οἰκονομία - Πολιτικὴ*, πρόλογος Γεώργιος Ἀναστασόπουλος, ἐκδ. Παπαζήση, σελ. 670.
- Ἄννα Τριανταφύλλου, *Ἡ κοινωνικὴ ψυχολογία τῆς συμπεριφορᾶς τῶν πολιτικῶν κομμάτων*, ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, 1998.

• ΙΣΤΟΡΙΑ - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

- Ζάκ Λέ Γκόφ, *Ἱστορία καὶ μνήμη*, μτφρ. Γιάννης Καμπουρήλης, ἐκδ. Νεφέλη, 1998.
- Κονδύλης Παναγιώτης, *Τὸ ἀόρατο χρονολόγιο τῆς σκέψης*, ἐκδ. Νεφέλη, 1998.
- Κριμπάς Κώστας, *Ἐκτείνοντας τὸν δαρβινισμό*, ἐκδ. Νεφέλη, 1998, σελ. 277.
- Καφταντζῆς Γιώργος, *Τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης στὸν καιρὸ τῆς Κατοχῆς*, ἐκδ. Παρατηρητῆς, 1998, σελ. 220.
- Μιριάνθη Καπλανόγλου, *Ἑλληνικὴ λαϊκὴ παράδοση, Τὰ παραμύθια στὰ περιοδικὰ γιὰ παιδιά καὶ νέους 1836-1922*, ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, σελ. 300.
- Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, Τμῆμα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας, Διεθνῆς ἡμερίδα, 30 Μαΐου 1997, *Πρακτικά, Μαρτυρίες ὡς πηγὴ τῆς Ἱστορίας*, ἐκδ. Κατάρτι, 1998, σελ. 241.
- Παντελῆς Πρινωτάκης, *Ἀτομικὸν ἡμερολόγιον, Μικρὰ Ἀσία 1919-1922*, σειρά «Μαρτυρίες», ἐκδ. Ἑστία, Ἀθήνα 1998, σελ. 232.

• ΔΟΚΙΜΙΑ - ΜΕΛΕΤΕΣ

- Χριστίνα Βεῖκου, *Κακό Μάτι*, ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, 1998, σελ. 466.
- Φίλιππος Ὠραιόπουλος, *Ὁ νεοελληνικὸς λόγος γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὴν πόλη*, πρόλογος Ἀλέξανδρος Τζῶνης, Lian Lefainve, ἐκδ. Ἑστία, σελ. 444.
- Ἐφη Ἀβδελά, *Ἱστορία καὶ σχολεῖο*, ἐκδ. Νῆσος, σελ. 176.